

Szabadság és közjó

Kalandregényekbe illő fordulat: egy alig ismert szatirikus lapocska körüli tragikus események lázba hozták a fél világot. A párizsi béke-menetben 50 ország vezetői vettek részt — kart karba öltve meneteltek olyanok is, akik amúgy ádáz ellenségei egymásnak. Mint mondták: a szabadság védelmében. Az első szenzációk elültével immár higgadtabb vita folyik a szabadságról, amely nélkülözhetetlen eleme az emberi életnek, elfojtása magát az embert csonkítja meg. Ugyanakkor viszont súlyosan vissza lehet élni vele: nemcsak életadó forrás lehet, hanem gyilkos hatalom is.

A szabadság az ember elidegeníthetetlen személyes méltóságának egyik alappillére, legnagyobb, de legveszélyesebb értéke. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának első pontja szerint: „Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemen kell hogy viseltessenek.” A keresztény emberkép mindkét állítással mélységesen egyetért. A két nézőpont — az emberi és a keresztény — „csak” abban különbözik egymástól, hogy az első megokolás nélkül jelenti ki magát a tényt és a vele járó kötelességet, az utóbbi viszont a Teremtőre vezeti vissza mindkettőt: a szabadság „az isteni képmás kiváltságos jele”, ezért személyes méltóságának része. A nyilatkozat második mondata a szabadsághoz való alapjogot kiegészíti a testvériesség kötelességével — keresztény nyelvezet szerint a felebaráti szeretet parancsával. Itt már megjelennek a szabadság korlátai is: addig terjedhet, amíg nem sérti mások jogait, nem károsítja a közjót.

A párizsi események nyomán a szólásszabadság s vele a sajtószabadság kérdése került a viták homlokterébe. Több országban törvények is védik a személy méltóságát, büntettnek tartják a blaszfémiát, mások vallásos meggyőződésének kigúnyolását. Egy arab mondás szerint (keresztények is mondhatnák ezt!): „Ölj meg, de ne gúnyold a hitemet!” Egy valóban civilizált társadalomban az erkölcs és a jó ízlés az olykor vitatható jogi szabályozásnál is határozottabban kijelöli azt a határt, amelyet tiszteletben tartanak a közvélemény megbecsülésére igényt tartó médiumok.

Van azonban az éremnek másik oldala is. A történelemben sokszor előfordult, hogy a vallás (legyen az zsidó, keresztény vagy muszlim) nevében becsmérelték, megalázták, gúnyolták a másik valláshoz, fajhoz tartozó embereket. S voltak — és vannak — a vallásra (vagy annak valamely torz formájára) hivatkozó kegyetlen diktatúrák, amelyek megfosztják az egyént személyi szabadságától, attól is, hogy valását szabadon gyakorolhassa, sőt elveszik még az életét is.

A másik ember tisztelete — bármilyen fajhoz tartozik, bármilyen vallás követője — alapkövetelménye az emberiségnek, ahogy ezt az Evangélium kétezer éve tanítja.

Szent Ambrus tanítása a gazdagságról és szegénységről

HEIDL GYÖRGY

1967-ben született. Eszmetörténész, tanszékvezető egyetemi docens a Pécsi Tudományegyetem Esztétika és Kulturális Tanulmányok Tanszékén. Legutóbbi írását 2014. 4. számunkban közöltük.

Bevezető

Szent Ambrusnak (340 k. – 397) figyelemre méltó válaszai voltak kora társadalmi, politikai és gazdasági válságára. Lehetőségeit felhasználva igyekezett segíteni a bajbajutottakon,¹ és máig érvényes tanításokat fogalmazott meg magántulajdonról, szegénységről, hitelről, adókról: egyszóval olyan kérdésekről, amelyeket ma egyszerűen a „társadalmi tanítás” címszó alá sorolunk.² A jelen tanulmány az egyházatya szociális eszméinek szentségtéológiai és antropológiai hátterére kíván rámutatni szegénységről és gazdagságról kifejtett gondolatai kapcsán.

A 4. század jelentős püspökeinek beszédeiben (Baszileiosz, Nazianzosi Gergely, Nüsszai Gergely, Ambrus, Ágoston, Aranyházú János) a társadalmi kérdések a klasszikus retorika eszköztárának segítségével nyertek sajátosan keresztény válaszokat.³ Beszédeik feltűnő csiszoltsága, olykor szinte mesterkéeltsége azonban nem jelenti, hogy a kifejtett gondolatok pusztán elvont elméletet alkotnának, távol a kor társadalmi valóságától. A szónokok nem kívánták alapjaiban megváltoztatni a társadalmat, nem hirdettek osztályharcot, és nem a szociális egyenlőség megteremtésén munkálkodtak. Erőteljes képeket hatásosan alkalmazó szónoklataikkal azonban olyan témákat emeltek be a művelt közbeszédbe, amelyek korábban nem voltak részei annak. A szegényeket, betegeket, foglyokat, ínséget szenvedőket Krisztus látható képmásaiként (vö. Mt 25,40 és 45) állították hallgatóságuk elé, és olyan gyakorlati elvárásokat támasztottak velük kapcsolatban a keresztény közösség minden egyes tagjával szemben, amely túlment azon a határon, amelyet a korabeli társadalom megszokott, sőt elviselt.⁴ Ilyen értelemben tekinthetjük őket forradalmároknak.

Nem szükséges itt hosszabban elemezni Ambrus vonatkozó munkáinak forrásait. Az adakozásra buzdító *De Nabothé* és az uzsora ellen írt *De Tobia* szövege éppen úgy szorosan függ Baszileiosz, Philón és Órigenész műveitől, mint például a *De officiis* Cicero azonos című munkájától. Általában is igaz azonban Ambrus műveire, hogy a szö-

¹Vö. *Vita Ambrosii* 38. és *De Officiis* 2.136–143. Ezeknek, és a hasonló késő antik szövegeknek az irodalmiságáról lásd Pauline Allen – Bronwen Neil – Wendy Mayer (szerk.): *Preaching Poverty in Late Antiquity*. Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig, 2009, 56–57, 60.

²Ambrus társadalmi tanításáról lásd Robert P. Maloney: *The Teaching of the Fathers on Usury: An Historical Study on the Development of Christian Thinking*. *Vigiliae Christianae*, 27/4 (1973): 241–265.; Cracco Ruggini: *Ambrogio di fronte alla compagine*

sociale del suo tempo.
Ambrosius Episcopus
(1976), 1:230–265.;
Vincent Vasey: *The
Social Ideas in the Works
of St. Ambrose: A Study
on De Nabuthe.* Studia
Ephemeridis Augustini-
anum 17. Institutum
Patristicum Augustinianum,
Rome, 1982; Charles
Avila: *Ownership: Early
Christian Teaching.* Orbis
Books, Maryknoll, N.Y.,
1983; Peter Garnsey:
*Thinking about Property:
From Antiquity to the Age
of Revolution.* Cambridge
University Press,
Cambridge, 2008, 125–
128.; Lucy Grig: *Throwing
parties for the poor:
Poverty and Splendour in
the Late Antique Church.*
In Margaret Atkins –
Robin Osborn (szerk.):
*Poverty in the Roman
World.* Cambridge
University Press,
Cambridge, 2009,
145–161.; Peter Brown:
*Through the Eye of a
Needle: Wealth, the Fall
of Rome, and the Making
of Christianity in the
West, 350–550 AD.*
Princeton University
Press, Princeton,
2012, Part II.

³Susan R. Holman:
*The Hungry are dying:
Beggars and Bishops in
Roman Cappadocia.*
Oxford University Press,
Oxford, 2001, 59.
Alapmű: Peter Brown:

vegpárhuzamoknál és hasonlóságoknál mindig izgalmasabbak és árulkodóbbak a forrásoktól való szándékos eltérések. A *De officiis*ban (1.132) például egy, a magántulajdon eredetét fejtegető szakaszban egyértelműen Cicerót követi (1.21–2), de aprónak tűnő, ám jelentős terminológiai változást hajt végre, amikor a magánjog forrását nem az *occupatio*ban, az elfoglalásban, hanem az *usurpatio*ban, a használatból való visszaélésben jelöli meg. Szándékosan eltávolodik Cicerótól — és ezáltal Seneca véleményéhez kerül közel — azt állítva, hogy a természet (értsd: Isten) közös jogot hoz létre, a magánjog pedig a bitortlás, vagyis végső soron a bűneset következménye. Hasonlóképpen sokat elárul Ambrus szemléletéről az, amikor a kamatra adott hitelt elítélő Baszileioszt tolmácsolva egyszer csak beszúr egy megjegyzést arról, hogy a Sátán uzsorás, Krisztus pedig mindent megfizet, holott senkinek semmivel nem tartozott (*De Tobia* 9,33–34).

Szegénység és gazdagság a platonikus mítoszban

Hasonló a helyzet Ambrus tévesen „plótinosz”-nak nevezett beszédeivel, amelyekben a filológusok rábukkantak a platonikus filozófus néhány értekezésének nyomaira.⁵ A kétségtelenül meglévő szövegpárhuzamoknál ugyanis sokkal jelentősebbek a tudatos eltérések. Jellegetesen ilyen szöveg a *De bono mortis* egyik szakasza, amelyet egyáltalán nem szokás tárgyalni Ambrus szociális tanításának vizsgálatakor, pedig segít megvilágítani annak teológiai hátterét.

Az értekezéssé csiszolt beszédben a püspök kritikusan hivatkozik Platón *Lakoma* című dialógusának egyik mítoszára, mely szerint Erósz Gazdagság (Porosz) és Szegénység (Penia) gyermekeként fogant Zeusz kertjében, amikor az istenek Aphrodité születésnapján lakomát ültek. A nektártól megrészegült Gazdagságot megkörnyékezte Szegénység, és nászukból megszületett Erósz, szülei ketős természetét örökölve (203b–e).

Noha Platónra hivatkozik, az utalásokból kiderül, hogy Ambrus nem vele, hanem a Platónértelmező Plótinossal vitázik. Plótinosz sajátos — e helyütt részletesebben nem ismertető — metafizikai rendszerében helyezi el a mítosz szereplőit és az elbeszélés egyes elemeit. A mítoszban szereplő Zeusz az értelem, Aphrodité az értelemtől függő lélek, Porosz, a nektár, a kert és annak virágai pedig azok az ideák és formák, amelyeket a lélek saját princípiumából, az értelemtől kap. Mindent, aminek létezése másvalamitől függ, jellemez egyfajta hiány és anyagiság, amit Penia jelképez. Amikor tehát a lélek, vagyis maga az élet megszületik az örökkévalóságban — hogy Plótinosz nyomán ilyen paradox módon fogalmazzunk —, szükségképpen megfogyan vele együtt az örök vágyakozás a teljességre (*Enn.* 3.5.9).

Ambrus szerint a magyarázat a Szentírás tanításának eltorzított változata. Közvetlen forrása az Énekek éneke *hortus conclusus*a (Én 4,12) és a Teremtés könyvének Paradicsom-kertje. A virágokkal teli kert ugyanis valójában az erényes lélek, ahová Krisztus alá száll. Isten

Poverty and Leadership in the Later Roman Empire. University Press of New England, Hanover, N.H., 2002.

E munkával folytat termékeny párbeszédet Peter Van Nuffelen: *Social Ethics and Moral Discourse in Late Antiquity.* In Johan Leemans – Brian J. Matz – Johan Verstraeten (szerk.): *Reading Patristic Texts: Issues and Challenges for Twenty-First-Century Christian Social Thought.* The Catholic University of America Press, Washington DC, 2011, 45–63.

⁴Susan R. Holman: i. m. 59, 19–21, 96–97, 133.

⁵Pierre Courcelle: *Recherches sur les Confessions de Saint Augustin.* E. de Boccard, Paris, 1968, 93–138. és 311–382. Goulven Madec: *Saint Ambroise et la Philosophie.* Études Augustiniennes, Paris, 1974, 61–71.

Hit és irgalmasság

Igéje lakomát tart a lélekben, aki ettől megittasul, elszenderedik a világ számára, de éber marad Istennek, és várja, hogy teljesen betöltse őt Krisztus, az Élet. „Miután a lélek ezzel az étellel és itallal betelt (...), és miután megrészegedett, elszenderedett a világ számára, de éber maradt Istennek, és ezért, miként a folytatásból kiderül, kérte, hogy Isten, az Ige, nyissa ki előtte a kapuját, hogy betöltekezzen az Ige belépésével. Innen vannak azok a platóni lakomázók, innen származik az a nektár, a prófétai borból és mézből, innen került át az az álom, innen az örök élet, amely Platón szerint az istenek lakomája, mivel Krisztus az élet.” (B. mortis 5.19–20.)

Ambrus magyarázatából teljesen hiányzik Penia alakja. Szegénység semmilyen szerepet nem játszik Krisztus és a lélek egyesülésében. Krisztus maga a Gazdagság és az Élet, akinek a jelenléte „józan részegséggel” tölti el a lelket. A szellemi megittasultság *Énekek éneke* 5,1–2 és 8,5 versekhez kapcsolódó metaforája Ambrus műveiben a lélek és Krisztus eucharisztikus egyesülését fejezi ki (vö. *Myst.* 55.58; *Sacr.* 5.3.14–17). Ezt az egyesülést olykor a lélek kábultaként és eksztázisaként írja le (*Isaac* 5.49–6.50). Aki felkészült az elragadtatásra, eltávolodásra, felemelkedésre, „az egyedül is megtalálja a gazdagságot önmagában, mivel elegendő önmagának” (*Isaac* 4.11). A lélek és Krisztus eucharisztikus egyesülésében tehát nincs helye sem az örök Vágyakozásnak, sem a metafizikai értelemben vett hiánynak, Szegénységnek.

Szegénység és gazdagság az Eucharishtiában

Az a szegénység, amelyről Ambrus szentségi összefüggésben beszél, nem léthiány, hanem az önmagát kiüresítő, megtestesült, szentvédő Krisztus szegénysége. Erről mondja Pál apostol: „Hiszen ismeritek a mi Urunk Jézus Krisztus kegyelmét, hogy értetek szegénnyé lett, bár gazdag volt, hogy az ő szegénysége által ti gazdagok legyetek” (2Kor 8,9). Krisztus gazdaggá tevő szegénysége maga a keresztség és az Eucharisztia. „Mi tehát ez a gazdaggá tevő szegénység? Vizsgáljuk meg! Figyeljünk a tiszteletreméltó szentségre! Mi lehetne nála tisztább és egyszerűbb? Nem bika vérével hintenek meg valakit, mint állítólag a pogányok szertartásaiban, nem bakok és kosok vére mossa le a bűnöst (hiszen így senki nem tisztul meg, mert a test lemosása nem törli el a vétket), hanem, mint Izajás mondja, gyönyörűséggel fakad víz az Üdvözítő forrásából (Iz 12,3); és mennyei asztalt készítenek a színed előtt, és oly csodálatos, részegítő az ital (Zsolt 22,5). Ez az egyszerűség gazdagsága, ebben áll Krisztus értékes szegénysége.” (En.Ps. 40.5.)

A Krisztus megtestesülésébe vetett hit Ambrus szerint megelőzi az irgalmasság cselekedeteit, hit nélkül az irgalmasság bizonytalan. „Első a hit, azután jön az irgalmasság. Az irgalmasság a hittel együtt értékes, hit nélkül póre, hit nélkül állhatatlan. A hit ugyanis minden erény szilárd alapja.” Az irgalmasság cselekedeteinek ugyanis az a sajátosságuk, hogy amit a legkisebbeknek teszünk, azt Krisztusnak tesszük (Mt 25,40 és 45). Az irgalmas cselekedet tehát valójában odafordulás

Krisztushoz. A legkisebbekben azért láthatjuk meg Krisztust, mert ő maga szegénnyé és nélkülözővé lett. Ezért a zsoltárvers: „*boldog, aki megérti a nélkülözőt és a szegényt*” (Zsolt 40,2 LXX), elsősorban a megtestesülés és a szenvedés misztériumára vonatkozik. „*Boldog, aki megérti Krisztus nélkülözését és szegénységét, aki szegénnyé lett értünk, noha gazdag volt. Gazdag az országban, szegény a testben, mivel fölvetette ezt a szegény testet.*” Minthogy mi szegénnyé lettünk a bűn miatt, ő gazdagságát elhagyva szegény lett, és szegénységünkben szenvedett. „*Értsd hát Krisztus szegénységére, hogy gazdag légy, értsd gyöngeségére, hogy egészséges légy, értsd keresztjére, hogy ne szégyenkezz, értsd sebére, hogy sebeidet gyógyítsd, értsd halálára, hogy örök életet nyerj, értsd temetésére, hogy részed legyen a feltámadásban!*” (En.Ps. 40.4.)

Szegénység és gazdagság a tanításban

Csak az nevezhető valóban gazdagnak, aki felismeri Krisztus gazdagságának és szegénységének titkát. Az ilyen embert tartja Ambrus bölcsnek. Kemény szavakkal bírálja azt a filozófiát, amely nem a Szentírásra alapozódik, hanem — meggyőződése szerint — abból lopkod, féligazságokat tanít, és fölösleges kérdések körüli hosszadalmas vitákban merül ki. A filozófia végső célja ugyanis az ember elvezetése Krisztus istenségének felismeréséhez, az Ige befogadásához és az Eucharisztia „józan részegségéhez”. Az a bölcsesség, amelyik erre nem képes, lehet gazdag a beszédben, bővelkedhet a szavakban, de nincstelen, mert nélküli az igazságot. „*Jobb a kevés az igaznak, mint a bűnösök hatalmas gazdagsága*’ (Zsolt 36,16). Ezt a verset úgy is érthetjük, hogy van olyan, aki gazdag a szavakban, mint e világ filozófusai, akik szentségtörő dolgokról értekeznek: a bolygók mozgásáról, Jupiter és Saturnus csillagáról, az emberek születéséről, képmások tiszteletéről, geometriáról és dialektikáról. A filozófusok tehát a beszédben gazdagok, a hitben szegények, az igazságban nélkülözők. Az Úrnak pedig nem egy egyszerű papja van, aki szegény a beszédben, de fenséges az önmegtartóztatásban és erényben. Azok sok szóval beszélnek álnokságot, ezek kevéssel megerősítik a hitet. Azok naponta elveszítik övéiket, itt a szegény népet szerez az egyháznak és a hívek közösségének. Aki tehát meghallja ezt, és látja a munka minőségét, azt mondja: az igaznak a kevés jobb a gazdagságnál.” (En.Ps. 36.28.)

A valódi bölcs

A filozófia feladatául szabott követelménynek nemcsak a pogány filozófusok és a zsidók nem tesznek eleget, hanem az eretnekek sem, akik gazdagok a fecsegésben, elhagyják a hit egyszerűségét, és a szavak bőségével fölösleges kincseket gyűjtenek maguknak (vö. InLc 5.70). A valódi bölcs úgy gazdag, mint Ábrahám, aki a Szentírás szerint „igen gazdag volt jószágban, ezüstben, aranyban” (Ter 13,2). Ez nem az anyagi javak bősége. Arról van szó, hogy a bölcs ember kormányozza és megszelídíti érzékeit, beszédét a hit és a tanítás teszi ragyogóvá, elméje pedig telve van okossággal: „*Szerintem az igaz emberben nem a világi gazdagságot dicséri az Írás. Ezért jószágokon a testi érzéseket értem, minthogy azok is irracionálisak, ezüstön a beszédet,*

aranyon az értelmet. Méltán volt gazdag Ábrahám, hiszen uralta az irracionális érzékeket. Ráadásul háziassá és kezessé tette őket, hogy racionálisak legyenek. Beszédét a hit színezte ragyogóvá, a tanítás szellemi kegyelme tette megtisztulttá. Értelme telve volt okossággal. A kiváló értelmet aranyhoz hasonlítják, mert ahogyan az arany kiválóbb a többi fémnél, úgy az emberben a kiváló értelem hatalmasabb a többi emberi képességnél. A bölcs vagyona tehát három dologból áll: érzékelésből, beszédből és értelemből, mégpedig megfelelő sorrendben.” (De Abraham 2.20.)

Szegénység és gazdagság a cselekedetekben

A hit megelőzi az irgalmasságot, de a bölcsesség gazdagságához a tiszta beszéd mellett szorosan hozzátartoznak a jócselekedetek. Az irgalmasság cselekedetei megóvnak a bukástól, vagy ha már elbuktunk, ha sebet kaptunk az ellenségtől, aki a bűn gazdagságával kísért, elősegítik a gyógyulást. Aki így gazdag, valójában szegény, mert a lélekben szegények közé tartozik, akikről Jézus azt mondja, hogy övék a mennyek országa. „Légy Istennek erős, Istennek gazdag, hogy rólad mondják: ‘a férfi lelkének váltsága az ő gazdagsága’ (Péld 13,8)! A bölcsesség kincseiben bővelkedve légy gazdag beszédben és jócselekedetekben, hogy fölvertezett lehess. Kerüld a bűn gazdagságát, hogy sehol ne ejthessen sebet rajtad. Légy irgalmas, hogy sebezhetetlen maradj, vagy ha már megsebesültél, meggyógyulhass. Akit az ellenség szeretne megsebezni, azon szegények közül való, akikről az Üdvözítő beszélt: ‘Boldogok a lélekben szegények, mert övék a mennyek országa’ (Mt 5,3).” (In Ps. 36.24.) Minden gazdagságnál többet ér ugyanis az Úr szenvedésében megmutatkozó szegénység és gyalázat. „Vesd meg azt, ami a világé, és igyekezz minden gazdagságnál többre tartani az Úr szenvedésének gyalázatát. Gyalázatnak mondom, amit ők gyalázatnak tartanak: a zsidók botránynak, a pogányok balgaságnak. Nekünk azonban ‘Isten ereje és bölcsessége’.” (Exp. Ps. 118.15.)

Az irgalmasság cselekedetei

Krisztus követése ezért az irgalmasság cselekedetei által történik. Ahogyan ő gazdagságból szegény lett, hogy minket gazdaggá tegyen, úgy a gazdag ember is a szegény számára gazdag. Azért van vagyona, hogy megossa azt a nélkülözőkkel, máskülönben a gazdagság csak állandó, fölösleges aggodalmaskodás forrása. „Ha tehát azt követed, ami Krisztusé, ne azon gazdagság után kíváncsozz, ami nem a tiéd, hanem a sajátodat gyarapítsd. Érezze a szegény, hogy gazdag vagy hozzá! Vezesd házadba a nincstelent, törd meg kenyered az éhezőnek, takard be a mezítelent, hogy olyan kincset tegyenek letébe számodra a mennyben, amely veled együtt átjut oda. ‘Krisztus szegény lett, holott gazdag volt, hogy nincstelensége által gazdaggá tegyen minket’ (2Kor 8,9). Ne akarj hát fölöslegesen nyugtalanodni a gazdagság miatt, felriadni álmodból, töprengeni, mi módon őrizd pénzed és gyarapítsd vagyonod, éjjel fölkelni, a bíró házánál virrasztani, hogy megszerezd a másét, pert indíts a szegény ellen, a végrehajtó miatt aggódni. Fölszemes az efféle nyugtalanság.” (In Ps. 38.28.)

A birtoklási vágy és az anyagi javak

A birtoklási vágy miatt nap mint nap megsérül a természeti törvény. Amikor a telhetetlen gazdag a természet javait akarja birtokolni, éppen a természet rendjét sérti meg, hiszen minden ember nincstelenül jön a világra, és nincstelenül távozik el innen. A gazdag azért gazdag, hogy javaiból segítse a rászorulókat, és így növelje a társadalmi szolidaritást és a felebaráti szeretetet. Az igaz szegény a valódi gazdag, mert összhangban él az isteni és a természeti törvénnyel, amíg az igazságtalan tehetős felfogatja a természet észszerű rendjét, vagyis esztelen, és így is viselkedik. Az anyagi javak akkor lesznek valóban javakká, amikor a tehetős átadja azokat a rászorulóknak. A birtokolt és felhalmozott vagyontárgyak tehát szoros értelemben nem nevezhetők javaknak, hiszen az önzést és a kapzsiságot szolgálják, ami rossz. *„Ami Nábottal történt, régen volt, de naponta megeshet. Melyik gazdag nem sóvárog nap mint nap a másé után? Melyik tehetős nem igyekszik kitérni földcskékéről a szegényt, kifogatni atyai örökségéből a szűkölködőt? Melyik elégszik meg a magáéval? Melyik gazdag lelke nem hevül a szomszédos birtokért? Nem egyetlen Acháb született, hanem, ami még rosszabb, naponta születnek Achábok, és soha el nem fogynak, míg világ a világ. Ha egy eltűnik, sok támad helyette: több az elvevő, mint az elvesztő. Nem egyetlen szegény Nábót lesz gyilkosság áldozata. Naponta gyilkolják a Nábotokat, naponta megölik a szegényt. (...) Meddig növelitek, ó gazdagok, esztelen vágyaitokat? Hát egyedül ti fogjátok lakni a földet? Miért veted el azt, akit a természet társaddá tett, és miért akarod birtokolni a természetet? A föld közös vagyona mindenkinék, a gazdagnak éppúgy, mint a szegénynek. Miért sajátítjátok ki magatoknak a termőföld tulajdonjogát, gazdagok? A természet nem ismer gazdagokat, hiszen mindenkit szegénynek alkot meg. Nem ruhában születünk, nem arannyal, ezüsttel érkezünk. Meztelen emberek jönnek napvilágra, akiknek ételre, italra, ruházatra van szükségük, és meztelenül fogadják vissza magába szülötteit a föld, amely a felhalmozott vagyonokat nem tudja a sírba zárni.” (De Nabuthe 1.1–2.)*

**„Meztelennek születél,
meztelenül fogsz
meghalni...”**

A hagyományos képet, mely szerint meztelenül születünk meg, és nincstelenül halunk meg, Ambrus átalakítja, és a keresztségre alkalmazza. A korban a felnőtt keresztség is meztelenül történt, ami Ambrus szerint visszatérés az eredeti, bűneset előtti természetünkhöz, és arra figyelmezteti a keresztségben újjászületett embert, hogy ne törekedjék az anyagi javak birtoklására: *„Meztelennek születél, meztelenül fogsz meghalni. Minek akarsz olyasmire szert tenni, amit nem tudsz magaddal vinni? Cseppfolyós mindaz, amit csodálsz. Ahogy jön, úgy megy, úgy távolodik. Egyedül a Jordán folyása fordult meg, amelybe aláereszkedtél. Arra intsen ez, hogy visszatérj a természet forrásához és eredőjéhez, amely meztelenül és nem felöltöztetve hozott napvilágra, hogy megtanuld: ne keress magadnak fölösleges dolgokat. A bűn és nem a természet tanított arra, hogy szégyellj meztelenségedet. Nem szégyellnénk a nemi szerveket, ha nem lenne vétek.” (In Ps. 61.32.)*

Ambrus rendszerint Péld 13,8; Tób 12,9; Lk 16,9 versekre hivatkozva int arra, hogy a pénz, a hamis mammon egyetlen helyes felhasználása az adakozás, mert az irgalmasság megszabadítja az adakozót bűneitől. „Sok segítségünk van bűneink kiváltására. Van pénzed, váltsd ki bűnödöt! Az Urat nem lehet megvesztegetni, de téged igen. Bűneid adósrabszolgává tettek, váltsd ki magad tetteiddel, váltsd ki magad pénzeddel. Hitvány dolog a pénz, de értékes az irgalmasság. ‘Az adakozás’, mondja az Írás, ‘megszabadít a bűntől’ (Tób 12,9). Másutt is így beszél: ‘A férfi megváltása az ő gazdagsága’ (Péld 13,8). Az Evangéliumban is azt mondja az Úr: ‘Szereztek magatoknak barátokat a gonoszság mammonjából’ (Lk 16,9). A mérget gyakran ellenméreg hatástalanítja, tehát méreg semmisíti meg a mérget. Méreg űzi el a halált és óvja meg az életet. Jó gazdagként a kapzsiság eszközét tedd az irgalmasság előmozdítójává, a romlottságba csábítót a becsületesség ajándékává.” (De Elia et jejunio 76.)

A szegénység vagy a gazdagság önmagában sem nem jó, sem nem rossz. Ahogyan a szegénység nem szent dolog, úgy a gazdagság sem bűnös. A gazdagság azonban veszélyesebb, nagyobb kísértés, hiszen fényűzésre csábít, míg a szegénység alkalmasabb az életszentségre törekvőknek (vö. *InLc* 8.13). A gazdagság a rossz embernek akadály, a jót viszont segíti az erények gyakorlatoztatásában. Az erény nem a birtoklástól, hanem a használattól függ, nem a vagyon (*census*) alapján, hanem az ahhoz fűződő benső viszonyunk (*affectus*) alapján vagyunk erényesek vagy bűnösök (vö. *InLc* 5.69).

A társadalmi tanítás antropológiai alapja

Végezetül röviden meg kell világítani Ambrus emberképének azt az elemét, amelyik döntően meghatározza vagyonnal, birtoklással kapcsolatos álláspontját. Baszileiosz nyomán hangsúlyosan megkülönbözteti azt, ami mi vagyunk, ami a miénk, és ami körülöttünk van: *nos, nostra, circa nos*. Az anyagi javak nem azonosak velünk, és — ami talán szokatlanul hangzik — nem is a mieink. Az anyagi javak körülöttünk vannak. „Ami pedig minket illet, mi vagyunk, ti. lélek és értelem, nekünk testrészeink és testi érzékszerveink vannak, körülöttünk pedig vagyon van, szolgák vannak, és a jelen életünkhöz szükséges javak.” (Hex. 6.7.42, vö. Baszileiosz: *Hom. „Attende temetipsum”* 3,26–7.) A szolgaság, amelyet „nem a természet hoz létre, hanem az ostobaság” (Ep 37,8), éppúgy a bűneset következménye, mint a magántulajdon. Az élethez szükséges javakat Isten nem birtoklásra, hanem közös használatra adta az embereknek. Az emberi testet viszont nem közös használatra kaptuk, mert az természettől fogva a lélekhez tartozik: „Mi magunk lelkek vagyunk, a testrészeink a mieink, a mi öltözetünk. Vigyáznunk kell a ruhánkra, nehogy elszakadjon, nehogy elvássék (vö. Zsid 1,11), ámde első-sorban a viselőjének kell önmagát megőriznie és megvédenie” (Isaac 8.79). Testünk tehát nem mi vagyunk, hanem a „miénk”, a mi gondozandó birtokunk, mi pedig azok a lelkek vagy értelmek vagyunk, akiknek testük van. Ez a gondolat önmagában platonikusnak, és ezért a bib-

liai emberkép felől nézve erősen kifogásolhatónak tűnhet. Csakhogy az ember azonosítása a lélekkel vagy értelemmel Ambrus esetében nem lélekfilozófiai alapelv, hanem az erkölcsi (és társadalmi) tanítás kiindulópontja. Nem a testtől való megszabadulásra buzdít, hogy megtisztult lelkeként törekedjünk az egyéni üdvösségre, hanem a testtel és az anyagi javakkal kapcsolatos felelősségünkre figyelmeztet. A *nos, nostra* és *circa nos* megkülönböztetésével arra int, hogy az ember felelős önmagáért, és felelős saját és embertársai testéért. Mint láttuk, ez azt jelenti, hogy a testi javak csak annyiban javak, amennyiben a vagyonosok átadják, pontosabban visszaadják azokat a rászorulóknak, hiszen ők azért nélkülöznek, mert meg vannak fosztva az eredendően közös használatra adott eszközöktől. Az anyagi javak az odaadásban, az irgalmasság testi cselekedeteiben elnyerik spirituális értéküket: használatuk eucharisztikus, hálaadással történik. Aki ad, és aki kap, anélkül, hogy szavakkal kifejezné, magában az átadás-elfogadás gesztusában ad hálát a Teremtőnek az életért és az élet fenntartásához szükséges adományaiért. Az irgalmasság testi cselekedetei révén az anyagi világ javai lelki javakká válnak.

A teremtett istenképmás

Ambrus a lelki javakat tartja szem előtt, amikor arra buzdít, hogy elsősorban önmagamra kell ügyelnem. Ez az „önmagam” a lélek, amelyet Isten saját képmására alkotott meg (vö. *Hex.* 6.7.43). Én a teremtett istenképmással vagyok azonos, ezért van valami, ami önmagamnál is szorosabban hozzám tartozik, miközben meghalad engem. Ez a lélek élete. *„A gazdagság hozzánk képest idegen, mivel kívül van a természetén. Nem velünk születik, és nem is velünk együtt múlik el. Krisztus pedig a miénk, mert ő élet”* (*InLc* 7.246). A gondolat összhangban van Ambrus platonikus mítosz-bírálatával, amelyet esszém kiindulópontjával választottam. A platonikusok értelmezésében a lélek azonos az étellel és örök, Ambrus szerint a lélek teremtmény és nem azonos a lelket megelevenítő Élettel. *Krisztus az élet*, mondja a Lakoma mítoszáét és annak platonikus értelmezését bírálva. *Krisztus a miénk, mert ő élet*, mondja az anyagi gazdagság és a magántulajdon kapcsán.

Összegzés

Ambrus szerint természettől fogva csupán kétféle tulajdonunk van: egy külső, saját testünk, és egy benső, saját életünk. A testem csak az enyém, de a testi élet fenntartásához szükséges javak minden ember számára közösek. Hasonlóképpen: lelkem csak az enyém, sőt én magam vagyok a lélek, de lelkem élete minden Isten képmására teremtett léleknek közös java. A lélek élete a lelket megalkotó és létben tartó Krisztus. Következésképpen, ha Krisztus az enyém, gazdag vagyok, ha elveszítem, nélkülözök. Krisztus elvesztése a tőle való elfordulás, ami mindig bekövetkezik a bűn elkövetésében. Krisztust, a valódi gazdagságot akkor nyerjük vissza, ha odafordulunk hozzá, ami egyszer megtörténik a keresztségben, és folyton megismétlődik az eucharisztikus közösségben és az irgalmasság cselekedeteiben.

A szent és a misztikus

BÁNYAI FERENC

Árpád-házi Szent Erzsébet és Eckhart mester

1959-ben született, az ELTE ÁJK Jog- és Társadalomelméleti Tanszékének docense. Legutóbbi írását 2010. 5. számunkban közzöltük. Jelen írás az OTKA K 101503 projekt keretében készült.

Eckhart mester (1260–1328) prédikációt mondott Árpád-házi Szent Erzsébet (1207–1231) halálának évfordulóján, november 17-én, amely a nép nyelvén, középkori német (türingiai) nyelvjárásban maradt ránk. A II. András (1176–1235) királyunk első házasságából Sárospatakon született Erzsébet már gyermekként Tübingiába került és később Tübingiai Lajos tartománygróf hitvese lett. Minden valószínűség szerint igen közel állt Eckhart szívéhez, aki Tübingiában született, nevelkedett, fontos tisztségeket (perjel, vikárius) viselt e tartományban, és évtizedeken keresztül tanított a domonkosok erfurti rendházában. Az illő emlékezésen túl a halála után már négy évvel szentté avatott Erzsébet példaadó életéről Eckhart szentbeszéde olyan eszmefuttatásokat is tartalmaz, amelyek a hagyományosan misztikusnak minősített írásokban olvashatóak. Nemcsak Szent Erzsébet életének egyedülálló erkölcsi, példaadó értékét mutatja be a hallgatóságának, hanem egyúttal saját misztikájának a fő témáját is kifejti, vagyis az Istenhez fűződő közvetlen kapcsolat lehetőségét, annak útját-módját.

A misztikus élet

Eckhart e prédikációjának fő témái két részre oszthatók: elvont értelmű tanítások és a szent életének üzenete; e kettő Szent Erzsébet személyében kapcsolódik össze. Az elsőben nem az idézett bibliai vers egyéb részei (Péld 31,10–31: a mintaszerű háztartásvezetés, a vagyont hozó gazdálkodás, a házban élők felügyelete, a férj által mondott dicséret), hanem a ház kerül a középpontba. A ház pedig Eckhart átvitt értelmű szóhasználatában maga az emberi lélek. Ezzel mintegy kapcsolódik a Szent Péter levelében olvasható intelmhez: „magatok is, mint élő kövek, épüljetelek lelki házzá” (1Pét 2,5). A jó asszony minden erényes és Istent kereső ember megszemélyesítője, a ház útjai a lélek erői, az utak megvilágítása pedig azt jelenti, hogy az értelem fénye világítja be és vezérli a lélek egyéb képességeit. Az emberi lélek-háztól sokféle út vezet kifelé: egy részük lehetővé teszi a kapcsolatot Istennel (a fölsőbb lélekerők), másik részük az anyagi világgal köt össze (az alsóbb lélekerők). Eckhart misztikájának sajátossága, hogy föltételez egy fölfelé törekvő, Istenre irányuló önálló lelki készséget.

A második rész az elvont fejtegetéseken túl határozott utalásokat is tartalmaz Erzsébet életének jól ismert eseményeire. Erzsébet a férje halála után maga intézte a dolgait, a kastélyból kiköltözése

után kétkezi munkából tartotta el magát és gyermekeit, majd kórházat, ispotályt alapított és vezette azt (az erkölcsös női vezetési stílusnak megfelelően), ekként úgy gondoskodott a „háza népéről”, miként a jó asszony a Példabeszédek Könyvében. Fejedelmi rokoni szemében — míg férjét kötelessége a keresztes hadjáratba szólitotta — Erzsébet elfogadhatatlanul az „ablakon szórta ki a pénzt” azzal, hogy a nagy éhínség idején megnyitatta a gabonaraktárakat a rászorulóknak, és később az örökségét, a vagyonát is a család számára érthetetlen módon „tékozolta”. Ő azonban tékozlásával egyúttal gyarapított is. Jézus tanítását: „aki nem gyűjt velem, az szétszór” (Mt 12,30), Erzsébetre úgy lehet érteni, hogy a világi gazdagságát „tékozolta el” a rászorulókra, és ezzel gyűjtötte magának az igazi, lelki gazdagságot. Olyan keresztényi életmintát mutatott ezzel, amely nemcsak a középkorban, de még évszázadokkal később, máig ható érvénnyel is példaértékű lehet.

Miként Erzsébet életében, úgy az eckharti misztikában az elmélkedés, az Örökkévalóval való kapcsolat keresése önmagunkban nem választható el a keresztény felebaráti szeretet gyakorlásától. Ahogy Eckhart gondolataiban kulcsszerepet játszik a szegénység fogalma, akként Szent Erzsébet életében is. Az Erzsébet iránt a nép széles körében elterjedt tisztelet egyik fő ösztönzője az volt, hogy egész életével hitelesítette együttérzését a szegényekkel és a szenvedőkkel, és az önzetlen segítséget. Mindenét pénzzé tette, hogy a szegényeken segíthessen, míg végül nem maradt meleg köpenye se télire, és egy darabig olyan körülmények között élt, mint a szent család Jézus Krisztus születésekor. Eckhart ehhez hasonló együttérzésről tesz tanúbizonyságot, amikor a következő költői kérdést teszi föl az utolsó Árpád-házi királyunk özvegyének, Habsburg Ágnesnek ajánlott *Isteni vigasztalás könyvében*, a királyi családot ért sorscsapások elviselésével kapcsolatban: „De hát mitévők legyenek azon szegények, akiknek ugyanilyen, vagy még nagyobb betegséget és csapást kell elviselniük, de nincs senkijük, aki akárcsak hideg vizet adna nekik.”¹

Eckhartot az általánosan elterjedt fölfogás misztikusnak tartja, így valószínűleg sokaknak meglepően hangzik egyértelmű állásfoglalása a kérdésben, hogy mi az elsődleges, ha a rendkívüli vallásos élmény keresése és a felebaráti szeretet evilági követelményei összeütközésbe kerülnek egymással. Az *Útmutató beszédekben* Eckhart a következő figyelemreméltóan személyes hangvételű tanácsot adja hallgatóinak és olvasóinak: „Még ha oly rendkívüli elragadtatásban lenne is részed, mint Szent Pálé, de tudomást szereznél egy beteg emberről, aki egy tál levest kér tőled, akkor sokkal többet ér, ha szeretettől indíttatva kilépsz az elragadtatásból és az arra rászorulóknak leszel szolgálatára.”²

¹Eckhart mester:

Az értelem fénye. Fiatalkori művek, német prédikációk, tanköltemény és értekezések. (Ford., bev. és jegyz. Bányai Ferenc.)

Kairosz, Budapest, 2010, 370.

²Uo. 136–137.

**Szegénység
a mindennapi életben
és a lélekben**

Eckhart a lélek olyan szegénységét nézi, ami nemcsak az anyagi gazdagságról, hanem az esendő-esetleges világról mond le azért, hogy minél teljesebb helyet kapjon benne az isteni. Ezt azzal kell

kiérdemelnünk, hogy ebben a földi világban semmit sem érzünk sajátunknak, még saját magunkra sem úgy tekintünk, mint valami tulajdonra, egyszóval minden idegen tőlünk, ami nem Isten. Minél tökéletesebb az ilyen értelemben vett szegénységünk, annál gazdagabbak leszünk Ővele.

Eckhart tanítása és Erzsébet élete között párhuzamot enged föltételezni az, hogy miként tekintettek a szegényekre és a szenvedőkre. Erzsébettel kapcsolatban följegyezték, hogy egy beteget — hely hiányában — a saját díszes ágyába fektetett és ápolt, mert a szenvedőben az emberré lett Jézus Krisztust látta, aki a szenvedést az emberekért vette magára. Ekként Erzsébet Istent szolgálta az emberekben, amikor a szenvedőknek, betegeknek segített. Eckhart szemléletmódja ehhez némileg hasonló, az egyik szentbeszédében ezt mondja: „Allítom, hogy az ember-mivolt a legszegényebb és leginkább megvetett emberekben éppoly tökéletes, mint a pápában vagy a császárbán.”³

³Uo. 290–291.

Prédikáció Szent Erzsébetről

ECKHART MESTER

A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Meister Eckhart: *Die deutschen Werke*, 2. kötet. (Szerk. és ford. Josef Quint.) Kohlhammer, Stuttgart – Berlin, 1971, 132–147.

¹Vö. Alcher Clairvaux: *De spiritu et anima*. PL 40,814.c.47. E művet a középkorban sokan Augustinusnak tulajdonították, Eckhart is ezért említ régi, hajdanvolt mestert.

²Eckhart itt Aquinói Tamásra hivatkozhat: „Minden hatás ábrázolja a maga okát (...) Mármint az isteni személyek eredését az értelem és aka-

‘Ein guot vrouwe hât umbeliuhtet die stîge irs hûses und enhât ir brôt niht müezic gezen.’

„A jó asszony megvilágítja házának útjait és kenyerét nem eszi tétlenségben” (vö. Péld 31,27).

Ez az (idézeti) ház a lélek egészének felel meg, s a ház útjai a lélek erőinek. Hajdanvolt mester úgy tanítja, hogy a lélek az Egy és a kettő között, középpüti teremtett. Az Egy örökkévaló, az Egy mindig önmaga és egynemű. A kettő az időt jelenti, a változást és sokféleséget.¹

Mindezzel azt a tudást adja, hogy míg a lélek felső erői az örökkévalóságot, Istent érintik, addig alsó erői az időhöz tapadnak, változásnak teszik ki és a testi dolgok felé irányítják, amik lealacsonyítják. Ha a lélek képes lenne ismerni Istent oly teljesen, mint az angyalok, soha nem költözne testbe. Ha a lélek képes lenne a világ nélkül ismerni Istent, akkor nem teremtett volna érette a világ.²

A lélek miatt teremtett a világ, azért, hogy a lélek szeme gyakoroljon és megerősödjön, hogy majd kiállhassa az isteni fényt. A napfény soha nem vetül a Földre anélkül, hogy a levegő ne ölelje körül (fogyul ne ejtené) és különféle dolgokra szét ne oszlatná, máskülönben szemünk nem állhatná, nem bírná elviselni. Ekként az isteni fény is túl erős és vakító a lélek szemének, nem lenne képes ki-

rat működésének módjára fogjuk fel (...) Az eszes teremtményekben tehát, amelyekben van értelem és akarat, megtaláljuk a Szentháromságnak képszerű ábrázolását...

Azonban az összes teremtményekben megtaláljuk a Szentháromság nyomszerű ábrázolását.”

Aquinói Szent Tamás szemelvényekben. (Ford. Schütz Antal.) Szent István Társulat, Budapest, 1943, 154–156.

³„avagy posztóba”. Ezt kihagytam, mert hiányzik a Pr 32 négy különböző kézirat szövegvariánsaiból és nem része Arisztotelész viasz-példázatának, ami Eckhart más műveiben is szerepel, például: DW5, 101.

⁴Vö. Szent Ágoston: *A 146. zsolttár magyarázata*. PL, 37. kötet, 1907.

⁵Ez a felfogás a skolasztikában elterjedt volt. Vö. Bonaventura: *A lélek zárandokútja Istenbe*. In: *Szent Bonaventura misztikus művei*. (Ford. Barsi Balázs OFM és Várnai Jakab OFM.) Szent István Társulat, Budapest, 1991, 42.

⁶A Teremtés könyvéhez írt kommentárjában ezt részletesebben kifejti, lásd Eckhart mester: *A Teremtés könyvének*

állni, hacsak anyagiak és hasonlatosságok által előbb meg nem erősödik, hozzávezettetik és hozzáedződik az isteni fényhez.

Legfelső erőivel a lélek Istent érinti, ekként formálódik Isten képe. Isten képe Istentől való, ennek forrása csak Ő, és senki más. E kép valós tudás, tiszta fény. Mikor a lélek igaz megismerésben Hozzá kapcsolódik, immáron az Ő képmásává lesz.

Szokásunk pecsétet ütni zöld vagy piros viaszba,³ s ilyenkor valamilyen képet kapunk. Ha úgy esik, hogy a viaszból semmi nem marad a pecsétnyomón kívül, hanem mind belenyomódik, akkor a viasz egyé válik a pecséttel, különbözőség nélkül. Ilyen az, ha a lélek Istennel egy lesz képben és hasonlatosságban, és igaz ismeretben Vele egybekapcsolódik.

Szent Ágoston azt mondja, a lélek oly nemes, hogy minden teremtmény fölött áll.⁴ Semmi múlandó, ami a Végítélet napján pusztulásra van ítélve, nem képes megszólítani a lelket, vagy hatni rá másként, mint kerülőutakon: közvetítő és küldönc útján. Ilyenek például a szemek és a fülek, egyszóval: az öt érzék útján. Ezek az utak vezetnek a lélektől a világba, s a világból vissza a lélekbe.⁵

A mesterek egyike azt tanítja, hogy a lélekerők nyereséggel térnek vissza a lélekhez, soha nem távoznak úgy, hogy ne hoznának valamit visszatéréskor.⁶ Jól figyeljünk hát, jut-e a szemünk által lelkünkbe olyasmi, ami kárunkra válhat. Bizton állítom, a jó ember bármit is lát, javára válik. Ha gonoszsággal találkozik, köszönetet mond Istennek, hogy megóvta az ilyentől, és imádkozik, hogy Isten térítse jó útra, akiben gonoszság van. Ha jót lát, azt kéri, bárcsak ez őbenne is beteljesedne.

E figyelés kétfelé irányulhat: vagy arra, hogyan szabaduljunk meg attól, ami káros, vagy arra, hogyan hozzuk helyre, amiben hiányt szenvedünk. Amint korábban is mondtam: egyesek sokat böjtölnek és virrasztanak, nagy jótetteket visznek végbe, ámde azokat a hiányosságait és gyengeségeiket nem törekszenek orvosolni, amiken valódi fejlődésük múlik, s ekként bizony becsapják magukat és az ördög gúnyolódásának céltáblájává lesznek.

Volt egyszer egy ember, aki a sündisznójából gazdagodott meg. Ez a valaki a tenger mellett élt. Amikor a sündisznó megérezte, hogy merről fúj a szél, felborzolta a tüskéit és hátát szélirányba fordította. Ilyenkor az emberünk mindig lement a halászokhoz és így szólt hozzájuk: Mit adtok, ha megmondom, milyen a széljárás? Ekként mintegy a szelet adta el nekik és tett szert vagyonra.⁷ Hasonlóképpen, valódi gazdagságot nyerhetünk erényekben is, ha kipuhatóljuk gyengeségeinket azért, hogy javítsunk rajtuk és buzgó igyekezzünk fölübük kerekedni.⁸

Szent Erzsébet serény volt ebben. Bölcsezen figyelt „házának útjaira”. És ezért „nem féltette házát a hó hidegétől, mert háza népe mind kétszeresen volt ruházva”.⁹ Az ártó dolgok ellen oltalmazta magát. Ha hiányosságot talált magában, igyekezett tökéletesebbé válni. Így hát „nem ette kenyerét tétlenségben”. Lelkének legfelső

magyarázata. (Ford. Szabedy Tas.) Helikon, Budapest, 1992, 92.

⁷Vö. Aristoteles: *De hist. animal.* 612b W. D. Ross 1735. Arisztotelész beszámolója szerint többfelé megfigyelték, hogy a sündisznók ösztönösen és jól láthatóan reagálnak arra, amikor a széljárás északi-ról délire vált, és viszont. Egy bizánci emberre utal, aki nagy tiszteletnek örvendett, miután a sündisznók e szokását megfigyelve képes volt az időjárás változását előre megjósolni. A történetet felidézi Eckhart a János evangéliumhoz írt kommentárjában is. *In Iohannem* (LW III, 227).

⁸Vö. Eckhart: *Útmutató beszédek*, in *Az értelem fénye*, i. m. 153–154.

⁹Péld 31,21 (Káldi György Vulgata-fordítása).

¹⁰A másodikra Eckhart használja még a „zürnerinne, zornlicheit” kifejezéseket, vö. DW I. 231.

¹¹Vö. Aquinói Tamás véleményét: „Miként Szent Ágoston mondja, nem szeretheti valaki azt, aminek a léteiben nem hisz. De ha jótetteivel bizonyítja, hogy valamiben hisz és szereti, akkor reményét is ebbe helyezi. Ezért úgy tűnik, hogy a hit megelőzi a sze-

erőt Istenünkre irányította. A lélek legfelső erői háromfélék: az első a megismerésre törekvő erő, a második az *irascibilis*, vagyis a fölfelé törekvés ereje, a harmadik az akaraterő.¹⁰

Mikor a lélek a végső igazság megismerésének szenteli magát, azon egyszerű erőre hagyatkozik, ami által Isten ismerszik meg, olyankor mondják rá, hogy a lélek fény. Isten maga is Fény, és amikor az isteni Fény beáramlik a lélekbe, Isten egyesül a lélekkel, mint Fény a fényvel. Ezt nevezzük a hit fényének, s ez isteni erény. Ahova a lélek érzékeivel és erőivel el nem juthat, oda eljuttatja a hit.¹¹

A második erő a fölfelé törekvés, s azon munkálkodik, hogy fölfelé vigyen. Miként a szem arra való, hogy formákat és színeket lásson, a fül pedig arra, hogy édes neszeket és hangokat halljon, akként a lélek sajátos célja, hogy ezen erővel lankadatlanul felfelé törekedjen, és ha ettől elfordul, gögösé válik, márpedig ez bűn. Ez a lélekerő nem bírja elviselni, hogy fölötte legyen valami. Úgy tűnik, még azt sem, hogy Isten fölötte legyen. Amíg Isten nem lesz őbenne és az övé, miként Isten Istené, addig nem lel nyugalomra. Ezen erő által ragadhatjuk meg Istent — már amennyire ez teremtménynek egyáltalán lehetséges — és erre tekintettel beszélünk a reményről, ami szintén isteni erény.¹²

Ebben az erőben a lélek oly nagy bizalommal van Isten iránt, hogy azt gondolja, Isten teljes létében nincs semmi, amihez (ne engedné, hogy) a lélek is hozzáérhessen. Salamon király mondása szerint édesebb a lopott víz a többinél.¹³ Szent Ágoston mondja, hogy az édesanyjától kapott körtéknél édesebbek voltak neki a lopottak, mivel tilosak voltak és el voltak zárva.¹⁴ Ekként azon üdv édesebb a léleknek, ami csak rendkívüli bölcsesség és törekvés árán nyerhető el, mint az üdvösség, ami mindónknek közösen adatott.

A harmadik erő a benső akarat, olyan, mint egy szüntelenül Isten felé, az isteni akarat felé irányuló orca, ami Isten szeretetét hívja. Ilyenkor a lélek Istent, s a lelket Isten vonzza: isteni szeretet ez, maga is isteni erény.

Az Isteni boldogság hármasság: először is teljes ismeret Istenről, vagyis Önmagáról, másodsor a szabadság, hogy Istent összes teremtménye sem kényszerítheti és korlátozhatja, harmadszor a teljesség, hiszen Isten elegendő összes teremtményének és Önmagának. Ezen áll a lélek tökéletessége is: Isten ismeretén, és annak felismerésén, hogy Istent ismeri meg, és a tökéletes szeretetben való egyesülésen. Akarod tudni, mi a bűn? Elfordulni üdvösségtől és erénytől: ez a bűn forrása. Minden jó lélek „figyeljen ezekre az utakra”.

Szent Erzsébet azért nem félt a téli hidegtől, mivel „háza népe kétszeresen öltözött” volt — ha a Szentírás szövegét rá vonatkoztathatjuk. Erősségbe öltözött, ami megvéd minden tökéletlenségtől, és fel van ékesítve az Igazsággal. Külsőleg, a világ szemében ez az asszony gazdagságban és dicsőségben élt, de bensőleg igaz szegénységben.

S midőn külső támasza odalett, Óhózzá menekült, Akihez minden teremtmény menekül, odahagyta a világot és odahagyta a ma-

retetet, a szeretet pedig a reményt.” *Aquinói Szent Tamás szemelvényekben*, i. m.

¹²„Az erény olyan cselekedetekre képesíti az embert, amelyek az örök boldogságra irányulnak (...) Az ember boldogsága kétféle lehet. Az egyik arányos az ember természetével; vagyis olyan, hogy az ember elérheti természeti erőivel is. A másik meghaladja az ember természeti képességeit. Ezt csakis Isten erejével érheti el, amennyiben részesedik Isten erejében, amint Szent Péter mondja: »Krisztus által az isteni természet részesei lettünk.«” *Aquinói Szent Tamás szemelvényekben*, i. m. 200.

¹³Péld 9,17.

¹⁴Lásd *Szent Ágoston vallomásai*. (Ford. Balogh József.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995, I. kötet, 60–62.

gával törődést. Felülemelkedett önmagán, semmibe vette, hogy mások semmibe veszik, úgy, hogy ez nem is érintette és tökéletességéből nem veszített semmit. Tiszta szívvel vágyott arra, hogy beteg és elesett embereket mosdasson és ápoljon.

Hogy mi is ekként világíthassuk meg házunk útjait és ne együk téltenségben kenyerünket, abban segítsen Isten.

Ámen.

További irodalom:

Magyar Zoltán: *Árpád-házi Szent Erzsébet. Történelem, kultusz, kultúrtörténet*. Kairosz, Budapest, 2007.

Horváth J. Tamás – Szabó Irén: *Magyarország virága. 13. századi források Árpád-házi Szent Erzsébet életéről*. Szent István Társulat, Budapest, 2001.

Puskely Mária: *Árpád-házi Szent Erzsébet*. Kairosz, Budapest, 2001.

Gerald Jaksche – Kovács Lajos – Kuklay Antal: *Árpád-házi Szent Erzsébet*. Kairosz – Sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Budapest – Sárospatak, 2011.

Hajabáts Márta: *Árpád-házi Szent Erzsébet hagyománya a német irodalomban*. Minerva Könyvtár, Budapest, 1938.

Smidt Valéria – Nemes-Farkas Zsuzsa: *Árpád-házi Szent Erzsébet*. Ferences Könyvkiadó és Nyomda, Szeged – Újvidék, 1994.

Charles de Montalembert: *Árpád-házi Szent Erzsébet türingiai hercegné élete*. (Ford. Havas István.) Új Ember, Budapest, 2006.

Émile Horn: *Magyarországi Szent Erzsébet életrajza*. (Ford. Rada István és Várdai Béla.) Szent István Társulat, Budapest, 1931.

Sz. Jónás Ilona: *Árpád-házi Szent Erzsébet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.

Kozma Imre: *A nagylelkűség szentje. Árpád-házi Szent Erzsébet emlékezete 2007-ben*. Iustum Æquum Salutare, 2008/1. 59–64.

Zlinszky János: *Szent Erzsébet és a társadalom szociális feladatai a magyar jogi hagyományban és az új Alkotmányban*. Iustum Æquum Salutare, 2008/1. 69–75.

Lapzártakor értesültünk róla, hogy február 13-án elhunyt Erdélyi Zsuzsanna néprajztudós, az archaikus népi imádságok fölfedezője. Gyűjtéseiből lapunk is rendszeresen közölt. Méltatására visszatérünk. (A szerk.)

A műélvezettől az imádságig

VÁLÓCZY JÓZSEF

A költészet szerepe Simone Weil gondolkodásában

1965-ben született Budapesten. 1992-ben szentelték pappá, 1994-től teológiatanár az esztergomi szemináriumban, 2012-től plébános a Budapest-Budafok-Felsővárosi Jézus Szíve plébánián. Legutóbbi írását 2013. 6. számunkban közzöltük.

¹Kiváló bemutatása élettörténetének Angelica Krogmann monográfiája: *Simone Weil*. Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbeck bei Hamburg, 1991.

²*Attente de Dieu (AD)*. La Colombe, Paris, 1950, 39; lásd még: „...egyetlen más gondolat sem okoz annyi fájdalmat, mint az, hogy elszakadjak a nemhívők hatalmas és szerencsétlen tömegétől”. *AD*, 17. (A szövegben szereplő fordításokat magam készítettem – V. J.).

1. Weil életéről és műveiről¹

Simone Weil, akit méltán tarthatunk a 20. század egyik leginspiratívabb és legeredetibb szellemének, 1909-ben született Párizsban, jómódú, értelmiségi családban. Korán kialakult benne a szociális érzékenység, szimpatizánsa, sőt aktív résztvevője lett a munkásmozgalomnak, noha soha nem volt tagja a kommunista pártnak. Középiskolai filozófia-tanári diplomát szerzett, és néhány évig kisvárosi gimnáziumokban tanított. Hogy ne csak elméletileg legyen elkötelezett a szerencsétlenségtől sújtottak iránt, közel egy évig betanított munkásként dolgozott különböző gyárak gépei és futószalagjai mellett, majd részt vett a spanyol polgárháborúban. Ekkoriban (27–28 éves korában) kezdődött megtérésének története: elkezdte olvasni (görögül) az evangéliumokat, majd a liturgiában és a gregorián zenében való elmélyülése és misztikus tapasztalatok elvezették a katolikus hitvallásig. Lelki önéletrajzának tanúsága (és egyéb forrásokon alapuló jelenlegi tudásunk) szerint tudatos döntéssel készletette megkeresztelkedését, amíg nem tisztázódnak megnyugtatóan azok a kérdései, amelyek miatt nehezebbre esett mindenestül azonosulni a katolikus egyházzal: „...nem is hittem, hogy föltehetem magamnak a keresztség kérdését. Úgy éreztem, hogy nem tudnám becsületesen elhagyni érzéseimet a nem-keresztény vallásokkal és Izraellel kapcsolatban (...) és úgy hittem, hogy ez abszolút akadály.”² Franciaország német megszállása után, zsidó származása miatt (bár ő tiltakozott az ellen, hogy zsidóként kezeljék), családjával együtt Amerikába menekülni kényszerült; onnan Londonba tért vissza, ahol az emigráns francia kormány munkatársa lett (reflexióit és írásait felhasználták a háború utáni francia alkotmány szerzői). A megszállt területek nélkülöző lakosságával való szolidaritás szándékával addig koplalt, míg szervezete már nem tudta felvenni a harcot a tuberkulózissal; 34 évesen halt meg.

Megtérése előtt is bőségesen publikált (ezek főleg különböző folyóiratokban megjelent cikkek a tudomány és a filozófia területeiről), igazán jelentős írásai azonban a halála után, hagyatékából kerültek kiadásra: nagyrészt szintén tanulmányok, több kötetnyi naplójegyzet, egy-két nagyobb lélegzetű monografikus mű. Rendkívüli nyelvtudása (az összes világnyelven túl az ókor fontos nyelveinek, sőt a szanszkrit nyelvnek a tudása) lehetővé tette számára, hogy a legkülönbözőbb kultúrák tárházából merítsen: az ókori kelet mítoszai ugyanúgy hatással voltak rá, mint a legősibb germán mesék vagy a hinduizmus szent iratai

(*Bagavad-Ghita*), a klasszikus angol irodalom (Shakespeare) ugyanúgy, mint a kortárs francia irodalom nagyjai (Bernanos, Claudel, Camus) — és mindennekfelett az ókori görög irodalom és filozófia: Homérosz, Aiszkhülosz, Szophoklész és főleg Platón szövegei, amelyeket szinte a misztikának kijáró lelkesedéssel és tisztelettel olvasott. Az ezen forrásokból származó, eredeti nyelvű idézetek (sok-sok geometriai ábra mellett) átszövik az írásait összegyűjtő köteteket — de ezek nélkül is szépek lennének a szövegei, intenzív, „sűrű”, gyakran költői szövegek, amelyek legtöbbször nem érvelnek, hanem „kinyilatkoztatnak”; precízen, világosan, friss és eredeti képekkel, az intellektuális becsületesség száraz józanságával, s egyszersmind decens, nem tolakodó pátozzal szólnak, leginkább arról, hogy az emberi gondolkodás minden nemes alkotása az Evangéliumot elővételező, az Evangéliumra utaló intuícióból született.³ Megható találkozás, de komoly szellemi erőfeszítést és kreativitást is kíván az írásaival való ismerkedés — ugyanakkor a szisztematikusság hiánya az ő részéről talán feljogosíthat a nagyvonalúbb eljárásra a művei feldolgozásánál: jelen téma esetében például azt jelentheti ez, hogy nem szigorúan csak a „költészet” szó előfordulásait keressük és vizsgáljuk, hanem, ennek mintegy kereteként, minden olyan szöveget is, amely a *művészet* vagy a *szépség* témáját érinti.

³Egy szép példa erre: „...a geometria megjelenése Görögországban a legizgalmasabb az összes prófécia közül, amelyek Krisztust meghirdették”. *Intuitions Pré-Christiennes* (IPC). La Colombe, Paris, 1951, 118.

2. A költészet helyiértékéről

Nemcsak a művei kapcsán felidézett irodalmi források hosszú sora jelzi, mennyire fontos számára a költészet: meghatározó szerepet játszott a megtérésében is. Ennek egyik első állomása volt, ahogyan lelki önéletírásában elbeszéli, egy kis portugáliai tengerparti faluban szerzett élménye egy körmenetről, a falu végletes kiszolgáltatottságban élő lakóinak kétségbeesett, mégis fölemelő Istenbe-kapaszkodásáról, amely után megfogalmazta: „Ott gyakran megvolt bennem a bizonyosság, hogy a kereszténység *par excellence* a szolgák vallása, hogy a szolgák nem tudnak nem csatlakozni hozzá, és én velük együtt.”⁴ Ennek a vallási élménynek későbbi lefordítása a költészet területére: „Nincs nagy gyógyír-választék, csak egy van, csak egyetlen eszköz tudja elviselhetővé tenni a monotóniát, és ez az örökkévaló visszfénye: a szépség. (...) Más társadalmi rétegek számára a költészet luxus. A népnek úgy kell a költészet, mint a mindennapi kenyér. Nem az a költészet, amely a szavakban van; az, önmagában, semmilyen haszonnal nem jár számára. Inkább arra van szüksége, hogy hétköznapi életének tartalma maga váljon költészetté.”⁵ Aztán a megtérésének utolsó állomása, ismét a költészet jegyében: egy nagyheti lelki gyakorlat alkalmával kapott ajándékba egy középkori, szerelemről szóló angol verset; először és sokáig valóban csak versként, az emberi kapcsolatok titkáról szóló szövegként olvasta, ízlelgette a szavait, aztán ezek a szavak egyre inkább az Istennel való kapcsolatáról tanúskodó, abba beavatott imádsággá változtak a nyelvén (ezt a dinamikát szeretné kifejezni a jelen írás címe stilizált formában), míg egyszer ennek a szö-

⁴AD, 37.

⁵*La condition ouvrière*. Gallimard, Paris, 1951, 264–265.

⁶AD, 38. vegnek az ismétlése közben élte meg először a misztikus elragadtatást: „...maga Krisztus leszállt, és elragadott engem”.⁶

A költészet által kiváltott katarzis és a misztikus elragadtatás élménye között ennyi egybeesés nem lehetett véletlen: saját, legszemélyesebb és legeredetibb tapasztalata igazolta vissza azt az (egyébként már az ókori görög kultúra tanulmányozása nyomán megszülető) intuíciót, hogy belső összefüggés van a szépség és az isteni valóság között. Weil számára a költészet, a művészet, a szépség *kinyilatkoztató és szentségi karakterrel bír*: semmi mással nem helyettesíthető világossággal, hitelességgel és erővel tanúskodik Istenről, az ő képére formál, és valóságos közösséget-egységet hoz létre vele. Ezért a misztikus elragadtatással rokon katarzis *minden igazi istenélmény mintája* és kritériuma: mindkető lényege (mind tartalmát, mind intenzitását tekintve) az *evidencia-tapasztalat*. Ennek az evidencia-tapasztalatnak egy zseniális és jellegzetes megfogalmazása zárja Weil (véleményem szerint) egyik legszebb, a *Kereszténység előtti intuíciók* című művét: „Ha valaki görögül olvas-ta az *Iliászt*, nem fog eszébe jutni azon töprengeni, vajon nem csapta-e be a tanár, aki a görög ábécét tanította neki.”⁷ Az Istennel való találkozás nem az értelem erőfeszítésének, nem kötelezően előírt tételek engedelmis elfogadásának eredménye, hanem a természetfeletti szeretet áhítatának gyümölcse:⁸ ezért nem a tudomány, nem is az intézmény, a „köztér” kollektív-normatív nyelve, hanem a misztika, a „nászszoba” személyes nyelve, a költészet tudhatja igazán kifejezni.⁹

⁷IPC, 171.

⁸„Az emberi lélek egyetlen része, amely valóban képes érinteni ezeket a misztériumokat, a természetfeletti szeretet képessége.” *Lettre à un religieux (LR)*. Gallimard, Paris, 1951, 48.

⁹Vö. AD, 47.

¹⁰Simone Weil költészetéről lásd Gutbrod Gizella: *Théorie et pratique de la poésie chez Simone Weil*. PhD-disszertáció az ELTE francia irodalomtudomány-szakán, 2007, <http://doktori.btk.elte.hu/lit/gutbrod/diss.pdf> (letöltve: 2015.01.16).

¹¹Szépen igazolja ezt a tudatosságot a mondat: „...a gregorián ének egyszerre tiszta technika és tiszta szeretet, mint ahogy egyébként minden igazi művészet.” IPC, 134.

¹²A „vallásos metafizika” kifejezést Vető Miklóstól kölcsönöztem: *La méta-physique religieuse de Simone Weil*. J. Vrin, Paris, 1971.

Abszolút koherens és adekvát „meghosszabbítása” ennek a gondolatnak-meggyőződésnek Weil ambíciója, hogy valódi irodalmi alkotásokat hozzon létre, bár csak kilenc vers (néhányik több változatban) és egy befejezetlen színdarab ennek gyümölcse (talán ide sorolható még, véleményem szerint, a *Prologue* című, szürrealisztikus-allegorikus írás is).¹⁰ Verseinek születése többnyire időben is egyértelműen köthető misztikus élményeihez, de még a kronológiánál is beszédesebb tanúja az összefüggésnek a versek megkomponálásában érvényesülő, a természetfölötti valóság tökéletes kifejezésére törekvő tudatosság, amellyel például a püthagoreus (szám)misztika eszközeit vagy az általa kidolgozott ritmus-elméletet használja.¹¹ Ennek a tudatosságnak és összefüggésnek a felfedezése (és a váratlan asszociációk által ébresztett sajátos hangulatuk) izgalmas olvasmánnyá teszi ezeket a verseket, és bőven kárpótol az esetleg hiányzó nyelvi-stiliztikai profizmusért vagy bravúrokról.

3. A vallásos metafizikáról

Költészet és istentapasztalat ilyen szoros összetartozásának meghatározó élménye nem pusztán elszigetelt érzelmi történet: előtte vagy mögötte felfedezhetjük Simone Weil világ- és istenképét, egész filozófiai és teológiai rendszerét, már kereszténnyé levése előtt formálódó „vallásos metafizikáját”.¹² ennek megismerése adhat kulcsot a kezünkbe élet-történetének, verseinek, egész művének empatikus-értő olvasásához.

¹³Vö. *La source grecque* (SG). Gallimard, Paris, 1955, 119.

¹⁴„...a finalitás-nélküliség, a szándék-nélküliség a világ szépségének lényege”. *AD*, 134.

¹⁵„A tér, a közömbösség szimbóluma... Minden ugyanazzal a létjogosultsággal bír benne.” *Cahiers II*. Plon, Paris, 1972, 208.

¹⁶„A szépség az örökkévalóság idelent.” *AD*, 130.

¹⁷*AD*, 91.

¹⁸„Isten mindent, ami történik, ugyanúgy akar.” *Cahiers II*, 163.

¹⁹*AD*, 92.

²⁰„Isten lemondott arról, hogy minden legyen: annyira, hogy a keresztre függesztették.” *Cahiers II*, 70.

²¹*Pensées sans ordre concernant l'amour de Dieu* (PSO). Gallimard, Paris, 1962, 112.

²²Vö. *La connaissance surnaturelle* (CS). Gallimard, Paris 1950, 24.

²³„Egy falubolondja, a szó szoros értelmében véve, aki valóban szereti az igazságot, még ha dadogásnál többre soha nem volna is képes, a gondolat világá-

Weil az ókori görög szellemmel azonosulva vallja, hogy a világ szépsége valójában egyet jelent a *rendezettségével*:¹³ ez a rend egyfelől személytelen, kérlelhetetlen szükségszerűséggel érvényesül (ennek legbeszédesebb jele lehet a gravitáció törvénye, amely nem ismer kivételt) — másfelől azonban ez a rend, a benne tükröződő szándék-nélküliség,¹⁴ elfogulatlanság és nagyvonalúság¹⁵ okán, az örökkévalóság lenyomata,¹⁶ és így lehet szemlélődés tárgya: „A világ szépségében a nyers szükségszerűség a szeretet tárgyává lesz. Semmi más nem szép annyira, mint a nehézkedés a tenger hullámainak pillanatnyi ráncában, vagy a hegységek szinte örök ráncában. A tenger nem kevésbé szép a szemünkben, csak mert tudjuk, hogy olykor hajók süllyednek el a hullámaiban.”¹⁷ A rendezett, arányos és ezért harmonikus univerzum lehet igazi otthona az embernek.

A világban ható anonim, elfogulatlan, közönyös vagy nagyvonalú szükségszerűség okkal-joggal emlékeztet arra az Istenre, „aki fölkelte napját jókra és gonoszokra, esőt ad igazaknak és bűnösöknek egyaránt” (Mt 5,45), aki személyválogatás nélkül (vö. 1Pt 1,17), egyetemes szeretettel szeret.¹⁸ A világ szükségszerűsége, „az anyag engedelmissége”¹⁹ nem más, mint áttetszővé válása Isten számára, akinek a lényege és legsajátabb megnyilatkozása (erről tanúskodik a teremtés) a visszahúzóadás, a lemondás arról, hogy minden legyen,²⁰ ön maga kiszolgáltatása. A világ szépségét felismerni ezért végső soron azt jelenti, hogy felismerjük mögötte a kenotikus szeretet teremtő gesztusát: „A világ szépsége akkor jelenik meg, amikor az ember felismeri, hogy a szükségszerűség az univerzum lényege, és a tökéletesen bölcs Szeretet iránti engedelmisség a szükségszerűség lényege.”²¹

Minthogy az univerzum ilyen direkt módon tükrözi Istennek, a természetfeletti valóságnak, a világ megismerésének módja és módszere nem pusztán technikai vagy tudományelméleti kérdés, hanem teológiai: csak annak a tudománynak van létjogosultsága és értelme, amely kontemplálni képes a világ rendjét,²² amely az igazság szeretetére²³ és az erényre tanít,²⁴ amely Istenhez vezet.²⁵ Weil az ókori görögök tudomány-felfogását, a matematikát, illetve a geometriát eszményíti: ez, mivel folytonosan olyan összefüggések megragadását gyakorolja, amelyek a képzelet, a szemlélet számára nem hozzáférhetők, képesíti és edzi az értelmet arra, hogy a természetfeletti világában is otthonosan és biztonsággal mozogjon.²⁶

Ennek a „vallásos metafizikának” a tudása az egész életet „csodálatos költészettel” ölelheti körül, amelyet a görögök még ismertek, a modern ember viszont már elveszített²⁷ — íme ennek a „csodálatos költészetnek” egy megható példája Weil tollából: „...a szükségszerűség a 'logosz', és ugyanez a 'logosz' a neve legizzóbb szeretetünk tárgyának is. A szeretet, amellyel Szent János ahhoz fordult, aki barátja és ura volt, amikor a vacsora közben keblére hajolt, ugyanaz a szeretet, amellyel az okok és okozatok matematikai láncolatához kell fordulnunk...”²⁸

ban végtelenül fölötte állna Arisztotelésznek.” *Écrits de Londres et dernières lettres*. Gallimard, Paris, 1957, 31.

²⁴„Mi csak az anyaggal szemben vagyunk matematikusok; a görögök kezdetől azok voltak az erény eszajátításában is.” SG, 23.

²⁵Vö. *Cahiers II*, 68.

²⁶Vö. *IPC*, 111.

²⁷Vö. SG, 152.

²⁸*IPC*, 133.

²⁹Vö. *Réflexions sur le bon usage des études scolaires en vue de l'amour de Dieu*. In: AD, 71–80.

³⁰*Cahiers I. Aufzeichnungen*. Carl Hanser Verlag, München – Wien, 1991, 269.

³¹„A barátság az a csoda, amelyben egy emberi lény beleegyezik, hogy a másikat, aki olyan fontos neki, mint az étel, a távolból szemléli, anélkül hogy közelítene hozzá.” AD, 158.

³²„A teremtő figyelem abban áll, hogy valódi figyelemmel fordulunk ahhoz, ami nem létezik.” AD, 107.

³³Lásd például a *Dekreáció (Visszateremtés)* című fejezetet a *La pesanteur et la grâce (Jegyzetfüzet)* című kötetben (a magyar

4. A figyelem és az istenszeretet iskolájáról

Az esztétikum, a szépség, a költészet és a művészet metafizikai-teológiai összefüggéseinek tudatosítása már sejtethette, hogy a helyes műélvezet megtanulásának célja Simone Weil számára nem pusztán az esztétikai élmény maximumának biztosítása, hanem egzisztenciális tétje van.

A költészet, a művészet, a szépség befogadása — az iskolai tanulmányokhoz hasonlóan²⁹ — a *figyelem iskolája*. „Szép az, amit az ember szemlélni tud”³⁰ — a szemlés pedig mindig egyszerre aktivitás és passzivitás: van benne valami tartózkodó fegyelmezettség, amely lemond a tárgyával való, áhított egyesülről és így annak birtoklásáról,³¹ ugyanakkor teljes, maximálisan koncentrált odafordulás, amely a „semmiből teremtésben” érvényesülőhöz hasonló hatalommal bír, pusztá vágyakozásával létebe hívja azt, ami nem létezik.³² Mind a lemondás, mind az odafordulás a *dekreáció*, a kiüresedés benső attitűdjének, lelkületének az elsajátítását, a megnyílás, a figyelem képességét feltételezi:³³ a belső tisztaság, az inspiráció, az igazság, az erény, a költészet nem lehet az akarat tárgya, az ember nem remélheti másképpen az elnyerését, mint hogy könyörög érte.³⁴ A szépség szemlélése így végül nemcsak azáltal visz közelebb Istenhez, hogy az ő egyetemes és feltétlen szeretetét idézi, hanem azáltal is, hogy — tudatos erőfeszítés árán vagy éppen észrevétlenül — megtanít helyesen imádkozni: biztos módszer, amelynek hűség és következetes gyakorlása segít Isten világára, „logikájára” ráhangolódni és Isten érkezésére a lélekben alkalmas helyet készíteni.

A figyelem azonban nemcsak az Istennel való kapcsolat, az imádság elengedhetetlen kelléke — a legszerencsétlenebbekhez lehajló felebaráti szeretetnek is ez az alapja: „A szerencsétleneknek nincs másra szükségük ezen a világon, mint emberekre, akik képesek figyelemmel fordulni hozzájuk. (...) A felebaráti szeretet teljessége egyszerűen az, hogy képesek vagyunk megkérdezni: 'Mi a bajod?'”³⁵ Ez a gesztus banálisnak látszik, mégsem magától értetődő: „Csak egy kiválasztott lénynek van meg a képessége, hogy megkérdezze a másiktól: 'Mi a bajod?' És az sem rendelkezik vele eleve születésétől. Homályos éjhez hasonló éveket kell végigjárnia, szerencsétlenségben bolyongva, távol mindentől, amit szeret, és az elátkozottság érzésével. De mindennek a végén elnyeri egy ilyen kérdés feltevésének képességét, és egyszerre övé az élet köve. És meggyógyítja mások szenvedését.”³⁶

A figyelem nem úgy gyógyít, hogy eltörli a szenvedést. „A szép: az, amit az ember nem akar megváltoztatni.”³⁷ A szépség szemlélése az *istenszeretet iskolája*: ahogyan egy tökéletesen szép dal meghallgatása feltételezi, hogy szeretjük a szerzőt és az előadót,³⁸ úgy a világ szépségének felismerése és elismerése sem lehetséges anélkül, hogy egy olyan valakinek a művét lássuk benne, akinek a feltétlen szeretetere feltétlen szeretettel akarunk és tudunk válaszolni. A világ szépségének elismerése egyet jelent a szükségszerű rendjének egyetértő-

kiadásban: Új Ember Kiadó – Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2003, 22–29).

³⁴Vö. *Cahiers II*, 88; valamint: „Az igazságot koldulni kell.” *Cahiers II*, 63; „Az igazságért könyörögni kell.” *Cahiers II*, 72; lásd még *Cahiers I*, 191; PSO, 145.

³⁵Vö. *Réflexions sur le bon usage des études scolaires en vue de l'amour de Dieu*. In: AD, 79.

³⁶Simone Weil – Joë Bousquet: *Correspondance*. L'Age d'Homme, Lausanne, 1982, 18–19.

³⁷*Cahiers I*, 204.

³⁸Vö. IPC, 24.

³⁹Vö. *Formes de l'amour implicite de Dieu*. In: AD, 99–166; valamint LR, 28.

⁴⁰CS, 97 (kiemelés az eredetiben).

⁴¹„Nem abból, hogy hogyan beszél valaki Istenről, hanem abból, hogy hogyan beszél a földi dolgokról, lehet a legjobban megállapítani, vajon a lelke időzött-e Isten szeretetének tüzeiben.” CS, 97 (további zseniális példákkal).

⁴²AD, 58.

megbékélő lélekkel való elfogadásával, ez pedig az Isten iránti feltétlen szeretet gesztusa még akkor is, ha az, aki erre az elfogadásra képes, nem tud erről, vagy kifejezetten elutasítja ezt a kapcsolást: Weil az istenszeretetet *implicit formáit* (a világ rendjének elfogadása mellett a barátságot és a liturgia szeretetét) a szeretet minden formái közül a legmagasabb rendűeknek tartja, amelyeket az ítélő Krisztus majd a leginkább kitüntet és megjutalmaz (vö. Mt 25, 34-40).³⁹

A szükségszerűséggel megbékélés nemcsak a természet jelenségeinek-eseményeinek elfogadását jelenti, hanem az emberi történelemben érvényesülő „kegyetlen rend” elfogadását is: mivel a rendezettségéből fakadó szépsége szemléléséből születhet ez az elfogadás, éppen ennek a megszületéséről adhat bizonyosságot, ha valaki a gondolat és a stílus tiszta szépségével tud beszélni róla — például így: „*Iliász*. Csak az Isten szeretete teheti képessé a lelket arra, hogy olyan világosan, olyan józanul felismerje az emberi nyomorúság rettenetét, anélkül hogy elveszítené a gyöngédségét és a derűjét.”⁴⁰ Motiválhatja ezt az elfogadást akár implicit, akár explicit istenszeretet: nem az Istenről, hanem a világ dolgairól való beszéd módja-minősége fogja hitelesíteni.⁴¹

Befejezésül álljon itt egy megindító szövegtanú Simone Weil szükségszerűséggel megbékélő istenszeretetről:

„Isten irgalma ugyanúgy megmutatkozik a szerencsétlenségben, mint az örömben, vagy talán még inkább, mert ennek a formának nincs emberi megfelelője. Az ember irgalma csak az öröm ajándékában jelenik meg, vagy éppen valamilyen külső hatás, a test gyógyulása vagy a nevelés érdekében okozott fájdalomban. De a szerencsétlenség külső hatásai nem tanúskodnak az isteni irgalomról. Az igazi szerencsétlenség külső hatásai szinte mindig rosszak. Aki ezt el akarja tagadni, hazudik. Magában a szerencsétlenségben fénylik föl Isten irgalma. A mélyben, vigasztalhatatlan keserűségének középpontjában. Aki úgy zuhan egészen addig a pontig, ahol a lélek nem tudja többé visszatartani a kiáltást: 'Istenem, miért hagytál el engem', hogy kitart a szeretetben, aki elidőzik ezen a ponton úgy, hogy nem szűnik meg szeretni, az végül érint valamit, ami már nem a szerencsétlenség, nem is az öröm, ami az öröm és a szenvedés közös, központi, lényegi, tiszta, nem érzékelhető lényege, ami maga az Isten szeretete.

Akkor tudja, hogy az öröm az Isten szeretetével való kapcsolat édessége, hogy a szerencsétlenség ugyanennek a kapcsolatnak a sebe, amikor az fájdalmas, és hogy csak maga a kapcsolat számít, nem a módja.

Ugyanígy, ha viszontlátunk egy számunkra nagyon kedves lényt egy hosszú távollét után, nem számítanak a szavak, amelyeket váltunk vele, hanem csak szavának hangja, amely jelenlétéről biztosít minket.

Isten ezen jelenlétének ismerete nem vigasztal meg, nem vesz el semmit a szerencsétlenség borzasztó keserűségéből, nem gyógyítja meg a lélek csonkulását. De bizonyossággal tudjuk, hogy maga Isten irántunk való szeretete a lényege ennek a keserűségnek és ennek a csonkulásnak.

Hálaként szeretnék képessé lenni arra, hogy tanúskodjam erről.”⁴²

Szinódusi reflexiók

1979-ben született. Katolikus pap, az Esztergomi Hit tudományi Főiskola oktatója. Legutóbbi írását 2015. 2. számunkban közzöltük.

A 2014 őszen tartott rendkívüli szinódus kapcsán a vihar és a szélcsend paradoxonja jut eszünkbe. *Vihar*: szenvedélyes vita bontakozott ki már majd' egy évvel az októberi ülések megkezdése előtt, amely bevonta úgy a bíborosi kollégium legmagasabb, mint a hívő közélet legszélesebb szintjeit. *Szélcsend*: a teológiai gócpontok, az alapvető kérdések alig-alig merültek fel az érvek és ellenérvek ütköztetésében. Egyesek megelégedtek a bevett formulák fantáziátlan, hittani álműveltségről, teológiatörténeti járatlanságról tanúskodó szajkózásával. Mások ellenben szabadjárá engedték a fantáziájukat, s közízlésfüggő vélemények puffogatásába fogtak, ám nem vették észre, hogy eközben a szinóduson (és egyházon) kívüli fórumok szabják ki számukra gondolatvezetésük irányát.

Az a benyomásunk támadhatott, hogy az események igazi *trouvaillé*-a nem annyira a tanácskozás itt és most megragadható *tárgyában*, hanem magában a *folyamatban* rejtezik, ami útjára indult.¹ A pápa is következetesen „szinódusi folyamatról” beszélt az elmúlt másfél esztendőben, s ezzel nemcsak arra utalt, hogy még előttünk áll egy 2015-ös rendes közgyűlés, hanem arra is, amit programadó, *Evangélii gaudium* (EG) kezdetű buzdításában megfogalmazott: „inkább a folyamatok elindításával, mint a terek birtoklásával foglalkozunk” (nr. 223).

¹Lásd Volker Resing: *Blick der Kirche in den Spiegel*. Herder Korrespondenz 68 (2014/11), 541–543.

A szinódusi folyamat

A II. Vatikáni zsinat negyedik ülészakának elején, 1965. szeptember 15-én emelkedett szólásra Pericle Felici érsek, aki bemutatta VI. Pál pápa *Apostolica sollicitudo* kezdetű *motu proprio*-ját.² Ez a dokumentum hozta létre az egyház életében a püspöki szinódus intézményét. „Az apostoli törődés, amellyel az idők jeleit figyelmesen vizsgálva törekszünk arra, hogy a szent apostolság útjait és módjait alkalmassá tegyük napjaink megnövekedett szükségleteihez és a társadalom megváltozott körülményeihez, arra vezet minket, hogy szorosabb kötelekekkel erősítsük meg a Szentlélek által létrehozott egységünket a püspökökkel...” A pápa tehát a püspöki szinódus segítségével tölti be legfőbb pásztori szolgálatát a világegyházban. Ennek alapja egyrészt az egyház püspöki alkotmányában lelhető fel, másrészt abban „a tiszteletben, nagybecsülésben és elismerésben”, amellyel a pápa mindig fordulhat a püspöki kollégium tagjai felé. Ugyanakkor ennél jóval többről van itt szó: „ebben a mi korunkban, amely valóban örvénylő és veszélyekkel teli, ugyanakkor szélesre tárt az isteni kegyelem üdvös sugallatai előtt”, a pápának szükségé van a püspökök „jelenléte által nyújtott enyhületre, okosságuk és tapasztalatuk segítségére, tanácsuk biztonságára, tekintélyük támogatására”.³ Vagyis a szinódus elvi szinten a püspöki kollegialitáson

²http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/motu_proprio/documents/hf_p-vi_motu-proprio_19650915_apostolica-sollicitudo_it.html

³VI. Pál: *Discorso di chiusura del terzo periodo del Concilio*. AAS 56 (1964), 1011 (idézve uo.).

nyugszik, gyakorlati szinten pedig azon a meggyőződésen, hogy a világegyház szerteágazó, régióról régióra más alakot öltő problémáinak rengetegében a pápa nem képes egyedül, tisztán monarchikus elven hiteles pásztori tanítást adni (vö. EG 16 és 51).

A püspöki szinódus első általános közgyűlései nemcsak módszertanukban, de tartalmukban is ezt az alapító szándékot tükrözték. Az első rendes közgyűlésre 1967. szeptember 29. és október 29. között került sor, az első Hit Évéhez kapcsolódóan, amelyet Péter és Pál apostolok vértanúságának 1900. évfordulójára emlékezve hirdetett meg VI. Pál. Ennek témája: *A katolikus hitnek, integritásának, érvényének, fejlődésének, tanbeli és történeti koherenciájának a megőrzése és megerősítése*. A szinódusi tanácskozások vetették fel a hittudomány terén nélkülözhetetlen együttműködés fontosságát, így született meg 1969-ben a Nemzetközi Teológiai Bizottság. Az első rendkívüli közgyűlésre ugyanebben az évben, október 11. és 28. között került sor, *A Szentszék és a püspöki konferenciák közötti együttműködés* témájában. A kollegialitás kettős szinten: a püspöki konferenciák és a pápa, illetve az egyes püspökök és a püspöki konferenciák viszonyában került elemzésre, különös tekintettel a *gyakorlat* szempontjaira. Felmerült annak igénye, hogy a szinódusi közgyűlésekre rendszeres időközönként kerüljön sor — az atyák két éves intervallumot javasoltak, ezt a pápa három-négy évre módosította. Emellett itt dőlt el az is, hogy az egyes közgyűlések között egy állandó jelleggel működő Főtitkárság viszi előre a szinódusi ügyeket a Vatikánban. Egy harmadik komoly javaslat arra irányult, hogy a későbbi tanácskozásokra maguk a püspökök javasolhassanak témákat.

Szinódusi közgyűlések

A következő évek közgyűlései tulajdonképpen azt mutatták, hogy a szinódusi folyamat gondolata miként bontakozott ki az időben. A máig leghosszabb közgyűlés 1971. szeptember 30-tól november 6-ig ülésezett, s a papságról tárgyalt (a kötelező cölibátusról folytatott viták okán ez sokak emlékezetében rögzült). Az érzelmi kitörések és olykor kevésbé teológiai, inkább személyes vagy külsődleges érvelések először itt érték el klimaxukat a szinódusok történetében. Ezért egyesek szerint végül nem konszenzus bontakozott ki, hanem egy erős álláspont került „győztes” pozícióba, ezáltal nem lezárva, csak bezárva a megkezdődött vitát.

Újítás született az 1974-es evangelizáció szinódus után: mivel az atyák rengeteg ponton nem tudtak konszenzusra jutni, egy véleménykülönbözőségeket is dokumentáló jelentést hagytak hátra Rómában. VI. Pál ezek alapján, ezekre reflektálva írta meg a következő évre az *Evangelii nuntiandi* kezdetű buzdítását. Ezzel megszületett a szinódusi „tanácsadás” egy egészen sajátos formája: minősített többségi álláspont nélkül, az álláspontok sokféleségében olykor az egyet nem értés mutat rá a tanítás fontos és hangsúlyos pontjaira, ezzel nyújt segítséget a pápának szolgálatában.

A szinódus tehát mint intézmény is folyamat: létrejöttkor VI. Pál nem határozta meg előre minden részletre kiterjedően céljait, eljárásrendjét. A rögzült dikaszterialis forma csak az első rendkí-

vüli közgyűlés utánra született meg, az eszmecserék gyümölcseként. Ebbe a folyamatba pedig beletartoztak a nézőpontok egymásnak feszülései, olykor még a konszenzushiányok is. Talán akkor is úgy élték meg páran, hogy inog az egyház egységének, hitének sziklája, hiszen „veszekednek” a főpapok — negyven évvel később azonban épp azt látjuk, hogy a kibeszélt nehézségek képesek voltak gyógyulni, fejlődni, bontakozni. Ezzel szemben a jegelt, elfojtott viták máig is kihatnak, belülről és rejtve betegítik az egyház testét.

Egy furcsa eset

Az *Evangelii nuntiandi* iskolát teremtett: színre lépett a szinódus utáni apostoli buzdítások műfaja, ahol a pápa összegezte, a világegyház elé tárta, ha kellett, programmá tette a tanácskozások eredményeit. Így volt ez az 1977-es kateketikai szinódus után is a *Catechesi tradendae* esetében, amelyet már az új pápa, II. János Pál jegyzett.

Mindazonáltal ez a helyzet komoly kérdéseket vetett fel. Ha a pápa később úgyszólván ki fog adni egy tanítóhivatali dokumentumot, van-e még súlya a szinódusi atyák záró üzenetének? Ha a szinódus tanácskozik, de a tanítást végül a szinódus után, részben attól függetlenül fogalmazzák meg, van-e még értelme a nagy viták lefolytatásának? A szinódus mint tanácskozó szerv nem válik-e komolytalanná, ha szószaporító intézménnyé alakul át, tudva, hogy nincs önálló tekintélye a tanításra? Nagyon sok forradalminak kikiáltott felszólalás pontosan itt akart változtatást: a szinódus nyerjen jogköröket, legyen felruházva valódi autoritással. A végeredmény kettős volt. A szinódusi közgyűlésekből egyrészt két-három hetes jámbor összejövetelek lettek, mintha az egész rendszer tudatában lett volna önnön súlytalanságának. Senki nem várt sokat a találkozótól, legkevésbé a teológusok. Másrészt (és pont ezért) egyre többen követeltek egy III. Vatikáni zsinatot, vagy egyáltalán bármilyen fórumot, ahol lehetőség nyílik arra, hogy jelentőségre tegyenek szert az elhangzó szavak. Másként megfogalmazva: egyre többen érezték úgy, hogy a szinódus bezárult a mások által uralt térbe, nincs valódi, önálló, saját(os) ideje (vö. EG 223). Nem folyamat többé, hanem időközönként megtartott reprezentatív esemény.

A 2005-ös szinódus

Ezen kritikus állapot illusztrációjává vált a 2005-ös szinódus. Az előzmények terén egészen 2001. október végéig kell visszanyúlnunk. Ekkor, a X. rendes általános közgyűlés zárásakor feltették a kérdést az atyáknak, a püspöki konferenciáknak, milyen témát javasolnának a következő tanácskozásra. Erőteljes konvergencia mutatkozott az Eucharisztia és/vagy a liturgia irányában. Ezért is volt meglepő, hogy 2003. április 17-én II. János Pál megjelentette *Ecclesia de Eucharistia* (EE) kezdetű enciklikáját. Két évvel az ülések előtt, a legfőbb tanítói tekintély megnyilatkozott a szinódus témájában. Hogy ez nem mindennapos, aggályoktól mentes helyzet, azt a készülő szinódus 2004. február 25-én bemutatott *Lineamentája* is elismerte, jelezve, hogy ez kihát „a kon-

⁴ http://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20040528_lineamenta-xi-assembly_it.html

⁵ http://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20050707_instrlabor-xi-assembly_it.html

zultációra és a tulajdonképpeni szinódusi munkálatokra”.⁴ Még az egyébként diplomatikus vatikáni nyelvezettel írt szöveg is elismeri, hogy itt furcsasággal állunk szemben. Ugyanakkor azt is leszögezi, hogy most nincs szükség „doktrinális javaslatokra” a püspökök részéről, bőven elég, ha a pasztorális következményekkel foglalkoznak. Azt kell mondanunk, hogy ez bizony tiszta beszéd. A pápa tudja, mit akar tanítani, nincs szüksége a püspökök véleményére. A főpásztorok a pápai tanítás *pasztorális* alkalmazásáról tanácskozhatnak. *Roma locuta, causa finita*, de már két évvel a szinódus előtt *finita*.

A 2005. július 7-én bemutatott *Instrumentum laborishoz*⁵ (IL) Nikola Eterović érsek írt előszót, amelyben kétszer is hivatkozott az *Ecclesia de Eucharistiára*. Az IL főszövege ezen felül kilenc ízben idézte az EE-t, nyilvánvalóvá téve a közgyűlés irányultságát. A tanácskozásra 2005. október 2–23. között került sor ezzel a címmel: *Az Eucharisztia: az egyház életének és küldetésének forrása és csúcsa*. Emlékszünk a hétre, amit akkor Rómában tölthettünk. Több alkalommal elkészítettük a hozzászólások összegzéseit a Vatikáni Rádió aznapi magyar adásába. Egy emlék kitörölhetetlen: a semmit mondás, a távlatnélküliség. A felszólalók lelkesen idézték a tavasszal elhunyt pápa enciklikájának gondolatait, óvatosan kerülve még csak az árnyékát is annak, hogy bármi „különutasat”, elgondolkodtatót mondjanak. Sejthető volt, hogy ez a szinódus legfeljebb a rubrikák pontosítására, néhány egyházfegyelmi természetű liturgikus szabályozás bevezetésére lesz alkalmas, semmi egyébre. Emlékszünk, egy szinódusi atya megkérdezte: Ezért minek kellett Rómába jönni?

Az eucharisztikus szinódus felvetette a kérdést: Hogyan tovább? Hogyan *előre*?

A folyamatnak élnie kell

XVI. Benedek pápának rendkívüli teológiai műveltsége van, s ez azt is jelenti, hogy nemcsak szemtanúként, de értő intellektusként is nyomon követhette a szinódusi folyamatot, amelyet a II. Vatikáni zsinat és VI. Pál pápa indított útnak. Ténykérdés, hogy a közgyűlések történetében pontifikátusa jelentősnek bizonyult. Kiszakította a tanácskozásokat az unalmas „sokat beszélés, keveset mondás” köréből. Christoph Schönborn bíboros így fogalmazta meg a változást: „Túl gyakran megéltem, hogy a püspöki összejöveteleken és szinódusokon mézes-mázaskodtak, hogy senki sem akarta lemezteleníteni magát, a felszólalásokban egyszerűen csak x-szer elismételték a már elmondott dolgokat, ahol senki sem merte nyíltan megmondani, hol nyomja a cipője, hol vannak szükséghelyzetek. Hogy manapság másképpen beszélünk, azt Benedek pápának köszönhetjük. Már elkezdte lazábbá tenni a szinódusok lefolyását, lévén hogy bevezette a »szabad mikrofont«.”⁶

Schönborn hozzáteszi, hogy mindemellert lemondása, őszinte szavai a gyengeségéről hozzásegítették a főpapokat is ahhoz, hogy embernek mutatkozzanak, nyíltan beszéljenek. „Lemondása után, a

⁶Lásd „Gegen das Süßholzraspeln”. *Ein Gespräch mit Kardinal Christoph Schönborn über die Familiensynoden*. Herder Korrespondenz 68 (2014/12), 613–617, itt: 616.

⁷Uo. konklávét megelőző időben olyan nyílt és szabad beszédnek lehet-tem tanúja a bíborosok között, mint még soha korábban.”⁷

Amikor tehát Ferenc pápa a 2015-ös rendes családszinódus előtt két évvel egybehívta 2014 őszére az ugyanezen témát vizsgáló rendkívüli tanácskozást, tulajdonképpen egy éledező folyamatba kapcsolódott bele. A rendkívüli közgyűlés célja az *Előkészítő dokumentum* (ED) szerint a következő volt: „pontosítani a »status quaestionis«-t, valamint tanúságtételeket és javaslatokat összegyűjteni a püspököktől az evangélium hiteles hirdetésére és megélésére a család vonatkozásában”.⁸ A pápa tehát — az *Apostolica sollicitudo* szellemében — nyomatékkal kérte a püspököktől: osszák meg vele tapasztalataikat, ajánlják fel tanácsaikat.

Új volt a mód, ahogyan a Szentszék kísérletet tett ennek a célnak a megvalósítására: az ED harmadik fejezetét egy kérdőív képezte. Sokáig kérdéses volt, ez a nyolc plusz egy fejezetre osztott kérdéscso-mag tulajdonképpen mi? Közvélemény-kutatás? Népszavazás? Állapotfelmérés? Az sem volt világos, hogy kikhez lett intézve: a püspöki konferenciák, az egyes egyházmegyék, a plébániák, vagy esetleg minden egyes hívő kell, hogy válaszoljon? Menet közben tisztázódott a szándék, de eddigre nem egyszer sajátos folyamatok is megindultak, amelyek megállíthatatlanná váltak. A németországi püspöki konfe-rencia eközben kettős megoldást választott: a négy, legkényesebb kér-déseket tartalmazó fejezetet központilag szerették volna megválaszol-ni, míg a többit szétküldték a plébániák szintjéig. Csakhogy a papság és a hívek határozottan kifejezésre juttatták ettől eltérő szándékukat: *minden* kérdésre, az összes fejezet tematikájára szerettek volna vála-szokat adni. Így indult meg egy évek óta nem látott aktivitás: papi körök, plébániai közösségek, képviselőtestületek álltak neki akkurá-tusan végigvenni a feltett kérdéseket; felbukkantak az internetes ki-töltő felületek, elektronikus „formanyomtatványok”. Mindeközben hol mosolyogva, hol homlokráncolva hívták fel a figyelmet a kérdé-sek preconcepcióira, sugallásaira, arra a tényre, hogy szociológiai, pszichológiai szempontból oktanok és alkalmatlanok a megfogal-mazott felvetések, nem adhatnak alapot hiteles kiértékelésre.

A kérdőív tapasztalatai

A kérdőív mint kérdőív megbukott. Ugyanakkor folyamatot volt ké-pes kiváltani. A mai napig rá-rákérdeznek egyesek: Mi miért nem kap-tuk meg? Kinek kellett volna gondoskodnia a terjesztéséről? Emellett ott vannak a kritikus hangok: Miért nem tudták rendesen előkészíte-ni? Miért nem kértek segítséget szakemberektől, akik alkalmasak egy ilyen világszintű „felmérés” szakmai biztosítására? Az egyszerű em-beri benyomások is hangot kapnak: Meg sem értettük egyik-másik kérdést, nagyon elvont volt, mások ellenben együgyűnek tűntek.

Összegezve azt mondhatjuk, hogy a kérdőív számos tapasztalata kö-zül a legfontosabb talán az egyház felkészületlensége volt. A szentszéki hivatalnokok nem voltak képesek alkalmas, értelmes módon eleget ten-ni a pápai szándéknak. A helyi egyházak képtelenek voltak a helyzet kezelésére, a megkérdezés, a nyíltság és a világi hívők felé fordulás

⁸http://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20131105_iii-assembly-sinodo-vescovi_it.html

sokszor zavarodottságot, félelmet, tanácsstalanságot váltott ki. A klérus talán túlságosan is megszokta, hogy szünet nélkül válaszoljon, s emiatt bizonytalanná válik, ha kérdeznie, tanulnia kell a világi hívőktől? Az is kiviláglott, hogy egyházi közösségeinkben nincsenek meg az alkalmas fórumok egy ilyen jellegű kérdőív feldolgozására. Hiszen nyilvánvaló volt: nem egyéni szintre lemenő közvélemény-kutatás folyik. A dokumentum sokkal inkább ahhoz kívánt segítséget adni, hogy a katolikusok, világiak és papok, családosok és egyedülállók együttesen reflektáljanak a felvetett problémákra, közösségben keressenek válaszokat. Ez az, ami nem sikerült. Nincs meg hozzá még a gyakorlatunk, talán a hittani nyelvezetünk és teológiai-spirituális látásmódunk sem, s ez bizony rendkívül fontos tapasztalat. A közösségi reflexió készségének kifejlesztése, a kellő hittani alapozás kimunkálása a világi hívekben, de még a papságban is kiemelt célkitűzés kell, hogy legyen az elkövetkező években. Ez egyben minden bizonnyal elengedhetetlené teszi a párbeszédkészség, a vitakultúra és a kiengesztelt sokféleséggel való együttélésre való alkalmasság emberi-hívő jellemvonásainak sürgős kialakítását. Amit a kérdőív a helyi egyházakban felszínre hozott, a szinódus ülésein tapasztalattá vált, hisz maguk az atyák is ugyanekkel a nehézségekkel küzdöttek.

Egyre inkább világos, hogy ezek a hiányok és alkalmatlanságok okozták azt a jelenséget, amelyet írásunk kezdetén a *szélcsend* kifejezéssel jelöltünk.

Vihar?

Kasper bíboros konzisztóriumai beszéde az újraraházasodott elváltak kapcsán, az erre érkezett, könyvbe szerkesztett válaszok Müller és Pell bíborosoktól, majd több vatikáni bíborostól egy tanulmánykötetben szintén a 2014-es szinódus nagy újdonságai közé tartoznak. Még el sem kezdődtek az ülések, és máris felforrta a levegő! Hol van már az a 2005-ös szinódus, ahol a pápa előre megírta a doktrinális enciklikát, tehát mindenki tudta, mit várjon (illetve: mit *ne* várjon) a tanácskozástól! Itt bizony — a reakciók ezt bizonyítják — komoly „tétmeccsről” van szó! Nincs előre eldöntve semmi! A felszólalásoknak súlya, jelentősége van! S lehet, hogy a rendkívüli közgyűlés „csupán” tükröt akart tartani, fel szeretne volna mérni a *status quaestionis*t, mégis átérezte mindenki, hogy itt hatalmas dolgok mozdul(hat)nak meg. Ha a legbefolyásosabb bíborosok nyílt színen támadják egymás nézeteit, akkor a katolikus egyház olyan „mérkőzés” szemtanúja, amilyenre igen régen volt példa. Ha nem számítjuk a Kasper–Ratzinger-féle egyháztani vitát a ’90-es évek derekán, hasonló jelenséggel legutóbb a zsinat kapcsán találkoztunk. A szinódus kilépett a formális esemény kategóriájából, s olyan hatássá vált, amely képes éveken keresztül befolyásolni a katolikus egyház életét, közbeszédét, nyilvánosságát.

Egyesek megijedtek, s ezt sem szabad alábecsülni. Van, aki attól tart, hogy egy ilyen „méltatlan vitatkozás”, ráadásul az ateista világ-

⁹„Gegen das
Süßholzraspeln”,
i. m. 615.

média plénuma előtt, azt eredményezheti, hogy „a pápa és az egyház feladják a tanítás szilárdságát és tisztaságát”.⁹ Ez a kissé naiv elgondolás abból indul ki, hogy a véleménykülönbség egyszersmind az egység feladását is magával hozza. De milyen hévvel és lendülettel zajlottak a régi zsinatok, s a „csoportdinamika” mennyire „erőteljes” módon tudott kifejeződni egy-egy ülés során? Napjaink prúd, álszemérmes világában elszoktunk a csörtéktől, a verbális tusáktól, s viktoriánus erkölccsel viszolygunk azoktól. Amikor Kasper bíboros, látva a konzisztórium beszéde által vetett hullámokat, ezen aggályának hangot adott a pápa előtt, Ferenc állítólag így válaszolt: „A vita életjelenség. Ha tehát vitatkoznak, az azt jelenti, hogy még él az egyház”. Ugyanezt olvassuk az *Evangelii gaudium*-ban is: „a konfliktust el kell viselni, meg kell oldani és egy új folyamat összekötő láncszemévé formálni” (nr. 227).

Félelmek

A másik félelemmel már sokkal komolyabban kell foglalkoznunk: sokak szerint az egyház az utolsó hely, ahol még kiállnak a házasság és a család mellett. „Jogos az aggodalom, hogy ezek az emberek és sokan mások is úgy érezhetik, magukra hagytuk őket. Ezt komolyan kell venni. Világszinten az egyház az egyetlen nagy intézmény, amely világos igent mond a házasságra s a családra, és meg is éli azt. Ez kiemelkedő érték. Erős a félelem, hogy ez a bástya elesik.”¹⁰ Ugyanakkor előbb-utóbb világosan ki kell mondanunk, hogy ez a félelem betegség, ugyanis torzítja identitásunkat, s alkalmatlanná tesz arra, hogy betöltsük a tulajdonképpeni küldetésünket, amelyet a pápa így összegez: „a [krisztusi] közösség képes megtenni az első lépést, képes félelem nélkül kezdeményezni, elébe menni a másoknak, keresni a távollévőket, és kimenni az útkeresztvezetődesekre, hogy meghívja a kirekesztetteket” (EG 24).

Hogy ez a félelem mennyire mély és milyen drámai kihatásai lehetnek, azt Andreas Püttmann mutatja be *Az antiliberalis kísértés* című írásában.¹¹ A házasságot és családot rettegve védők megnyilvánulásai közé tartozik a Vlagyimir Putyin iránt érzett nagyrabecsülés, s ezzel együtt annak a semmibe vétele, hogy akármilyen „életpárti” is Oroszország, mégiscsak diktatúra, ahol az „életpartolásból” születő emberi lét alapvető jogait és méltóságát lábbal tiportják. Furcsa mentális „árukapcsolásnak” lehetünk a szemtanúi, amelyet Christiane Florin ekként fogalmazott meg: „Mit érdekel a demokrácia, ha rendben a demográfia?”¹² Ezzel annak az „értékvédő” magatartásnak a lényegét ragadja meg az újságíró, amely kimeríti a tér uralására törő emberi gondolkodás ferenci leírását: „őrült módon próbálunk megoldani mindent a jelen pillanatban, próbáljuk birtokba venni a hatalom és az önállítás egész terét” (EG 223). Ehhez hozzájön a hatalommal szembeni szemet hunyás, amelyre szintén utal az *Evangelii gaudium*: [egyesekek esetében] „a spirituális világiaság annak a varázsa mögé rejtőzik, hogy képesek felmutatni társadalmi és politikai vívmányokat” (nr. 95). Ez a magatartás eredményezi, hogy „az »ortodoxia« védelmezőivel szem-

¹¹Andreas Püttmann: *Die antiliberalen Versuchung*. Herder Korrespondenz 69 (2015/1), 49–53.

¹²Christiane Florin: *Putin und der Beckenboden*. Christ und Welt, nr. 42/2014; idézi Andreas Püttmann: i. m.

¹³Hittani Kongregáció: *Libertatis nuntius* (1984. augusztus 6.), XI, 18; idézi: EG 194.

¹⁴XVI. Benedek homíliája *Aparecidában*, 2007. május 13.; idézi: EG 14.

¹⁵„Gegen das *Süßholzraspeln*“, i. m. 617.

¹⁶Ezt a kritikát fogalmazza meg a mostani kiadáshoz újraírt végkövetkeztetéseiben Joseph Ratzinger: *Zur Frage nach der Unauflöslichkeit der Ehe. Bemerkungen zum dogmengeschichtlichen Befund und zu seiner gegenwärtigen Bedeutung*. In uő.: *Gesammelte Schriften*, Bd. 4. (Szerk. Gerhard Ludwig Müller.) Herder, Freiburg im Breisgau, 2014, 600–621; itt: 615–621; idézi: Herder Korrespondenz 68 (2014/12), 609–612.

¹⁷„*Tebartz kommt nicht zurück*“. *Kölner Stadt-Anzeiger* (2014. január 20.), <http://www.ksta.de/politik/papst-vertrauter-tebartz-kommt-nicht-zurueck-15187246-25935270.html>

¹⁸<http://www.magyarKurir.hu/hirek/ferenc-papa-beszede-szinodus-utolso-munkanapjan>

ben olykor azt a vádat emelik, hogy passzívak, engedékenyek vagy vétkeken cinkosok az elviselhetetlen igazságtalanság élethelyzeteivel, és az azokat fenntartó politikai rezsimekkel szemben”.¹³

Ezek már valóban viharos vizek. Egyértelmű, hogy szembe kell fordulni a közízléssel, nem megengedhető, hogy külső erők determinálják az egyházi diskurzust. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a „vonalas” katolikus közéleti jelenlét ma inkább támadható, mintsem előmozdító, hiteles és *vonzó* (hisz — XVI. Benedek szavával — az egyháznak nem prozelitizmus, kényszer, erőszak, hanem *vonzás* által kell növekednie).¹⁴ Emellett még nem szóltunk morálisunk életidegenségétől,¹⁵ egyházjogunk támadható voltáról, amely könnyen képmutatóvá tesz minket (nincs válás, csak roppant hatékony semmisségi eljárásrend — ez nem más, mint „álcázott válás”),¹⁶ de ugyanígy vizsgálnunk kellene a keresztény nevelést, szentségi felkészítést s még ezer dolgot, amelyek közül nem egyre maga a szinódus is utalt záró üzenetében. A vihar közepében hatalmas „szélcsendekre” bukkanhatunk, amelyek kérdést intéznek a rendes családshinódushoz.

Point of no return

Óscar Maradiaga bíboros egy német újságnak adott interjújában kifejtette, a pápa már elérte a *point of no returnt*, vagyis egy olyan szintet, ahonnan nem fordulhat vissza az egyház.¹⁷ Olyan folyamatok kezdődtek meg, amelyeket immár senki nem tartóztathat fel — s ez nem csak a szinódusra áll. Igaz, hogy nem látjuk még az út végét, talán csak a felkavarodó vihar erejét érezzük, illetve egyre világosabban látjuk, hol fenntarthatatlan a szélcsend. Mindazonáltal ez a helyzet a hitünk próbájává is változik: Hiszünk-e abban, hogy a Szentlélek kormányozza az egyházat? Megértjük-e, hogy a szinódus nem pártpolitikai csatározás, hanem egy organikus egyház fészültségekben is megmutatózó életmegnyilvánulása? Van-e bennünk jó remény és szilárd bizalom? Bátorítsanak ezért minket Ferenc pápa szavai, aki a szinódus zárásakor ezt mondta: „Sok kommentátor, vagy megszólaló ember azt képzelte, hogy most egy veszedő egyházat lát, ahol az egyik rész a másik ellen van, és kételkedtek még a Szentlélekben is, aki az egyház harmonikus egységének előmozdítója és biztosítója. (...) mindezt nyugalommal, belső békével kellett átélnünk... (...) Van még egy évünk, hogy a szellemek valódi megkülönböztetése révén kiérleljük a felmerült elképzeléseket, és kézzelfogható megoldásokat találjunk a számos nehézségre és rengeteg kihívásra, amelyekkel a családoknak szembe kell nézniük. Választ kell adnunk arra a számos elbátortalanító kérdésre, amely körülveszi és fojtogatja a családokat.”¹⁸

A szinódus folyamata tehát halad előre. „Az idő [pedig] elrendezi a tereket, megvilágosítja és egy állandóan növekedő lánc szemeivé alakítja át azokat, amely már soha nem fordul vissza” (EG 223).

VILLÁNYI LÁSZLÓ

Gyászév

Letelt a gyászév, dűnnyögte, miután maga felé igazította a tévét, hosszú időn át mindkettőjükre egyformán nézett a képernyő, megálltam, mint aki helyesbítene, kínálni tudna egy másik fogalmat, vehettem volna a bátorságot, végül is én ismerem közletről történetüket, éreztem napjaik halódását, belekényszerültem a halottkém szerepébe, f-mollban, a közismerten legfájdalmasabb hangnemben szólt a rigó, s ők nem csupán egyetlen éjszaka virrasztottak, később sem átalottak valamiféle halottkultuszt ápolni, óhatatlanul végig kellett hallgatniuk a halottlátók részletes beszámolóit, s bár néha kísértésbe estek, álmukból ébredve, ahol mégiscsak továbbéltek hajdani mozdulataik, fél szóval se gyalázták az egykori közös teremtményt, halott szerelmüket.

Halhatatlan

Ha reggel borotválkozásra süit a nap, s meglögyböli a vizet, ő már a tengernél látja imbolyogni a fényt, ha különleges kavicsra lel, nem kételkedik, neki csiszolódott az időben, ujjairól álmodott a folyó mélyén, nincs kétsége afelől, a tócsában miatta áll a fekete gólya, ül az ágon a jégmadár, az ő kedvéért szállnak, akárha angyalok, az ökörnyalak, ragyog a fű zöldje, hiába kap figyelmeztetést, júliusban már rozsdásodnak a levelek, rémisztően hatalmas némelyik gesztenye, naivitása nem ismer határokat, egy pillanatra halhatatlannak gondolja magát, amikor elajándékozta heteken át próbált világosszürke esküvői öltönyét, nem én vagyok a szerencsés, ígérete szerint ebben temette volna el, akit egykor hitvesének hitt.

Vihar után

A felázott földet néztem
az előkertben, s az elnehezült
rózsaágakat. Egy férfi és egy nő
jött az utcán. Kerítés mögül
néztem őket, mint a rab.
Ruhájuk a testükhöz tapadt,

el vannak ázva, boldogok.
A mélyből jöttek elő, és most
mennek vissza a mélybe.
Csigák és giliszták menekültek
a felázott földről a betonszegélyre.
Felizzó cigarettaparázs,

életlen csillagok.
Fénylő, nyálkás vonalak az égen.
Kifújtam a füstöt. Nagy eső volt.
Attól féltem, megfulladok.
Itthon vagyok, nincsen hová
mennem. Nem akarok.

Találkozás

Beszéltem hozzád, de nem figyeltél.
Apád, akit reménytelenül
szeretted, meghalt. Apámból kiseretted.
És most, hogy arra vársz, beszéljek,
hallgatok. Olvadó jéghegy
vagy. Léket kapott hajó vagyok.

Az ütközés pillanata: valós idő.
A többi másféle számítás.
Távolban idegen kikötő.
Olvad és süllyed a világ.

A hajó hamarabb, mint a jéghegy.
Nincs „innen nézve”, nincs „saját valóság”.
Tény. Ahogy születni és halni tény.
A dolgok rendje. A fatörzs
erősebb, mint az ág.
Lombok fölött szitál a fény.

Mi nekem Párizs?

Dede Franciskának

*A hajléktalan a Rue Bonaparte
hosszú padján, ahol életvitelszerűen
berendezkedett, cuccaival szépen
körberakta magát, a kupac tetejébe
antracitszürke teherautóponyóát borított
eső ellen, az alól néz ki, mintha
varázslóköpenye lenne, és a mellette
parkoló segédmotorok egyikének
támaszkodva mindig más pasas
beszélget vele elmerülten, gondolom,
az élet fontosabb dolgairól*

*A másik hajléktalan a IV. Henrik sugárúton,
könyveivel, termoszával, apró teafőzőjével,
koffereivel körbevéve, amint papucsban
ücsörög, egy vaskos szakkönyvben bogarászik,
és egy füzetbe jegyzetel elmélyült figyelemmel,
talán a világegyetem forgástengelyének
szögét számítja ki éppen, talán a Victor Hugo
kritikai kiadás lábjegyzeteit javíthatja,
százezer tengeri mérföldnyire a kamasztól
és az őszülő kopaszától, akik a szemközti
parkban két kölyök lelkesedésével
ugrabugrálva egy betonasztal körül,
igyekeznek a lehető legnagyobb közvetlen
befolyást gyakorolni egy belül üreges
pingponglabda röppályájára és forgástengelyére*

*A színes kosarazók, két brazil, két arab,
három nyizege francia gimnazista
meg jómagam, akik a Luxemburg-kert
street-ball palánkja alatt forgolódva
próbáljuk pörgetni a játékot, persze
a vége mindig az, hogy a kicsit lomha,
de kétméteres brazil a palánk alá
beállva addig dobálja, míg be nem megy,
s mivel én vele vagyok, hát nyerünk*

*A tapasztalat, hogy ha veszek két bagettet,
hónom alá csapom, és végigsétálok vele
a Szajna-parton, le az apró Szent Lajos-sziget
rakpartjára, hol lomha vízilók gyanánt*

úszik el a turistahajók, meg a lesötétített
üvegű rendőrmotorcsónakok is, de azokról
senki sem integet, miközben elhaladok a rezignált
tekintettel vörösborozgató, csupa inasra
csontosodott raszta fekete mellett, az egymást
fényképezgető, zenét nyomató tinik mellett,
kiknek vihogása öblös hahotává hízik
a kőhíd boltíve alatt, és ha végigbattyogok
a könyvtárusok, szerelmespárok, elfuserált
művészek és tip-top dámák között,
a nálam lévő kenyérrudak mágnesként
vonzzák az irigykedő tekinteteket, és enyém
az a felemelő érzés, hogy igen, én már
tettem valamit, vagyok valaki ma este,
mert a szükséges létminimumot
láthatóan beszereztem

A csavart oszlop a Saint-Séverin templom
szentélykörüljárójának mértani közepén,
muszáj minden egyes alkalommal megérintenem
ferdén futó bordázatát, látszik, hogy itt
valami történt, valaki megtekerinthette
alatta a földet vagy felette a dongaboltozatot,
csak így eshetett, ott erősebben forog a föld,
intenzívebben kavarodik az ég

A Szajna-part mellvédjein fürtökben csüngő
kamaszlányok, akik üdén, közönségesen
és pimaszul kísértik a mélységet, lezser
lovaglóülésben kidőlnek a kavargás fölé,
kelltik magukat és humorizálnak, míg
bennem küszködik az apa, aki öregesen
beszólna nekik, hogy ne kísértsek az Istent,
a férfival, aki bumfordi kecsességüknek
adózik elismeréssel, amint pár fokkal feljebb
egy imént vásárolt antikvár kötetet olvas,
Victor Hugótól A nagyapáság művészetét

A Roissy-reptér birkái, melyek jámbor
bioűnyírók gyanánt rendben tartják
a mozgójárda üvegfa melletti kicsi
dombhátat, mutatva, hogy a kerozingózt
levegőbe böffentető cég alapjában véve
jóérzésű, természetbarát csapat, csak hát
valamiből meg kell élni, a kerozinos
gyepen kövéredett jószágok egyike-másika
meg majd (két legyet egy csapásra) nyársra

*húzva, kövéren verejtékezve, vastengely körül
forgolódva emeli az exkluzív céges parti fényét*

*A zsidó fiú, aki a szövevényes tető-
és kéményrendszerek tövében, a
szemközti teraszon kántálja jajongó imáit,
s mikor észreveszi, hogy holmi körülmetéletlen
kileste intim együttlétét a Fennvalóval,
üvöltözve rugdosni kezdi a kőkorlátot,
kövér köpései, szitkai csattannak a keramiton,
egy másik lakás idenéző ablakánál a kihajtható
sminktükrő, időnként egy duci lány arca jelenik
meg, egyre közelebb türemkedik saját képéhez,
pattanásait nyomkodja átszellemülten, majd
éppilyen révülten tünteti el tevékenysége
nyomait valami bőrradírral*

*A vörösés kelttésztafépű koldus, aki rettentő
bőrgyulladásról hadovál, szégyenkezve,
ujjhegyel nyújtom neki az aprót, a kissrác,
aki a sulis előtti járdán fehér zokniban kergeti
a focilabdát, kezében tornacsukája,
nem ért rá felvenni, cselezgetés
közben majdnem kisodródik a kocsi elé,
egy szülő perdíti vissza, észre sem veszi, a labda
forgástengelyére koncentráll, lelke rajta*

*A Saint-Sulpice padjában zokogó tinilány,
megfogadtam, ha visszafelé betértemben
is itt lesz, megszólítom, nem törődve a látszattal,
a kockázattal, idősebb úr fiatal lányhoz fordul
nyájas vigasszal, megbélyegzett helyzet,
jól sehogyan se jövök ki belőle,
ha egyik lányom lenne, de nem a lányom,
ha az én lányomhoz közeledne egy ilyen gyanús
pasas, mint én, külföldi, kétes szándékú,
miért nem a hajléktalanok lelkét ápolom
ilyen odaadással, hátha egy emberi szó*

*Mire visszaérek, már nincs ott, valaki megint
eltakarított helyettem, ő itt a sekrestyés
időtlen idők óta, mákos, bongyor haja van,
olajos bőre, turkálóban vett orkánkabátja,
marka domborzata is fa-erezetű vagy
falevél-erezetű, kezéhez hozzánőtt
a falevélkotró seprű, mint a szentek kezéhez
attribútumaik, füstölő, miniatúr templom,
kard, fűrés, vaskos könyv*

„...valaki megrajzolta útjaimat”

HERNÁDI MÁRIA

Hagiográfia képekben. Lackfi János: Öt seb

1974-ben született. Irodalomtörténész, teológus, drámapedagógus. APPKE BTK Vitéz János Tanárképző Központ Óvó- és Tanítóképző Tanszékének adjunktusa. Legutóbbi írását 2013. 10. számunkban közöltük.

Lackfi János *Öt seb* című verseskötete a szerepvers hagyományát megújítva öt közismert ókori és középkori szent hangján szólal meg. A 2000-ben megjelent könyv nemcsak rendhagyó kísérlet, hanem egyedülálló teljesítmény is mind a Lackfi-életművön, mind pedig a kortárs lírán belül: mivel a témában rejlő veszélyeket¹ nemcsak hogy messze elkerüli, de különleges és eredeti műfajszintézisével a kortárs tárgyias líra mintadarabját alkotja meg — ahol a szenteknek tapinthatóan „arca lesz”.

A cím szimbolikája

¹„El akarom kerülni a fontoskodó sznobéria és az emelkedett giccs kétfelől ásisító szakadékait.

Valahogy összeöltögeti az ember az új és a régi között támadt hasadást, úgy lép tovább, hogy nem veti le unott koloncként, de nem is lobogtatja véres zászlóként írástudói felelősségét.” Lackfi János szavai, lásd: *Műszaki leírás a kimondhatatlanhoz*.

Beszélgetés Lackfi Jánossal. Papp Endre interjúja, Hítel 2000/1. 54.

²Vasadi Péter: „Most egyszerre látok...” *Lackfi János verseiről (Öt seb)*. Életünk, 2000/7–8. 716.

³Szabó T. Anna: *Magasan (Öt seb)*. Holmi, 2001/1. 119.

A címben szereplő seb motívum elsődleges tartalma nem a szenvedés, hanem a kapcsolat. A seb az a hely, ahol valami megnyílik: ahol az istenit és emberit elválasztó határ átjárhatóvá válik. A seben keresztül zajlik a Teremtő és a teremtmény kommunikációja: a seb az a nyílás, amelyen a kegyelem beárad. A cím a misztikus irodalom hagyományához is kapcsolódik, amelyben az Isten általi szerelmes megsebződés érintettséget, találkozást, szereteteli egyesülést jelez: „öt seb-ember, sebből élő, növekvő s szétsugárzó, Istensebezte, istenszerelemben boldogan vergődő, megőrült, örökéletű ember legendáiról olvasunk ebben a kötetben”.² Ha a címet az újszövetségi hagyomány felől nézzük, Krisztus öt sebéit is jelenti, tágabb értelemben pedig magára a krisztusi testre utal. Krisztus teste a keresztény tanítás szerint maga az egyház, a „misztikus test”, a „szentek közössége”, vagyis az élő és a meghalt hívek időn átívelő egysége. A szentek „szentségének” lényege nem az általuk nyújtott etikai minta, ahogy ezt a felületes közbeszéd feltételezi: az csak a szentségük egyik „tünete”, természetes velejárója. A „szentség” lényege az Isten emberekre irányuló szeretetébe, boldogító és üdvözítő akaratába való belesimulás, azzal való azonosulás. Az Istennel megélt egység és a felebarát boldogságára irányuló élet teszi tehát a szenteket szentté: a „misztikus test” tagjaivá — s ebben az értelemben „szentek” a kötet megidézett beszélői is. Ahogy Szabó T. Anna fogalmaz: nem a személyiségük, hanem a szemléletük az autentikus.³ Szöveg-portrójuk, „szöveg-testük” az egyházat mint jegeyest, mint Krisztussal egyesülő misztikus testet rajzolja ki.

Tárgyiasság, test, természet

A test misztikájához a kötetben éppen annak konkrétságán át vezet az út: igen hangsúlyosak a testi észleletek, maga a testi létezés. A megidézett szentek nem a fejükben élnek, nem elvont eszmék között, hanem a testükben, a testükkel észelve a valóságot, s ezáltal mindig a jelen pillanatban maradva. A testet még az askéta szentek sem próbálják kiiktatni: a test az ő számukra is az én és a világ közti határzóna, egy olyan „között”, amely nemcsak fontos üzenetek csatornája, de a figyelem kitüntetett tere, eszköze is. A ciklusok lírai éneji első-sorban nem gondolkodnak vagy érzelmeket élnek át ezekben a versekben, hanem egyszerűen csak néznek. Az ő tekintetük a versek rögzített nézőpontja, s minden ciklus egy-egy tekintet története, illetve a tekintethez tartozó észleletek listája. A versek magja a testi, érzékszervi észlelés, s ehhez másodlagosan kapcsolódik (ha egyáltalán kapcsolódik) a gondolati reflexió. Ez a reflexió, ha van, mindig egyszerű és tömör, a messzemenő következtetésektől és a rendszeralkotástól tartózkodó: „Ruhám alatt a bronzkereszt | zölden bőrömrre oxidált | hideg éjszaka | mellemre fagyott | forró nappal | mellemre égett | nem alkuvása”⁴; „Kavargó foszlányokból | összeáll egybemosódik a táj | merített papírja. || E megíratlan könyvet | a hóesésnél | óvatosabban ki lapozná?”⁵

A beszélők tehát próbálnak minél kevésbé értelmezni, és minél inkább megmaradni a pusztá észlelésnél. A testi észlelés a jelenlétben való megmaradás eszköze, a vágyott Isten pedig éppen ebben az egyszerű jelenlétben tapasztalható a számukra. Ez az, ami az öt eltérő karakterű szentet a kötetben összekapcsolja: a szemlélődő ima és a szemlélődő életforma, ami éberséget jelent, a figyelem hűségét, állandó nyitottságot a valóságra, a mindenkori jelenvalóra. A megszólaló szentek tekintete szeretetteli, megengedő, éber és ítéletmentes tekintet, amely a valóságot úgy fogadja el, ahogy van. Itt érhető tetten a szemlélődő tekintet és a tárgyias költészet közös nevezője: az az irányultság, amely a dolgokat lenni hagyja, a világot szóhoz jutni engedi. Jó példa erre a megszólaló szent misztikus karakterét is feltáró, reális és szürreális síkokat egymásba játszó vers a *Szent Ferenc legendája* ciklusból: „A folyó hunyorog | lépő láb hűján hangtalan | magában csikorog a kavics | az erdő kezd visszabeszélni | a csend mint fejemen a haj | aztán szabadon engedem | a bogárként markomba zárt időt | s mindent betért szirmaival | egy szár és levél nélküli virág”⁶.

Ahogy a test az én és a világ, úgy a természet az én és az Isten közti határzóna. A versek beszélői olvassák a teremtést, betűzik a jeleiket, de a versekben többnyire nem a rendkívüli, a fenséges és a lenyűgöző tűnik fel a természetből, hanem az apró, a jelentéktelen, a félreeső, a szinte láthatatlan.⁷ Ezekből készülnek a versek kimetszett, miniatűr látványdarabkái: „Üvegesedő | ujjaim a koratavaszi | vízben | ruhát öblögetnek | Pereg | a buborékok soha | véget nem érő olvasója”⁸.

A szemlélődő tekintet nemcsak a szépben és a kellemesben, hanem minden létezőben kedvét leli: „a világnak nem a szépsége,

⁴Lackfi János: *Öt seb (Szent Pál legendája)*. Belvárosi Kiadó, Budapest, 2000, 18.

⁵I. m. (*Szent Ferenc legendája*), 68.

⁶I. m. (*Szent Ferenc legendája*), 73.

⁷„...a szentek portréja a banálisnak tetsző részletek szilánkaiból rajzolódik ki, a megszülető kép mégis a szakráliszt idézi. Lackfi tehetségének egyik jellegzetes vonása, hogy az apró események krónikáját képes — mintegy észrevétlenül — hagiográfiává alakítani, vagy megfordítva: a szakrálisban is képes megpillantani s felmutatni a — profánnak mondott — aprót, elenyészőt, mintha-mulandót” — írja a kötetről Szávai Dorottya: *A seb és a gumimaszk (Lackfi János két utolsó kötetéről)*. Műhely, 2002/5. 74.

⁸Lackfi János: i. m. (*Szent Margit legendája*), 82.

⁹Szabó T. Anna: i. m. 120.

¹⁰Lackfi János:
i. m. (Szent Margit
legendája), 87.

¹¹l. m. (Szent Ágoston
legendája), 50.

¹²l. m. (Szent Ágoston
legendája), 54.

¹³Szabó T. Anna: i. m. 121.

¹⁴Uo.

¹⁵Uo.

hanem a létezése ragyog”.⁹ A pusztá létezés készíti a kötetben megszólaló szenteket éberségre és észlelő figyelemre, s tölti el olyan csodálattal, ami túlmutat örömmön és szenvedésen: „*Ha az eső már / nagy bocskorcsattogással / ugrándozik / az udvar kövén / kiszaladok / tág marokkal / a kövér szemű kibomló / fürtöket szüretelem*”.¹⁰

Így válik a gyönyörködés vallásos alapélménnyé, amely a létezés csodáját ünnepli, s ezzel a lét forrását, Istent dicséri — de csak közvetetten: a kötetben egyszer sem fordul elő az „Isten” szó. Ez a „látens” istendicséret különösen intenzív azokban a versekben, amelyek csak rögzítenek egy látványt, de semmilyen jelentést nem adnak neki: így a képek sorozata maga válik imádsággá. A szenteknek a teremtésre irányuló szeretetét, illetve a szövegek tárgyias irányultságát jelzi, hogy még a lelki folyamatok is anyagszerűen ábrázolódnak: „*Túl izzadáson / rázkódáson / mozdulatlan / folyadékban pácolódní / mely nem kering bennem / mint a nedvek / nem kezdi ki / bőrömet mint a víz / s nem üt ki rajta / mint az olaj / Tartóssága / belém ivódik / anyagomba lopja magát*”.¹¹

Az egy ciklushoz tartozó szövegek töredékes naplóbejegyzésekre is emlékeztetnek: igen hangsúlyos a mindig egyes szám első személyben történő megszólalások személyhez kötöttsége. A tárgyiasság tehát nem feltétlen jelenti az egyes szám első személyű nézőpont eltűnését. A személy, a beszélő arca ebben a szövegvilágban pontosan az Istennel és a világgal való intenzív kapcsolatban-lét miatt nem halványulhat el. Erre utal az ént elengedni próbáló Szent Ágoston felismerése: „*El kellene felejtennem / az önarckép hiúságát / a szem alatt orr tövében / lefutó két eret / arc-csont illeszkedéseit / homlok dudorait / és evés közben az / állkapcsom kattogását / Megpróbálok feladni / eltávolítani magam / de nem lehet olyan erővel / gondol reám ki alkotott*”.¹²

Megmarad tehát az én, de egyfajta háttéri jelenlétben, mivel a beszélők figyelme sosem önmagukra irányul. Erre utal, hogy a „naplótöredékek” nem a szentek emelkedett gondolatait, érzéseit, tanulságos tetteit rögzítik, mint egy hagyományos napló, hanem mindazt a Más-t és nem-én-t, amire odaadóan figyelnek: „a szenteknek nem a nézése a fontos: inkább az, amit néznek”.¹³ Ez a szemlélet és irányultság teremt meg a kötetben kirajzolódó „objektív misztikát”.¹⁴ Ahogy Szabó T. Anna fogalmaz: a tárgyias költészet a misztika laikus testvére, ahogy a szent laikus testvére a vita contemplativa világi művelője, a költő.¹⁵

Műfajok között

A kötet műfaji erőtere rendkívül komplex: az epikus műnemi sajátosságoktól indulva (napló, legenda, hagiográfia), a lírai formákon át (szerepvers, haiku, pictura) a vizuális műfaji mintákig jutunk (portré, ikon, ikonosztáz).

A legenda, ugyanúgy, mint a hagiográfia (vagyis a szentekről írt életrajz) epikus vázzal rendelkezik, azaz kronologikusan haladó ese-

¹⁶Lackfi János „a befogadás kollektív vonatkozására is számít az öt szent történelmi megidézésével, vagyis a posztmodernnel szemben tételez egyfajta közös befogadói tapasztalatot, azaz tradíciót. S mindközben messzemenőig kiaknázza az újjáírás posztmodernnek mondott lehetőségeit, megfelelő formát találva tehetségének” — írja Szávai Dorotty: i. m. 73.

ménysort, történetet foglal magába. Mindkettő külső nézőpontból ábrázolja a szentet, és szükségszerűen az élete külső, azaz mások számára is látható eseményeit rögzíti. Bár a hagiográfia inkább történetírói, a legenda pedig inkább hitéleti műfaj, mindkettő azokat a jellemvonásokat és eseményeket emeli ki a szent életéből, amelyek miatt szentként tiszteljük: jellegzetesen a csodáit, áldozatos ember-szeretetének tetteit. Lackfi János kötete az életrajzi eseményeket tudottnak veszi,¹⁶ egy-egy utalást leszámítva nem foglalkozik velük. Az életrajz inkább a versciklusok háttéréül, műveltségbeli horizontjául szolgál, amely szükséges a versszövegek megértéséhez, de nem erre irányul a figyelem. A kötet a hagiográfia és legenda külső nézőpontját belsőre cseréli, történetek helyett belső állapotrajzokat ad: a líra műnemi erőterébe lépteti át a hagyomány által megőrzött életrajzokat. Azzal viszont, hogy a „legenda” műfaji megjelölést a cikluscímekben mégis megtartja, egyrészt utal a szent-ábrázolások felvállalt szubjektivitására (tehát arra, hogy számára nem az események történelmi hitele, hanem maga a felidézett arc a lényeges), másrészt pedig magában foglalja a hagyomány továbbírásának gesztusát. A „legenda” kifejezés szó szerinti jelentése: „olvasandó”. Ez itt azt jelenti, hogy a régi szentek életének modern átírásával a kötet újraértelmezi a hagyományt, új legendákat alkot, vállalva, hogy ezzel továbbra is „olvasandó” példát ad, mintát arra, hogy hogyan „olvassuk” ma a szenteket. Így válnak az *Öt seb* szemlélődő, „tárgyas” szentjei, boldog „lelki szegényei” az odaadó és teremtő figyelem példáivá a 21. század küszöbén.

Míg a legenda és a hagiográfia múltbeli eseménysort beszél el, a kötet versbeszédének ideje hangsúlyosan a jelen. A ciklusok ezekből a jelen-metszetekből mégis történeteket írnak, nem a szó hagyományos értelmében, hanem olyan módon, hogy egy-egy ciklus első és utolsó verse között tapinthatóvá válik a belső út, a belső fejlődés íve. A záróversekben mindenütt megjelenik az a lelki értelemben „megemelt” nézőpont, amelyből a szent már a teljes életére lát rá és tekint vissza: „*Ha valaki megrajzolná / útjaimat / kapaszkodó alápergő / lépcsőfokok / szobasarkokhoz utcasarkokhoz / igazított derékszögek / földrevert kötelekként / hurkolódó nyompár / földet ér minden zuhanás / elhasal végül minden emelkedő / valaki megrajzolta útjaimat*”.¹⁷

A ciklusok többsége a leginkább „közismert” életállapotukban, s ennek megfelelő jellegzetes életterükben és életidejükben ábrázolja a szenteket: Remete Szent Antalt a sivatagban, Szent Ágostont vároosi környezetben, Szent Ferencet a természetben, Szent Margitot a Nyulak-szigeti kolostorban — s mindannyiukat már a megtérésük utáni életszakaszukban. Az egyetlen kivétel ez alól a *Szent Pál apostol legendája* című ciklus, amelynek első fele a megtérés előtti, a második fele pedig a megtérés utáni életállapotról szól. Magát a megtérés eseményét a versciklusban a hiánya rajzolja ki: a hatodik vers még a damaszkuszi út előtti lópatkolásról, a hetedik pedig már az út utáni vakság állapotáról szól. Magáról a megtérésről nincs vers,

¹⁷Lackfi János: i. m. (*Szent Pál apostol legendája*), 21.

¹⁸l. m. (Szent Pál apostol legendája), 15.

csak azok, amelyek utólagosan reflektálnak a történetekre, mint például a belső fordulatot képileg megjelenítő kilencedik: „Egy ágon körbefordul / egy levélen elbillen / a mindenség / Azt az ágot keresd meg / azt a levelet keresd / a szélborzolta fán”.¹⁸

A versszövegek rím és központosítás nélküli szabadversek, melyek csak ritkán tagolódnak versszakokra. A többnyire egyetlen egy (3–20 soros) versmondat rövid sorokba tördelődik, gyakran egy szó alkot egy sort, külön-külön kiemelve a versbeli hangsúlyokat. A sűrű tördelés megállásra, lassú olvasásra készletli a halmozásokkal és bonyolult soráthajlásokkal építkező versek olvasóját. Jellegzetes technika a mondat értelmét megvilágító kulcsszó hátrahagyása a vers legvégére: „Keringek a réten / naponta kibomló / szétfoszló csillagrendszer / bolyhos fényű bolygók / habos tejútjai / a pitypangmezők felett”.¹⁹

¹⁹l. m. (Szent Ferenc legendája), 63.

A szövegek kompozíciója a csattanóra, meglepetésre épül, ez hozza létre a japán haiku logikájára emlékeztető, jellegzetesen kétosztatú szerkezetet. Minden versben van egy logikai metszet, erre formailag utal a két versrész nagybetűs kezdősora. A metszet ezt a verskompozíció alapjául szolgáló átfordulást jeleníti meg: vagy a tárgyas képre jön a gondolati reflexió, vagy ellentét feszül a két rész közt, vagy egy hasonlat két pólusa bomlik ki a versrészekből. Találunk azonban példát elliptikus versszerkezetekre is, ahol éppen az alkotja meg a csattanót, hogy hiányzik a hasonlat fogalmi pólusa, vagyis a jelölt: „Miként a sátormennyezet / kihasodva felfogja az esőt / majd átizzad a vászon átereszti / terebélyesedő gyöngyeit / s amint végül egy vékony fonál / görgő gömbökből összeáll / s végül józanul / takaródra hull”;²⁰ „Miként a vaj a tűzön / állagát elveszíti / de mindenestül áthatja az ételt / eltölti telérből / kiolvadt erejével”.²¹

²⁰l. m. (Remete Szent Antal legendája), 33.

²¹l. m. (Remete Szent Antal legendája), 35.

Mint minden kisműfajnál, igen hangsúlyos a verskezdés és a zárlat, gyakran erőteljes keret fogja közre a szövegeket. Mindemellett fontos marad a rövid közlések töredékessége is, amely kifejezi a szavakba foglalás nehézségét, azt, hogy a versek mindvégig a (belső) beszéd és a csend határán szólalnak meg.

Ikon és ikonosztáz

A versek azt mutatják meg, amit a ciklusban beszélő szent észlel és lát, az olvasó tekintete viszont — mintegy a szent tekintetén keresztül, visszafelé — a szent arcára nyílik rá. A ciklusok miniatűr portréi megsokszorozva mutatják ezt az arcot: így miközben egy-egy ciklus az adott szent szöveg-ikonját rajzolja meg, mind az öt ikon egyben ikonosztáz is. A cikluson belül, a vers-ikonosztáz részeként egy-egy olyan verset is találunk, ami konkrétan a szent kanonikus, képi ábrázolásokban is megjelenő ikonját szövegezi meg: ilyen ikonok a gyermek által szakállánál fogva vezetett Remete Szent Antalé, a vezeklő Szent Margité, a madaraknak prédikáló Szent Ferencé, az idővel és az Isten mérhetetlen titkával viaskodó filozófus Szent Ágostoné, és a missziós útjaival térképekre rajzolt

²²Lásd a *Remete Szent Antal* ciklus 8., a *Szent Margit* legendája ciklus 9., a *Szent Ferenc* legendája ciklus 7., a *Szent Ágoston* legendája 1., és 7., illetve a *Szent Pál* apostol legendája 15. darabját.

²³Lackfi János: i. m. (*Szent Margit* legendája), 94.

Szent Pálé.²² A teljes szent-ikon azonban a szent többféle arcából, a ciklus egészéből szövődik össze. Végül pedig sokatmondó, hogy a Margit-ciklus utolsó darabja, amely egyben a kötet utolsó darabja is, az arc megragadhatatlanságára, az ikon személyfeletti, önmagán túlmutató mivoltára hívja fel a figyelmet: „*Bosszantóim egyike tiltott / tárgyat tükröt tartott / élem ma / Mindig szerettem volna / ilyen vonások nélküli arcot / mintha elmosódva / az idő fölé hajolna*”.²³

Kötetkompozíció: a Krisztus-ikon

Magát a kötetet is ugyanaz a tudatos és kidolgozott kompozíció jellemzi, mint a ciklusokat, illetve az egyes verseket. Ez mutatkozik meg először is a ciklusok sorrendjében, amely egyszerre ad időbeli és térbeli mintázatot.

A szentek időrendben szólalnak meg egymás után: az első, a negyedik és az ötödik századból, majd ketten a tizenharmadik századból. A szentek között egy női alak van: Árpád-házi Szent Margit, ő a könyv egyetlen magyar szentje is, aki hangsúlyosan a kötet utolsó ciklusában kap helyet. A cikluselrendezés szimmetriát mutat: az első két szent, Pál és Antal a kereszténység kezdeteinek, elterjedésének időszakát idézi meg, az utolsó kettő, Ferenc és Margit, a két koldulórendi (ferences és domonkos) szerzetes pedig a kereszténység válságának és megújulásának századait. Középen kap helyet a filozófus és egyháztanító Szent Ágoston, aki teológusként elsőként tett kísérletet a keresztény hit rendszerbe foglalására az ötödik században.

A ciklusok térbeli mintázatának tekintetében azonban egy még eredendőbb értelmezéshez is eljuthatunk. Ha ugyanis az öt szent Krisztus öt sebének leképezése a kötetben, akkor az öt ciklusban a Megfeszített korpusza rajzolódik ki: az öt szent-ikonból egy Krisztus-ikon áll össze. Jézus sebei közül kettő a lábain, kettő pedig a kezein mutatja a belé vert szegkek helyét. Az ötödik seb Jézus oldalán nyílt a katona dárdája nyomán, aki azt ellenőrizte a szúrással, hogy a kivégzettek meghaltak-e. Ez a seb tehát később került Jézus testére, s a sebből kiömlő vér és víz jelezte a halál beálltát. Az öt szent közül a férfiasan erős, önmagával szemben kemény és szigorú Pál és Antal jelképezhetik a láb sebeit, s magát a lábat mint testrészt, amely az egész test súlyát hordozza, és szimbolizálja a lépést, a cselekvő erőt. Az elemek közül a föld, a testrészek közül pedig a láb ebben a két ciklusban kap a legnagyobb szerepet motivikusan — mindkét helyen megjelenik például a sivatag, a sivatag homokja, illetve a láb mint homokba süllyedő boka, jégen elgémberedő talp stb. A következő két szent, Ágoston és Ferenc jelképezhetik a kezen lévő sebeket. A két szent ábrázolásában a testrészek közül a kéz, az elemek közül pedig a levegő a meghatározó motivikusan: Ferencet a természetben megjelenő Istennel egyesülő misztikus lelkelete, Ágostont pedig ragyogó intellektusa emeli a magasba, a „le-

vegőbe”. Ez a versekben megjelenő magaslati nézőpont Isten felé irányulást jelent, ahogy a megfeszített, illetve feltámadott Krisztus ikonográfiájában is ezt jelképezik az áldásra és ölelésre kitárt, a testet a magasba emelő karok. „...belőlem ezer szemmel / néz felfelé a világra” (kiemelés: H. M.)²⁴ — olvashatjuk a *Szent Ferenc legendája* ciklus első darabjának zárlatában, a hetedik darab pedig ezekkel a szavakkal végződik: „Mint hógolyókat hajítom / végül az ég felé / az apró lelkeket” (kiemelés: H. M.)²⁵ Ferenc ciklusában a madárröptetés, illetve a rét felett keringés motívuma a misztikus látomás magaslatairól ad hírt. Ágostonnál ugyanezt a magaslati nézőpontot a rendszeralkotó filozófusi lelkület hozza létre: a ciklusban ezért igen gyakori a felülnézeti perspektíva, a távlatok és nagy összefüggések egymásra vetített látványa, s a képalkotást is meghatározó struktúraalkotás készítése. A ciklus második darabja egy ég és föld közötti tájat vizionál, amely folyamatosan az ég felé emelkedik, s az emberek útjait hordozza: „E táj emelkedik / és rajta felfelé / ösvényeink vezetnek.”²⁶ A között-lét Ágoston ciklusában emelkedő, önmagán túlmutató, önmagát felülmúló lét,²⁷ ezt szemlélteti például a ciklus tizenötödik darabja: „Homokóra karcsú / nyaka vagyunk a távlat / hozzánk szűkül hogy képesek / legyünk befogadni szemenként / átpergetni s ez mégis kevés / Feszít a máshol / máshogyan mást / ígérete vágya / az itt és most az így / többre jogosít / mint pusztán önmagára”.²⁸

Árpád-házi Szent Margit az elfogadás és az elengedés szentje, az utolsó kötetbeli megszólaló a történelmi idő és a ciklusok rendjében is. Ő feleltethető meg Krisztus utolsó sebének, az oldalsebnek, melyből vér és víz ömlik ki. Női mivoltában Margit van legközelebb a szívhez, s nála a lehangsúlyosabb a halál gondolata — a test eltűnése a ruhából mint a földi lét elhagyása a ciklus ismétlődő motívuma. Az elemek közül Margit megszólalásaiban a legmeghatározóbb a víz, amely a nőies éltető erőn túl a lágyaságot, a teljes elengedést is szimbolizálja. A krisztusi sebből kiszakadó víz képét és a szent elfogadó-elengedő lelkialkatát egyszerre idézi meg a ciklus első darabja: „Mire a forró felmosó- / mosogató- vagy fürdővízzel / az udvar végébe érek / kékes szitakötő-szárnyak / villannak át a dészta tükrén / A szigeti fagy / halk reccsenéssel / engedi útjára / a kiömlő vizet”.²⁹

Lackfi János *Öt seb* című kötete a szentek tekintetének felidézésével kapukat nyit a múltba, a teremtett világon át a szakrális tapasztalat dimenziója felé, és mint tárgyias lírai szövegmű, elsősorban nézni tanít. A látható észlelésen tanítja a láthatatlant, illetve azt, hogy ez a kettő nem szétválasztottságban, hanem egységben létezik — mind a költészetben, mind pedig a vallásos tapasztalatban. Így a verseskönyv poétikai és teológiai tanulságai tökéletesen egybeesnek.

²⁴l. m. (*Szent Ferenc legendája*), 59.

²⁵l. m. (*Szent Ferenc legendája*), 65.

²⁶l. m. (*Szent Ágoston legendája*), 42.

²⁷Szávai Dorottya szerint a szent „Lackfi láttatásában elsősorban az átváltozás magas fokú, ad abszurdum vitt képességét jelenti (...) Az önmagunkból, emberi mivoltunkból való kilépés képességének-lehetőségének kérdése izgatja a szerzőt mint költőt és mint hívó gondolkodót, mint alkotó-teremtőt és mint teremtményt...” Szávai Dorottya: i. m. 73.

²⁸Lackfi János: i. m. (*Szent Ágoston legendája*), 55.

²⁹l. m. (*Szent Margit legendája*), 77.

Erdő

Egy Goethe-versre

Jártam az erdőt
egymagamban,
semmibe tűnni
így akartam.

*Semmibe tűntem
száz alakban,
elnyelt a semmi
láthatatlan.*

*Csak állt az erdő
egymagában,
a rengetegben
két magány van.*

*Kettő, egymásnak
észrevétlen,
ő állt, én mentem
egyre tétlen.*

*Hogy nő, hogy terjed
földön állva
része, egésze,
minden ága!*

*Hurkolj rá drótot
jó erősen,
hogy el ne tévedsz,
nézd merőn,*

*várj ki egy évet,
várj ki kettőt,
tested ha lesz bár
mind esendőbb,*

*jöjj vissza látni,
gyere vissza,
ne mint egy léha,
langy turista,*

*jöjj vissza tudni
titka mélyét,
magánya sűrű
szövevényét,*

*látni a hurkot,
mint az árok,
mélyen a fába
belevásott,*

*magába vonta,
vele egy lett,
így lett a sejtje
vele egy sejt,*

*vele egy sejtté,
azt akartam,
amikor jártam
egymagamban,*

*vele egy sejtté
válni, lenni,
és már hiába
várt a semmi,*

*csak ezt, csak ezt, csak
így akartam,
amikor mentem
lankadatlan,*

*hurkot vetettem
önkörömre,
hogy belém forrjon
mindörökre.*

*Magamat járom
egymagamban,
tudom is én, hogy
mit akartam,*

*az erdő tudja,
sejtje sejtje,
ő a mindenség,
én a semmi.*

*Járom az erdőt
egymagamban,*

*járom az erdőt
önmagamban,*

*magamban, bennem
minden erdő,
én vagyok ő, és
egy a kettő.*

VÖRÖS ANNA

inkább maradni

*körbeálljuk a semmit
nem értem a kéztartásodat
miért iszunk töményet vacsora előtt
már nem akarok tovább költözni
megszoktam a kert végében álló keresztet
a verandán a kerti székeket
fű közt a rohadt fügeket
hogy nem jönnek a szavak a számon ki
csak visszafelé menetelnek.*

tárgyak feketében

*ma elképzelttem hogy nálam jártál
meglátogattál pedig azt sem tudod most hol lakom
megálltál a szobám közepén,
milyen világosak a falak, tágas a tér,
vakufehér falak ölelik a szobámat,
mint csirkeembriót a belső héjhártya
ezt mondtad elsőre, én meg csak figyeltelek
megnéztelek magamnak,
hogy benne vagyok-e még a mozdulataidban
nem vetted észre, hogy a tárgyaim feketék,
hogy mindenemet feketére cseréltem,
fekete tollal írok, nem látni a betűim mögé
pedig megvilágítja őket a lap fehérje
csak a falakig jutott el a tekinteted,
kínáltalak fekete teával, de nem kérted,
mindkettőnk csészéjét én ittam ki.*

véraláfutás

1

*ráállok a padló kockakövére
a vonalak körbeveszik a talpamat
a sarkok megvédenek*

2

*a sarkok megvédenek
tegnapi véraláfutás
nyomai a talpamon*

3

*nyomai a talpamon
a bőröm alatt
már berepedtek a hajszálerek*

4

*már berepedtek a hajszálerek
a talpam körül
a kockakő körül*

5

*a kockakő körül
hajszálrepedések a fugában
egybeforr a kockakő a talpammal*

6

*egybeforr a kockakő a talpammal
hajszálerek
a hajszálrepedésekkel*

A munka

1

Tél volt, amikor beszélni kezdtek róla.
„Mintha egy hang szólna hozzánk, és
mi nem hallanánk őt.” Hát... — kezdtem,
aztán belém fagyott a mondat. „Mert
nem akarnak hallani — mondta a hang —;
szégyellnének engem. Ugye te szeretni
fogsz, ha tömör éjszakákon hozzád
dörgölözöm? Vigyél haza, zárj pincébe,
mint egy beteg gyereket. Sokat tudnék
mesélni rólad.” Én most... — mondtam, és
elszorult a torkom. — Én most hazamegyek,
mert nem tetszik, amiről beszéltek.
...És egy hanggal a zsebemben elindultam
a latyakos havon. Éjszaka enni adtam neki.
Másnapra megnémult.

2

Mégsem tudom magára hagyni. Ígéretet tett,
és nekem szükségem van a tudására. Ha kell,
a pusztá emlékéből építem újra — gondolom.
Tervezni kezdek. A munka első fele: szobrot
állítok neki. Figyelmesen és gyorsan
dolgozom: ahol megsűrűsödik a levegő, követ
rakok az anyagtalan modell helyébe. Nem
művészet; pusztá térgeometria. Pár hónap után
úgy érzem: a hang helyettesíthető szobrokkal.
Vitrinembe büszkén állítom a legvalódibbakat.

3

Nem sokkal később a házamba vendégek gyűlnek.
Szimatot kaptak. Ez lesz tehát a munka második fele:
az önvédelem, a hazugság. Szobrokat készítek
a semmiből, mint látják — mondom. „Ez furcsa.
Egy téli napon azt hittük, egy hang szól hozzánk,
de mi nem halljuk őt. Ilyesfélének képzeltük,
mint ezek. Azóta azt gondoljuk, veszélyes lehet.”
Sajnos tévednek — mondom, és összeszorul a torkom, —
én csak a munkámat végzem.

Stációk

1953-ban született a Zala megyei Csesztregen. A Szombathelyi Tanárképző Főiskolán tanítói képesítést szerzett, majd harminchét évig szülőfaluja általános iskolájában tanított. A rendszerváltás után a szombathelyi egyházmegyében teológiai tanulmányokat folytatott és a tanítói munka mellett tíz évig hitoktatást is végzett.

Kormival, a „mintaszerű füstkormányzó”-val (kéményseprő volt a főfoglalkozása) egy étteremben kialakított söntésnél találkoztunk először. A randevú időpontját, helyszínét ismeretlenül, előzőleg telefonon beszéltük meg.

Nem sokkal e találkozó előtt ugyanis tudomásunkra jutott, hogy ő az, aki a környéken újabban fellelhető gyönyörű búbos kemencéket készíti. Ezek a kemencék lustán dőlnek egy-egy szoba falához, nagy, fehér hasukat kidülszítik, fekete szájukkal falják a hasábfákat, oldalukon elhelyezkedő kályhaszemeken át ontják a meleget. Szerettünk volna mi is egy ilyet építtetni.

Éppen szemrevételeztük a fent említett söntés közönségét, amikor egy meghatározhatatlan korú, sötét ruhás, csapzott hajú, kissé rezes orrú férfi lépett hozzánk:

— Szerintem engem keresnek.

A kölcsönös bemutatkozás után ezt megállapítottuk, majd újonnan szerzett ismerősünk elhívott bennünket az otthonába, hogy megmutassa az eddigi munkáiról készült fényképeket.

Új, de némileg elhanyagolt portára értünk. A kerítés és az udvar hevenyészett, a lakás nappalija sivár, mint valami átmeneti szállás.

A házigazda kezünkbe nyomott egy fotóalbumot, majd csendben félrevonult.

Az albumban szebbnél szebb cserépkályhák, kemencék felvételei sorakoztak — bizonyára mind gyönyörű ékszere egy-egy lakásnak!

A hosszas lapozgatás, tanakodás közben — milyen is legyen a miénk? — hazaérkezett Kormi édesanyja, Teri is, aki örömmel vette a csodálatot, amit fia munkái láthatóan kiváltottak belőlünk. De talán azért, hogy ne legyünk annyira elfogódottak a mester irányába, rámutatott a szobában álló cserépkályhára, amit szintén ez a kéményseprő rakott, majd jót nevetve elmondta, hogy a kályha építője munka közben, pityókás hangulatban ráesett az alkotására, ami biza’ bedőlt. Újra kellett rakni.

Kormi, alias Király Emil meglehetősen rezignáltan vett részt ezen a találkozón, sem a mi lelkesedésünk, sem az anyja megjelenése nem zökkentette ki egykedvűségéből.

Miután kiválasztottuk az építendő kemencét és kaptunk egy kis kártyanaptárt, elköszöntünk.

A kártyácskát otthon vettem jobban szemügyre — első stáció. Az elején egy formás búbos kemence pöffeszkedett, mellette állt az alkotó, Kormi mester. Valami mégis hibádzott a képen: feketén állt Kormi, nézett a semmibe, fáradt jobb kezét a kemencén nyugtatta.

— Vajon miért áll úgy a mester, mintha a téglák és szemek összes súlya az ő vállát nyomná!? — kérdeztem a papírtól.

A következő találkozásunkkor megkaptam a választ.

Hamarosan megérkezett hozzánk Emil elvégezni a vállalt munkát. Hozta a szükséges anyagokat, szerszámokat és nagy körültekintéssel dolgozni kezdett. Órákon át munkájába feledkezve rakta a téglát, az agyagot és tett közéjük egy-egy kályhaszemet. Formálódó művét minden elkészült sor után úgy simogatta, ahogy egy szerető szülő teszi azt cseperedő gyermekével.

Közben keveset szólt, azt is lassan mondta. Nehezen indult köztünk a beszélgetés, az is inkább csak a folyó munkára vonatkozott. Talán egy tétova kérdésre, de egyszer csak kibökte mesterünk, mi is az a teher, amivel akkoriban kelt és feküdt: válik a feleségétől.

A dolgról többet nem beszéltünk, csak a kályhákrol, melyek ontják a meleget, amikor csikorog a tél. Úgy látszott, hogy Emil is, mint oly sokan, mások otthonát sokkal könnyebben tudta meleghez segíteni, mint a sajátját.

Vágyaink búbos kemencéje gyorsan elkészült, dísze és tüze lett a szobánknak.

Király Emillel egy-két évig nem találkoztunk ezután.

Rajongásunk az épített tűzhelyekért ez idő alatt csak fokozódott. Egyszer csak azt ötlöttük ki, hogy a konyhánkból hiányzik egy csikótűzhely!

Telefon a mesterért! Jött is ő hamarosan, mosolygott, kezében fényképet szorongatott — második stáció. A képen két szépen ívelő kerti sütőalkalmatosság közt kiskakasként ragyog Emil! Derekát hátradönti, kéményseprő borostája, mint kakas taréja, a vállán, kezében pezsgőspohár, arcán napsugár. Mintha a fia lett volna legutóbbi önmagának!

Hamarosan megtudtuk, hogy van egy Adrienne, aki beragyogja az életét. Az otthona sem üres már, hisz a lány odaköltözött. Igaz, hogy a két nő, Teri és Adrienn nem nagyon kedveli egymást, de ez máshol is előfordul, emiatt nem fáj Emil feje.

Az új munka gyorsan haladt, jókedvű adomázások, öblös nevetések kísérték.

Mikor a tűzhely készen lett, és a mesterrel elköszöntünk egymástól, már barátként nyújtottunk kezét.

Olyannyira barátként, hogy a következő kártyanaptár elkészítéséhez mi biztosítottuk a helyszínt.

Király Emil kéményseprő, „mintaszerű füstkormányzó” ugyanis minden ősszel újabb naptárt készíttetett. Ezekon a naptárokon rajta volt ő egy elkészült művével. Így kívánt boldog új évet barátainak, ismerőseinek.

Egy derűs októberi napon két kéményseprő állt a bejáratunkban! Emil és Adrienn! Álltak feketén, fehérén, pirospezsgősen, mint vidám szereplők egy békebeli képeslapon!

Egykettőre kemencénk két oldalára perdteltek, megálltak ott, egymásra, majd a vakuba kacsintottak, és elkészült a harmadik stáció!

Ilyen két kéményseprős felvétel az udvarunkon is készült. Utána az egyik szomszédasszonyunk döbbenetén újságolta a másiknak: Zsupánék kertjében két kéményseprő csókolózik!

Az élet hamarosan egy kisleányval ajándékozta meg a szerelmeseket, így Emil az első házasságából született, csaknem felnőtt korú két gyermeke mellé kapott egy kicsit is.

Találkozásaink ismét megritkultak, így csak remélhettük, hogy Kormi házának kéményeiből továbbra is vígan száll az ég felé a füst.

Bizonyára ez történt, mert egyszer csak megjelent a mi füstkormányzónk, csikótűzhelyünk nyitott sütőjének ajtajára könyökölt, kezében az elmaradhatatlan pezsgőspohár, s a világgal és önmagával elégedett emberként nézett a fényképezőgép lenszójába — negyedik stáció.

Akkoriban már a nagyfia is vele dolgozott. Megtanította neki Emil a kályhaépítés minden fogását.

Otthon a kicsi, vele a nagy, ennél többet talán nem is kívánhatott volna mesterünk.

Az ötödik stáció képét évek múlva véletlenül pillantottam meg valahol. Ahogy ránéztem, rögtön tudtam, hogy az a bizonyos füst leszállt és fojtogatóan szétterült.

A képen Kormi és négy éves forma kisleány áll, mindketten kéményseprő ruhában. Az apa elnéz a gyermek feje fölött, tekintete üres, arcán reménytelenség.

Miféle ördögök bucskázhattak alá a kéményből, hogy újra befektítsék Emil életét?

Hogy kilábaltsz poklubból, azt a hatodik stáció képe mutatja meg, melyen egy rózsaszín ruhás angyalka (mosolygó pici lánya) viházza a munkálkodó füstkormányzót.

Akkor már tudtam, hogy Kormi mester számára akármit rajzolhat a sors keze ezután is a hamuba, ő bizton rakja, egyre rakja a meleget öntő kályhákat...

OLÁH ANDRÁS

halmazat

*mindenedet nekem adtad
s velük a kételyt is: hogy megszelídülhet-e
bárki a csendes imától miközben az Úr asztalánál
némelyek cinkelt lapokkal játszanak
— mert akik egyszer elfogadták most már elvárják
hogy helyettük más szenvedjen a kereszten:
így halmazódik hegre heg
én mégis ott térdelek a fiatal lelkek csukott ablakai előtt
pedig már nem elégségesek a tőled örökölt szavak*

visszafelé

*az út visszafelé hosszabbnak bizonyult:
türelmetlenné lettek a szavak*

*a szorongás megmérgezett mindent
mint földet a lehulló diólevelek*

*a nyárnak vége:
maradék paraszát fölitta
a szürke ég*

*kipányvázott hajók
imbolyognak a vízen*

*a mólón gubbasztok
mozdulatlanul mint egy táska
amit a csomagmegőrzőben felejtettek*

*nem voltál elég nekem
— látod: már múlt időben beszélek —
úgy hagyom a szavakat magam mögött
mint az aprót a kocsmaasztalon*

*kövekhez
csapdossa arcát a víz*

*lehunyom a szemem:
a szégyenlős homályból jó lenne
visszaszerezni az eltékozolt időt*

de lemoshatatlan a szenny

*a csöndet két csavargó
szutykos hangja töri meg*

*ők a beilleszkedéssel vannak elfoglalva
én pedig arra gondolok: mi lesz
ha egyszer minket is kihúz majd
listájáról az Isten*

Nagy-Kálózy Eszterrel

CSEKE-HORÁNYI ANNA

Nagy-Kálózy Eszter színművész 1988-ban végzett a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, Kerényi Imre osztályában. 1986 és 1988 között a Madách Színház tagja, 1988-tól 1990-ig a kaposvári Csiky Gergely Színház színművésze volt. 1990 és 1993 között a Radnóti Színházban lépett fel, 1993 és 1997 között a Művész Színházban és a Thália Színházban szerepelt. 1997-től 1998-ig a Kelemen László Színkör, majd 1998-tól 2002-ig az Új Színház tagja volt. 2002-től 2004-ig a Nemzeti Színház, 2004-től 2006-ig a Soproni Petőfi Színház tagja, 2006-tól 2013-ig szabadúszó, 2013-tól a Nemzeti Színház társulatának tagja. Kiváló, érdemes művész, Jászai Mari és Prima Díjas.

Tavaly szeptemberben volt a Szentivánéji álom bemutatója a Nemzeti Színházban, amelyben egyszerre két szerepet játszik: Titániát, a tündérkirálynőt, illetve Hyppolitát, az amazonok királynőjét. A két szerep azonban csak David Doiashvili rendezésében válik eggyé, akinél a vígjátékból tragédia, az álomból valóság lesz. Hogyan fogadta ezt az újszerű rendezői koncepciót?

A Szentivánéji álom egy nagyon érdekes darab és sokféle megközelítése létezik. Láttuk már mesejátékként is, és ha csak a mi előadásunkra gondolok, amelyben sok-sok tragikus elem is megjelenik, valóban nagyon-nagyon más értelmezésekkel találkozhatunk. A színészek sokszor félnek tőle, leginkább a két királyi tündéralak, Oberon és Titánia szerepétől. A két mesebeli figura szokványos, nagyon is valóságos házastársi civódásai Doiashvili rendezésében valójában nem is kifejezetten civódások, sokkal inkább nagyon mélyről fakadó sérelmek, hiányok, vágyak megjelenítése. A darab legfontosabb kérdése az, hogy mi az igazabb, az álom vagy a valóság, és hogy miként fonódik mindez össze, akár akaratumk ellenére is? A vágyálmaink, a legbensőbb gondolataink vagyunk-e inkább, vagy pedig az az élet, amelyet a mindennapokban élünk, azok a helyzetek, amelyekben a hétköznapokban létezzük? Persze ezek a gondolatok nem újkeletűek, Jan Kott értelmezése óta gyakran játsszák ezt a darabot így, tehát nem véletlenül fonódik össze Theseus-Oberon, Hyppolita-Titánia szerepe. De David Doiashvili rendkívül következetesen végigvezeti ezt a gondolatot egészen az utolsó képig, amelyben a mesteremberek az általuk előadott mű során a szerelmespárok és a tündérvilág álomképeiből vezetnek le az addigi történéseket, és ahol végképp egybemosódik a valóság és az álom, és ezáltal egy nagyon egyedi és újszerű megfogalmazását látjuk a darabnak. Amit a rendező szövegszerűen hozzátett a műhöz, az a darab végén levő Shakespeare-sonett, amely Theseus gondolatait fejezi ki. Még a gyulai próbák alatt mondta Horváth Lajos Ottó (Theseus és Oberon szerepében), hogy annyi gondolatot, feladatot kapott ott a két szerep megformálásához, amennyit a darab elolvasásakor nem is látott benne. Ezzel én is ugyanígy voltam. Sosem kedveltem különösebbképpen ezt a darabot, sosem említettem

volna Titániát a vágyott szerepek listáján. Most mégis nagyon szeretem játszani, örülök, hogy Titánia az enyém lett. Doiashvili rendezésében Titánia sejtí és érzi, hogy az álomképben Oberon csak játszik vele és direkt kuszálja össze a szálakat, de Titánia egyszerre csak a visszájára fordít mindent, vagy Doiashvili gondolatával élve éppen a legbensőbb, mélyről fakadó vágyaink fordítanak visszájára mindent, azok a vágyak, amelyek ellen nem tudunk, és egy idő után már nem is akarunk mit tenni. És ez így sokkal fájdalmasabb és tragikusabb. A Szamár-Titánia jelenet végén, amelyben Oberon végig jelen van, a tündérkirály rájön, hogy kicsúszott a kezéből az irányítás, mivel a két lény között valami olyasmi született meg, ami fölött nincs hatalma. Ez a gondolat irányítja a későbbi történéseket. A színpadon az a csodálatos, hogy amikor megértjük a rendező gondolatait, akkor kezdünk mi, színészek igazán létezni. Nem pusztán instrukciókat hajtunk végre, hanem életre kel a szerep és elkezd magától működni. Rengeteg ötlet jut ekkor eszünkbe, és ezzel megkezdődik a megvalósítás izgalmas szakasza. Például egyszer csak megfogom a darabban azt a törvénykönyvet, amelyet előzőleg, még az előadás elején The-seus az arcomba tartott — jelezvén, hogy a szigorú szabályokat be kell tartani —, és kitépek egy lapot a könyvből, mert ekkor Hyppolita már tudja, hogy annyira elbűvölte a férfit, hogy akár meg is változtathatná, át is írhatná a törvényeket. Davidnak nagyon tetszett, amikor ezt a rögtönzött jelenetet az egyik próbán megcsináltam, és kérte, hogy tartsuk meg az előadásban is.

Emberként és színész-ként egyaránt kiegyensúlyozottnak, megfontoltnak, alaposnak tűnik. Mennyire komponálja meg a szerepeket, mennyire nehéz az Ön számára az ösztönös, a nem tudatos tevékenységek megjel-nítése a színpadon?

A színész mindig ennek a két dolognak az együttműködéséből dolgozik. Van bennem ösztönös és tudatos én is, melyek váltják egymást. A próba is ennek a váltakozásnak a jegyében zajlik. Az olvasópróbán a színész még kevesebbet tud a szerepről, ez eleinte mindig egy folyamatos keresés-kutatás, tudatos szerkesztés és ösztönös akciók, reakciók vegyülete, de az előadás elkészültekor ideális esetben már egy tudatosan felépített, megalkotott művészetről van szó. Ahogy Taub János mondta, a művészet művi dolog. Nem a valóság, nem is kell olyannak lenni, mint a valóság, hiszen a lényegét különböző eszközök használata által mutatja meg. A színész is egy ilyen eszköz, amit a személyiségünk alakít, formáz, ezért nincs két egyforma színész. Mindenképpen benne vagyunk mi magunk is a szerepeinkben, benne vannak a saját gondolataink is a rendező gondolataival együtt. Bonyolult, összetett, gyönyörűség feladat színésznek lenni.

Az És Rómeó és Júliában is több szerepbe bújik. Tizenöt éve játszószák Rudolf Péterrel ezt a darabot, és túl vannak több mint öt-száz előadáson. Mi az,

Ez egy átirat, illetve egy meghúzott Shakespeare-darab. Vámos Miklós keresett meg bennünket azzal az ötlettel tizenöt évvel ezelőtt, hogy van-e kedvünk egy ilyen játékban részt venni. Természetesen volt. Ő eredetileg azokat a jeleneteket hagyta benne, amelyekben két szereplő volt, és nagyon érdekes, de így is teljesen érthető a mű. Aztán elkezdünk dolgozni rajta, és egyszerre csak azt vettük észre, hogy visszateszünk bizonyos jeleneteket, mert úgy

ami még ennyi idő után is mozgatja Önöket ebben az előadásban, amely végeredményben egy két színészre és több szerepre írt, kötött formájú darab?

Érezzük, hogy fontosak nekünk, ha nem is dramaturgiai szempontból, de a darab érzelmi kibontakozása szempontjából. Viszont arra is rájöttünk, hogy sok helyen ezekben a jelenetekben többen is jelen vannak a színpadon egyszerre, így sodródtunk afelé, hogy nem hagyományos rendszerben fogjuk elmesélni a történetet, hanem ki találunk egy olyan eszközzel megteremtett világot, amelyben ez az előadás megvalósítható. Hiszen nem pamfletet akartunk csinálni: mi a darabot akartuk eljátszani. Ebben nagy segítségünk volt Horgas Ádám rendező, koreográfus. Kötött a darab formája, valóban, gesztusaiban, mozgásában mindenképp, hiszen rengeteg jel van benne, amelyeket pontosan kell használni. Szeretem az ilyen erős formákra épülő előadásokat is. Nem kérdés számunkra, hogy mennyire szeretjük az *És Rómeó és Júliát* játszani, ugyanakkor sok-sok félelem is van már bennünk, hiszen az évek során mi sem lettünk fiatalabbak. Ilyenkor azzal vigasztalom magam, hogy ami elveszik az egyik oldalon, azt talán pótolja a másik, hogy mi magunk tapasztaltabbak vagyunk, és hogy talán színészként is fejlődöttünk ennyi év alatt. Ez az előadás komoly tréning is, mind fizikai, mind szellemi értelemben. Én szeretem, ha egy színész „formában” tartja magát, és ez az előadás erre rákényszerít. Ez feladatunk, kötelességünk. Nekünk a testünk is egy eszköz, bármily ridegen hangzik is ez. Aznap, amikor ez az előadás megy, mindig nagyon feszült vagyok, talán azért, mert féltett kincsem ez a darab, és szeretnék minden este méltó lenni arra, hogy eljátszhatom. Ezután az előadás után mindig azt érzem, hogy megszületik a katarzis. Bennem is. Jó érzésekkel jövök ki a színházból. Ez a mi drogunk. Egy jó előadás, egy jól sikerült este.

Mi az, ami a leginkább foglalkoztatja egy szerep megformálásánál?

Bármennyire zárkózott, komoly, megfontolt embernek tűnök, nem vagyok az. Nyilván ez az én álcám, a védekezésem, ami mögött elbújhatok. A színészet azt az éneket birizsgálja, amelyről valóban azt gondolom, hogy én vagyok. Pontosan azt az éneket, amilyen gyerekként is voltam, a folyamatos játékot, a keresés-kutatást, a száz fokon való égést. Azt hiszem, hogy a színház különösen a jelenidejűsége miatt nagyon érdekes játék, hiszen valamit, amit már a próbákön megalkottunk, mindig jelen időben kell megfogalmazni. Újra és újra meg kell keresni a gondolatokat, amelyek a játékot előhívják: egy új felfedezés, egy újabb sors, pszichológia, önismeret, tapasztalat, örömök, bánatok, fájdalmak, érzések, gondolatok kerülnek elő, amelyek korábban nem fogalmazódtak meg. Aztán jönnek az előadások. Vannak felemelő esték, vannak, amelyek kevésbé sikerülnek, azok mindig nagyon megviselnek, de ez hozzátartozik a szakmánkhoz, hogy a mindennapi kudarcokat feldolgozzuk; és másnap új nap, új kihívás, és nekünk töretlen erővel kell tovább dolgoznunk. Mindig színész akartam lenni, mindig azt gondoltam, hogy ez az én utam, és a mai napig hálás vagyok, hogy ez megadott nekem. Szeretek dolgozni és tudom cipelni a terheket. Gyerekkoromban atléta voltam, megtanultam nem feladni a küzdelmeimet.

Felnőttként sokszor lefutottam a félmaratont, gyakran edzésképp akár harminc kilométert is. Mindig megpróbálom feszegetni a határokat, olyat csinálni, amit még soha, odáig elmenni, ameddig még soha. És ha van erre egy külső szem, egy rendező, aki ezen az úton terelget, az szárnyakat adhat egy színésznek. A mi utunk, és biztosan mindenki másé is, de a szerepek által a miénk talán még inkább, egy folyamatos önismereti tanulmány. Ha civilként kell színpadra mennem, remeg a lábam, és nem tudom, hogyan fogok két értelmes mondatot elmondani, de színészként, egy szerepbe bújva számomra minden egyszerűbb. A színház, miközben nevel, elkábít, megnevetet, megríkat, katarzist okoz, magára a színészre is folyamatosan hatással van. A szerepek bennünk maradnak, a sorsokat hordozzuk. Van, hogy a szerepek tanítanak engem, van, hogy én tudom gazdagítani a szerepet. A *Szentivánéji álomban* David Doiashvili olyan gondolatokat vetett fel, amelyekről nem gondoltam, hogy ebben a darabban benne vannak. De neki nagyon fontos volt, hogy a férfi–nő viszony bonyolultságát megfogalmazzuk, és szerintem különleges is lett, ahogy ilyen mélyen beleásott ennek a darabnak a kapcsán.

Egyetért a politikai színházzal?

Nem, egyáltalán nem. Olyan értelemben nem, hogy jobb vagy baloldalra álljon-e egy színház. Olyan értelemben igen, hogy a színháznak van véleménye, ehhez keres darabokat, ezeken keresztül beszél a világhoz fűződő kapcsolatáról. Van liberálisabb eszméket megfogalmazó színház, van konzervatívabb színház, mindegyik jó, csak esetleg más gondolatokat ébreszt bennünk, egy-egy darab kapcsán más kérdéseket tesz fel. De mindkettő jó, és hogy ki melyiket választja, azt az ember ízlése, neveltetése dönti el. Én bizonyos kérdésekben konzervatívabb vagyok, bizonyos kérdésekben liberális. Én magam nem akarok politizálni, bár sokszor nehéz megállni. Én csak tisztességes akarok maradni, nyitott és befogadó, azt akarom, hogy hinni tudjak az emberekben, a színházban, és ne váljak cinikussá. Ilyen kis céljaim vannak. Ügyekért szeretnék harcolni, a saját eszközeimmel. Nem akarok olyan területre tévedni, amelynek a szabályait nem ismerem, és nem is akarom megismerni. Olyan sok fontos művet olvasunk mi színészek, hogy ha csak azzal a rengeteg gyönyörű gondolatokkal próbálunk meg együtt élni, és azok nevében élni, ezzel már többet tettünk, mint a politika. Az igazságot nem meghatároznunk és kisajátítanunk kell, hanem megkeresnünk. A Nemzeti Színház — most már úgy tűnik — mindig a politika keretében lesz, de nem a politikát kell szolgálnia, hanem a nézőket.

2013-tól a Nemzeti Színház művésze. Minek köszönhető, hogy a társulat tagja lett, és milyen lehetőséget lát ebben?

2002 és 2004 között már egyszer voltam a Színház tagja, akkor Schwajda György szerződtetett, akit nagyon szerettem; fájdalmas, hogy soha többé nem dolgozhatunk együtt. Most Vidnyánszky Attila hívására jöttem. Korábban már dolgoztunk együtt itt a Nemzeti Színházban, Melinda voltam a *Bánk bán* előadásában tíz évvel ezelőtt, de később is találkoztunk, dolgoztam vele Debrecenben is. Mindig ked-

veltem a színházát. Szeptemberben volt a bemutatója a *Fehér felhőnek*, pontosabban a *Fekete ég — A fehér felhő* című előadásnak. Izgalmas, érdekes munka volt. A *Fehér felhő* egy Molnár Ferenc egyfelvonásos darab. 1916 óta, a darab ősbemutatója óta nem játszották. Attila az első felvonásban a háború borzalmáról készített egy nagyszabású víziót, benne van Ferenc József, Tisza István, én, mint egy színész, aki Jászai Mariként, Fedák Sáríként szólalok meg benne, a katonák, a szeretteik, az akkori politika. Rengeteg információ rejlik az előadásban, miközben tele van érzelmekkel. Ezért szeretem Attila színházát. Különleges világa van. Mindig pereg előtte egy film, amit színházi eszökkel kell megfogalmazni. Sok csodálatos zenét használ, ezzel is erősíti a hatásokat. Expresszív, gyönyörű képeket alkot. Érződik, hogy nem a mi polgári színházunkon nevelődött. Megfrissíti a mi hagyományainkat. Ez nagyon jó. A Nemzeti Színházban most újra reményem van olyan szerepekre, amelyek már nagyon hiányoztak nekem. Csehov, Shakespeare, Kafka, Márai... Olyan szerepek ezek, amelyeket szabadúszóként nem tudnék eljátszani.

Színházi pályafutása elején inkább naivát játszott, később drámai színésznőként tartották számon, aztán egyre több vígjátékban és zenés darabban szerepelt. Már nagyon fiatalon, másodéves hallgatóként filmekben láthatuk. Mennyit változott a színházról és a filmről alkotott felfogása az idők során?

Vidéken nőttem fel, így színházba keveset jártunk, kevesebbet, mint amennyit szerettem volna. Rengeteg könyvünk volt, rengeteget olvastunk. Édesanyám imádta a színházat, sőt, színész, színésznő szeretett volna lenni, így természetesen én is színész, színésznő szerettem volna lenni. Valószínűleg attól, hogy a színház kevésbé volt benne a mindennapi életünkben, azt gondoltam, hogy ha nagy leszek, nyilván filmszínésznő leszek. Amikor viszont az ember főiskolára jelentkezik, megtudja, hogy ez nálunk nem így van, itthon a színész színházi színész lesz, és ha szerencséje van, akkor tud filmezni is. Lehet, hogy azt vettem észre bennem, hogy mindig filmben gondolkoztam, és talán ezért kezdtem el sokat forgatni. Gyönyörű iskola volt, nagyon szerettem csinálni, és nem is találtam nagyon sokáig a színpadon a helyemet. A filmekben már az is elég, ha az ember ösztönei jól működnek, ha csak a szem tükrözi a gondolatot. Mások a filmes eszközök, másfajta tudást jelent ez, mint a színház. A film nem követeli meg, hogy rögzíts egy-egy gondolatot, a pillanat pontos megtalálása már elegendő, és soha többet nem kell azt újra megcsinálnod. A színházban, ha szerencsés vagy, akár háromszázszor is megismételheted. Másképp építesz egy szerepet a színházban, másképp a filmben. Én eleinte sokkal otthonosabban éreztem magam a film világában. A színház akkor kezdett igazán izgalmassá válni a számomra, amikor a Művész Színházban találkoztam Taub Jánossal. Ő egy igazi mester volt.

Mi volt az, ami megragadta az említett Taub János Kossuth-díjas rendező, színházigazgató, színházpedagógus munkájában?

A személyisége — az, hogy úgy tanított, hogy közben „emberből volt”. Fantasztikus volt, ahogyan dolgozott, ahogyan felépítette, megszerkesztette az előadását, és ahogy annak kapcsán a színházról beszélt. Mint rendező nagyon pontosan tudta, hogy a hatás hol fog kulminálni az előadásban, építgette-építgette a darabot, majd egyszer csak csattant valahol. Hihetetlen humora volt és olyan

mondatok hangoztak el tőle akkor, amiket én még a főiskolán sem hallottam. Nagyon izgalmas volt, hogy Taub János miként adott formát egy jelenetnek. Először kérte a formát, utána kezdtük el csak állapotokkal megtölteni, mindig gazdagabban és sűrűbben megfogalmazni. Lehetett ez csak egy pohár víz letevése az asztalra; annak is pontosan megvolt a koreográfiája és a tartalma. Nem lehetett egyik nap így, másik nap úgy csinálni, és miután már megértettük őt, nem is kerestünk ehhez más formát. Vakon megbíztam benne. És a bizalom nagyon fontos dolog. Nem kell mindenért felelősnek érezned magad, csak a saját feladatodért. Én az elején nem is száz, hanem inkább kétszáz fokon próbáltam égni, mert nekem az volt az általános jelenlét. Ő viszont megtanított arra, hogy van, amikor elég a nyolcvan, elég a hetven és van olyan, hogy teljesen nullára kell redukálni magunkat. Minden egyes helyzetnek, minden egyes mondatnak meg kellett találni a megfelelő állapotát. Tőle hallottam először, hogy a mondatokat hogyan kell megszerkeszteni, és hogy milyen lesz tulajdonképpen a szerep szövegbeli zenéje. Volt Taub Jánosnak olyan rendezése, a *Szerelem a Krímben* című Mrożek-darab, amelynél alig vártuk, hogy bemenjünk a színpadra, egyszerűen annyira szerettük játszani, szerettük együtt játszani. Az első felvonása egy Csehov-„paródia” volt, melyet olyan különlegesen szerkesztett meg János, olyan pontosan, hogy amikor létrejött az az állapot, mi bementünk a színpadra és nem is kellett játszani, csak élni a deszkákon, minden olyan magától értetendővé vált.

Játszott nagy szerepeket: Nórát, Melindát, Desdemonát alakította színpadon, Karády Katalin és Csinszka volt a filmvásznon. Volt olyan szerep az életében, amiért küzdött vagy küzdenie kellett?

Engem megtaláltak a dolgok. Nem emlékszem, hogy én választottam volna szerepet. Nem erősségem az önmenedzselés. Persze más szabadúszóként létezni, és más dolog egy társulathoz tartozni. A Nemzeti Színház előtt nyolc évig szabadúszó voltam, de ott sem én kerestem a helyzeteket, hanem például Puskás Tamás. Ő minden évben újabb és újabb darabokat vett elő a Centrál Színházban, és mindig megkérdezte, hogy van-e kedvem benne játszani — és persze volt. Így végül is tiszteletbeli tag lettem. Ha valami hiányzik az életemből, az Csehov, mivel eddig csak a *Sirályt* játszottam, még a pályám elején. Én szeretek társulathoz tartozni, és szeretem, ha az energiák összeadódnak. A színészi áskálódások, a színészi irigység vígjátéki ábrázolása szórakoztató, de én magam sosem dolgoztam ilyen közegben. Lehet, hogy ebben is szerencsém volt. Hogy mekkora egy szerep, sosem érdekelt! Sőt, az egyik legkedvesebb emlékem épp egy kis epizódhoz kötődik. A Csiszár Imre által rendezett *Rozsdamentőben* játszottam Csele Julit. Férjem máig emlegeti azt a pár másodperces helyzetgyakorlatot, mikor a kocsmából kidobott Juli, terhesen, jó nagy pocakkal, feltápászkodik a földről és megpróbál visszatámolyogni a kocsmába. Egy szó sem hangzik el, csak a kétségbeesett küzdelmét látjuk. Nagyon szerettem. Fontos mozzanat ez a színészi életemben, ezekért a pillanatokért érdemes csinálni.

Az utóbbi években egyre többet játszik zenés darabokban, énekel, fuvalázik a színpadon, és még egy operettben is láthattuk.

Játszott Claudel Angyali üdvözlésében, amelyet az istenhit, a szerelem és a vakhit gyötrelmei hatnak át. Mennyire tudott azonosulni a szerepével?

Milyen szerepet tölt be életében a hit, és milyen módon jelenik meg — ha megjelenik — a mindennapokban?

Milyen tervek foglalkoztatják újabban?

Nagyon szeretem a zenét. Mindig elbűvöl, ha valaki jól énekel. A zene rögtön érzelmeket vált ki az emberekből, ezért ennyire népszerű műfaj. Az embereknek pedig szükségük van az érzelmekre. Öt-hat éve folyamatosan énekelek, elsősorban a kocsimban, de otthon is, állandóan. Nálunk a családban mindenkinek köze van a zenéhez, én magam is három évig hegedültem, három évig fuvaláztam, úgyhogy a család ezt nagyon türelmesen viseli. Ma már talán bátrabb vagyok ennyi év gyakorlás után, bár a hangot képezni folyamatos feladat. Mint az izmok edzése. Örülök, hogy ezek a zenés darabok megtalálták az utóbbi időben.

Hosszú-hosszú évekig volt műsoron, és szerintem mindannyiunkra hatott a darab és ennek a kis közösségnek a szellemisége is, akik játszottuk. Lehetetlen körülmények között jött létre, és sokszor lehetetlen körülmények között adtuk elő, de annyira fontos volt nekünk, hogy ez a mű megszólaljon és eljusson azokhoz az emberekhez, akik erre kíváncsiak, hogy bejártuk vele az egész országot, a legapróbb településekre. Az előadás közben mindig valamiféle küldetésstudatot éreztünk, egyszerre volt benne az a fájdalom, ami ebből a darabból szól és maga a csodálatos írás. A mű nagyon érthetően beszél a különbségről, egy öntörvényű és egy istentörvényű emberről, akik egy testvérpárt alkotnak, és arról, hogy miért nem találja a helyét az, aki csak a saját akaratát kívánja érvényesíteni és nem hallgat senkire, semmire, a Jóistenre sem. *Az Angyali üdvözlés* csodálatosan szép írás.

Nem neveltek vallásosan, de ez nem jelenti azt, hogy nincs bennem erős hit, hit Istenben, az emberekben, a jóban, a színházban, az élet sok-sok területén. E nélkül nem lehet valaki művész. Nem járok templomba, de tudom, hogy a hit nagyon fontos kapaszkodó. Jó tudni, hogy van Isten, hogy rábízhatom magam. Nem kell állandóan azt éreznem, hogy nekem kell irányítanom a sorsom.

Azt az örömet keresem máig, amit a pályája elején érez az ember, hogy színpadra léphet, hogy megmutathatja önmagát. Annyira szeretem és tisztetem a színházat, hogy nem akarom minden áron csinálni, csak ha megvan benne ez a csodaérzet. Csak úgy, fizetésért, vagy jobb híján nem akarom csinálni. Ha elvonnék tőlem ezt az érzést, vagy bármilyen okból elvonnék tőlem a teret, azt hiszem, nem ijednék meg. Sok minden izgat a világból. Persze ez csak egy reakció lenne egy kellemetlen helyzetre, alapvetően ez az életem. Erre szerződtem. A tervekben persze ott egy békés öregség, unokák. A család mindig is ugyanolyan, sőt talán fontosabb tényező volt az életemben, mint a szakma. Ha majd ülök egy karosszékben és horgolok (mert szeretek horgolni), lesz mire emlékezni. S bár szakmai szempontból örök elégedetlen vagyok, tisztában vagyok azzal, hogy mind a szakmámban, mind a magánéletemben sok ajándékot kaptam a sorstól.

Élete végéig tartó állandó szerepe az anyaság. Három gyermeket nevelnek Rudolf Péterrel. Miként hatottak az életére és hivatására a gyermekek, akiket a legnagyobb büszkségeinek tart?

Egyrészt nagyon megbízom bennük, megbízom az értékítéletükben, nagyon szeretem, amilyenek, és ahogyan gondolkoznak. Mindhármán mások, de van bennük valami olyan egészséges morális iránytű, amelyhez igazodni lehet. Pontos, precíz mondatokban fogalmaznak. Nem feltétlenül értünk mindig egyet, de nagyon komolyan veszem az észrevételeiket, és megtanultam, hogy attól, hogy én idősebb vagyok, nem feltétlenül nekem van igazam. Ők bizonyos dolgokat más szemszögből látnak, a mai fiatalok szemszögéből, frissebben; és közben hordozzák azt is, amit a szüleinktől örököltünk és igyekeztünk továbbadni, azt a fajta tisztességet, kitartást, empátiát, szociális érzékenységet és fegyelmet. Alapvetően nem vagyok más ember anyaként, de a gyerekeim nagyon sokat adtak hozzá az életemhez. Annyi mindent tanul meg az ember, felelősséget, gondoskodást, amit, azt hiszem, túlzásba is viszek sokszor a félelmeimmel, az aggodásaimmal. Nem tudom, mit csinálnék, ha nem anya lennék, nem tudom, hogyan tölteném a napjaimat, én ezt már nem bírom elképzelni. Amikor a gyerekek kicsik voltak és volt három vagy négy napunk kettesben a férjemmel, nem tudtam magammal mit kezdeni. Folyton hazatelefonáltunk, minden rendben van-e. Most, mikor a gyerekek már félig kirepültek, otthon laknak, de már a felnőtt emberek életét élik, nem egy-két napba telt feldolgozni, hogy kikopott az életemből az, ami meghatározta és beosztotta a napjaimat. A lényeg, hogy jó együtt lenni. Jó együtt programot csinálni. Jó együtt színházba menni! Beszélgetni velük arról, hogy ők mit láttak a darabban. Én nem tudtam ennyi idősen így megfogalmazni azokat a hatásokat, amelyek engem értek. Hamarabb kiforrt bennük ez a gondolkodás, mint bennem.

Mennyire más a színházi ízlése színészként és nézőként?

Ha jó egy előadás, akkor néző vagyok, és elvarázsol, mint bárki más. Ha nem jó egy előadás, akkor persze rögtön azt kutatom, miért nem jó. Ebből is rengeteget lehet tanulni. A jó előadások mindig — jó értelemben véve — iriggyé tesznek, és azt érzem, én is így és ilyet szeretnék csinálni. Feldob, inspirál; és újra és újra beleszeretek a hivatásomba. Jó dolog színházba járni.

A ST. WANDRILLE DE FONTANELLE-APÁTSÁG

Patrick Leigh Fermor (1915–2011), brit író és utazó, az angol útleírás klasszikusa. 1934-ben gyalogszerrel bejárta Európát. Az út magyarországi és erdélyi szakaszáról szóló írása magyarul Erdők s vizek között címmel jelent meg az Európa Könyvkiadónál. Az 1957-es kiadású A Time to Keep Silence (Ideje a hallgatásnak) című kötete franciaországi monostorokba és káptalókba tett utak leírása és egy belső szellemi átalakulás története. Az alábbiakban ebből a kötetből közlünk részleteket. (A ford.)

Édesanyámnak

Szorongással vegyes kíváncsisággal gyalogoltam fölfelé a Rouen-ÿvetot-i útról a Szent Wandrille-apátság felé. Elviselhetetlen éjszakát töltöttem Rouenban egy kis szállóban az állomás mellett, ahol folytatólagos rémálmaidat újra és újra megszakították az érkező és induló vonatok csattanásai és füttyei, a kiáradó gőz és füst, ami — egyhetes párizsi alvajárás után — gyötrő és végeérhetetlen kínszenvedéssé tette az éjszakát. Nyomott, fásult hangulatot nem tudták eloszlatni a Szajna alsó folyásának ködös kanyarutai, a kövér, zöld mezők és a nyárfasor sem, amelyben másnap reggel a busz haladt; és most, ahogy kaptattam a forró úton a nyár végi erdőben, azon töprengtem, nem kellene-e feladni az egész vállalkozást. A sikernél jobban szinte csak az azonnali kudarcától féltem. Ha nem lenne hely az apátságban, vagy ha a szerzetesek nem tudnának fogadni, vissza kellene mennem Párizsba, és át kellene alakítanom a következő hetekre szóló terveimet. Ismeretlenül, bejelentés nélkül érkeztem, a La Manche-csatornán túli eretnek sziget polgára voltam, és még csak azt sem mondhattam, hogy lelkigyakorlatot szeretnék folytatni; tulajdonképpen egy nyugodt és olcsó helyet kerestem, ahol folytathatom a munkát a könyvön, amit írtam. Egy párizsi barátomtól hallottam, hogy a Szent Wandrille az egyik legősibb és legszebb bencés apátság Franciaországban; én pedig mindent elterveztem, és nekivágtam...

Vasárnap volt, a kapusházat ellepték a látogatók, akik a miséről jövet medálokat, rózsafüzéretket és válogatott *bondieuserie*-t¹ vásároltak. Egy úzótt, szarukeretes szemüveget viselő szerzetest folyamatosan kérdésekkel ostromoltak, és negyedóra is beletelt, mire — eléggé izgatottan — sikerült előadni a kérésemet. Megértően végighallgatott, és megkért, hogy jöjjenek vissza később, miután beszélt az apáttal. Amikor a kert felől végre feltűnt feke-

te csuhás alakja, mosolyogni láttam. „A főtiszteleendő Apát atya fogadja” — mondta nehéz zsákomat megragadva — „és üdvözlétét küldi”.

A kapu pillanatokkal később kirekesztette a vasárnapi látogatók zivajját, és elnyelt minket a fehér lépcsők és átjárók néma útvesztője. A szerzetes kinyitott egy ajtót, és közölte: „A cellája”. Nagy belmagasságú, tizenhetedik századi szoba volt, amelynek berendezése egy kényelmes ágyból, egy *prie-dieu*-ből,² íróasztalból, kárpitozott székből és zöld, állítható olvasólámpából állt; a fehérre meszelt kőfalon egy meglehetősen nyugtalanító feszület függött. Az ablak füves udvarra nézett, ahol kis szökőkút csobogott, távolabb a monostor-épületek szürke oldalszárnyaira és egy falra lehetett látni, ami eltakarta az apátságot a falu gerendavázas házai elől. A házakon túl erdők úsztak el. Az íróasztal közepén nagy tintatartó állt, egy tálcá tele tollal és egy írómappa, amelybe friss itatóspapírt tettek. Éppen csak ki tudtam csomagolni a ruháimat, a papírjaimat és a könyveimet, amikor megkondult a nagy harang, és visszajött a szerzetes — aki a vendégpáter volt —, és a refektóriumba kísért a déli étkezésre. Ahogy a sétánk során átvágtunk az épületeken, a 17–18. század építészeteiből a gótikába érkeztünk; aztán hosszan várakoztunk egy kivételes szépségű gótikus keresztelődécszobor mellett egy nagy faragott kapu előtt, ahol már több látogató gyűlt össze. A vendégpáter beterelt minket a refektóriumba, ahol az apát, egy magas, ősz, nemes alak, aki kis fekete papi sapkát és zöld láncon függő aranykeresztet viselt, a fogadásunkra várt. Minden vendéghez szólt néhány szót; néhányan fél térdre ereszkedve megcsókolták a jobb kezén lévő nagy smaragdgyűrűt. Engem egy udvarias angol kifejezéssel üdvözölt, amit nyilván a nevelőnőjétől tanulhatott valamikor régen. Egy novícius lépett elő ezüstkanccsal és mosdótállal a kezében; az apát egy kevés vizet öntött a kezünkre, törülközőt nyújtottak nekünk, és ezzel — a bencés hagyományok szerinti — fogadásunk véget ért.

Az áhítatos éneklés percekig tartott, és amikor leültünk, két vendégpap között találtam magam, fejfedőjük összehajtván feküdő tányérjuk mellett a hosszú vendégasztalon, amely a refektórium közepén állt, közvetlenül az apát emelvénye alatt. A hatalmas terem falai mentén két folytonos vonalban sorakoztak a szerzetesek asztalai, mögöttük a román kori gyámoszlopok és a köztük húzódo normann boltívek keskeny árkaújsort alkottak. A hely ősrégi hangulatot árasztott. Szürke kőfalak emelkedtek a gótikus fatetőig, és az apát asztala fölött hatalmas feszület függött. Amint a szerzetesek egy-

szerre és ugyanazzal a mozdulattal a gallérjukba túrték a szalvétájukat, fent az árnyékban megszólalt egy földöntúli hang latinul. A hang irányába pillantva hatméteres magasságban egy oszlopos fülkét fedeztem fel, amely fecskéfészekként ugrott elő, és csak valamiféle rejtett lépcsőn lehetett megközelíteni. A függő szószerk keretbe foglalta egy szerzetes fejét és vállát, aki egy íróasztalon fekvő könyvből olvasott egy lámpa világánál, ami fénylő fülkét hasított ki a félárnyékból. Kántáló hangját hangszórók továbbították. Ezalatt a vendégpáter és egy seregnyi kötényes szerzetes az asztaloknál vártak, levesestálakban zöldséglevest tettek elének, tányérunkba két-két főtt tojást ejtettek, majd egy tál burgonya és lencse következett, azután endívia-saláta, végül pedig kerek camembert sajtok, melyekhez az apátságí péksegből való kiváló kenyeret kaptunk. Időnként egy-egy szerzetes elhagyta a helyét, és néhány percre letérdelt az apát asztala elé. Az apát intésére felállt, mélyen meghajolt, és visszatért a helyére... Valószínűleg a szerzetesi életet ábrázoló viktoriánus olajnyomatok hatása lehetett, hogy bőven folyó vörösborra számítottam. Az asztalokon álló fémkancsókban azonban sajnos csak víz volt.

A recitálás most latinról franciára váltott, amelyet a szerzetes ugyanazon a síri és számomra nagyrészt érthetetlen monoton hangon adott elő. Néhány tulajdonnevet — Louis Philippe, Dupanloup, Lacordaire, Guizot, Thiers, Gambetta, Montalembert — ki tudtam venni, és nyilvánvalóvá vált, hogy a 19. századi francia történelem valamelyik fejezetét halljuk. Egy világi szöveg ilyen mesterkéltséggel előadása először abszurdnak és bizarrul álszentnek tűnt. Eredetileg, mint megtudtam, az volt a célja, hogy gátat szabjon a teátrális hivalkodásnak, és megkönynyítse a tanulatlan olvasó dolgát Szent Benedek korában. Az egész étkezés alatt más szó nem hangzott el. Az asztalokat leszedték, és a szerzetesek lesütött szemmel, kezüket a skapuláréjuk alatt keresztbe téve ültek. Ezután az apát egy kis kalapáccsal éleset kopantott; az olvasó szerzetes szövegét félbeszakítva olyan mélyen hajolt meg a mellvéd fölött, hogy szinte már kiesett, majd zsolozsmázni kezdte a *Tu autem Domine miserere nobis*³ szavakat; mindenki felállt, és derékszögben meghajolva, kezüket térdükön keresztbe téve egy hosszú hálaadást kántáltak. Kiegyenesedtek és meghajoltak az apát felé, és a kántálást folytatva lassan, kettes sorban átvonultak a refektóriumból a kerengő két oldala mentén a templomba, a központi hajó végébe. Itt minden szerzetes pár térdet hajtott, egymás felé fordulva meghajtották a fejüket, és a szemben álló padokhoz indultak. A kántálás még vagy nyolc percen át tartott, majd bevonulásukat az ellenkező irányban megismételve ünnepé-

lyesen elhagyták a templomot. A fekete alakok sorai a kerengőt elérve felbomlottak, és szétszóródtak az apátságban.

A cellámba visszatérve leültem az új mappa, a tollak és a tiszta írópapírok elé. Csöndet, magányt és békét akartam, hát megkaptam; most már csak írnom kellett volna. Eltelt egy óra, de semmi sem történt. Kint az erdők fölött esni kezdett, és hirtelen, mint egy kalapácsütés, letaglózott a depresszió és az elmondhatatlan magány. Az ajtómban belső oldalára függesztett „Vendégszárny rendje” rengeteg lehangoló tudnivalót tartalmazott. A szerzetesek napja, mint megtudtam, reggel 4-kor kezdődik a vigíliával és a dicsőréttel, melyek után a magánmisék, az olvasás és a meditáció időszakai következnek. A vendég napja 8:15-kor indul a prima szolgálatával és a némán elfogyasztott reggelivel. A tízóras nagymise a tercia és a szexta közé esik. Ebéd 1-kor. Nóna és vespérés délután 5-kor. Vacsora 7:30-kor, azután 8:30-kor kompletórium és 9-kor lefekvés csendben. Minden étkezést, mondja a regula, némán kell elfogyasztani; arra intették az embert, hogy külön „kapcsolódjon ki”, és csak az apát engedélyével szóljon a többi szerzeteshez; ne keltsen zajt az apátságban járva, ne dohányozzon a kerengőben, hal-kan beszéljen, és szigorúan tartsa be a csendességi időszakokat. A szabályok roppant ijesztőnek tűntek. Ennyi csend és józanság! A hely egy hatalmas sírboltra hasonlított, egy nekropoliszra, amelynek én voltam az egyetlen élő lakója.

Már meg is kondult az első, vespérésra hívó harang; lementem a kerengőbe, és figyeltem az ünnepélyes bevonulásra érkező szerzeteseket. Ruhájuk és skapuláréjuk fölül fekete kámszát húztak: csuklyás bő köpenyt, mely alá befért hétköznapi öltözékük, és az olyan nagy volt, hogy úgy tűnt, mintha viselőik inkább siklanának, mint járnának. Kezüket, mint a mandarinok, köpenyujjaik redőiben láthatatlanul összekulcsolták, és a lefelé néző arcok a hegyes csuklyák üregének mélyén szinte teljesen rejtve voltak. Tökéletes öltözék a névtelenség megőrzéséhez! Pontosan úgy festettek, mint Mrs. Radcliffe⁴ gonosz szerzetesei és a protestáns antipápa irodalom gonosztevői. De nem is gonosznak, inkább reménytelenül szomorúnak néztek ki. Csak a refektóriumban és a templomban láthattam az arcukat: és ahogy ültem a vespérés alatt és figyeltem őket, hol csuklyásan, hol hajadonfőtt, a liturgia menetének megfelelően, földöntúlian sápadtnak tűntek, némelyik szinte zöldnek. Arcsontozatuk szinte átszűrta a bőruket. Noha mélyen beesett arcukon gyakran erőteljesebben jelent meg a pofacsont alatt húzódo árnyék, arcuk tulajdonképpen ránctalan volt, és éppen ez a ránctalan aszottság tette egyedivé. Milyen más, gondoltam, mint az Athosz vagy a Meteorák görög szerzeteseinek

tüzes, pofaszakállas banditaképe, akiknek parázslott, villámlott és ragyogott a szemük a szemöldökük alatt, ami mindig összerándult, amikor dühbe gurultak, nevettek vagy összpontosítottak, majd hirtelen kisimult, amikor lágy, olimposzi jóindulat öntötte el őket. Gyakran eszembe jutottak a római és bizánci szerzetesek közti hatalmas különbségek. Egy csuklyás alak suhant el némán, amikor hirtelen, mosolyogva felémlett előttem Dionüszosz és Gábrriel atya, és Teofilaktosz, Krisztus és Polikárp testvérek, szakállas, hosszú hajú, cilinderalapos krétai vendéglátóim és védelmezőim a háború idejéből, amint rakit töltenek, diót törnek, hegyi nótákat énekelnek, pisztolyt szerelnek szét és raknak össze, folyton Churchillről faggatnak, és hortyognak az olajfák alatt, miközben a Nap merőlegesen tűz a Líbiai-tengerre... De itt az apátság zord északi árnyékában soha nem volt se egy mosoly, se egy szemöldökráncolás. Úgy éreztem, hogy soha semmilyen földrengető jókedv, düh vagy félelem nem zavarhatta meg ezeknek a szerzetesi arcvonásoknak a nyugodt domborzatát. Szemhéjukat mindig lesütötték, és ha időnként fel is emelték, akkor sem jelent meg árulkodó csillogás, csak a szédáltan művelt higgadság, visszafogottság, jámborság és alkalmanként a távoli és kiégett mélabú kifejezése. A tompa templomi fény egy fényszálát függesztett közénk, és pontosan reprodukálta egy tizenhetedik század eleji spanyol műterem hangulatát, amelyben Zurbarán és El Greco modelljei térdre borulva imádkoznak — tonzúrásan, viaszpápadtan, szigorúan, vérszegényen. Nem véletlenül kötődtek ezek a festők olyan szorosan Szent Terézhez és Keresztes Szent Jánoshoz, és ábrázolták olyan hűségesen a szerzetesi engedelmesség, az ima, a meditáció, az önsanyargatás és a misztikus élmények külső stigmáit, azokat a nyomokat, amelyeket a lélek sötét oldala, a mennyei csúcsok feltérképezése és a belső lakások felfedezése hagyott maga után. Amint a szerzetesek szétszéledtek a vesperás és néhány órával később a kompletórium után, úgy éreztem, hogy az élet hőmérséklete nullára süllyed, a vér minden másodpercben egyre hígabban és lassabban folyik, mintha a szív végül észrevétlenül megállna. Ezek az emberek tényleg úgy éltek, mintha minden nap az utolsó napjuk volna, megbékélve a világot, bűneiket meggyónva, szentségekkel felvértezve, készen bármely pillanatban „elmúlni, kín nélkül, az éjfelel”.⁵ A halál, amikor eljött, a legkönnyebb átmenet volt. A szellemek csendjét, megjelenését, arcát, járását már elsajátították; az utolsó lépést megtenni már csak részletkérdés volt. „És azután” — folytattam magamnak — „amikor az aranykapuk az angyalok trombitaszavára kitérülnek, mi történik azután? Nem érzik majd elveszítettnek magukat ezek a csendes emberek a berillel, szárdonixszal és já-

cinttal kirakott utcák közt? A visszavonultság hosszú évei után biztosan jobban örülnének az örök alkonyatnak és egy-két ciprusfának...” Az apátság már mélyen aludt, ami nevetésgesen korainak tűnt — most, amikor párizsi barátaim (akik hirtelen és fájdalmasan hiányozni kezdtek) még azt sem döntötték el, hogy hol vacsorázzanak. Megittam egy palack Calvadost, amit még Rouenban vettem, ültem az íróasztalomnál, és erőt vettem rajtam a szomorúság és az *accidie*.⁶ Ahogy körülnéztem cellám fehér dobozában, attól szenvedtem, amit Pascal minden nyomorúságunk okának nevezett. [...]

*

A kolostorban szerzett kezdeti benyomásaim megváltoztak: már nem volt az az érzésem, hogy mindenhonnan a halál leselkedik rám, ami bármelyik pillanatban utolérhet, és nem éreztem úgy magam, mint akit véletlenül bezártak egy katakombába. Az átalakulás körülbelül négy napig tartott. Még egy ideig elhagyatottnak, magányosnak és fásultnak éreztem magam, ami a városi mértéktelenségből a falusi magányba való átmenet mindenkorileg velejárhoja. Itt az apátságban, teljesen ismeretlen környezetben ez a gyötrelmes átvezetés rendkívüli módon elhúzódott. A szerzetesi élet gondolatát az ember hajlamos olyan jelenségeként elfogadni, mint ami mindig is létezett, és aztán minden további elemzés vagy megjegyzés nélkül kizárni a gondolkodásából. A szerzetesi életnek saját mindennapi életünkkel való döbbenetes különbözőségét csak úgy érthetjük meg, ha egy időre beköltözünk egy monostorba. A két életmódnak semmilyen közös vonása sincs; és a gondolatok, törekvések, hangok, fények, az idő és a hangulat, amelyek körülveszik egy monostor lakóit, nemcsak hogy nem hasonlítanak semmihez sem, amihez az ember hozzászokott, de különös módon pontosan az ellentétének tűnnek. A megszokott normák elhalványulása és a furcsa, új világ valósággá válása egy hosszú és kezdetben rendkívül fájdalmas folyamat volt.

Először is éjjel rosszul aludtam, és nappal elnyomott az álom, ideges voltam egyedül a cellámban, deprimált az alkohol hiánya, ami véget vetett a szokásos lerészegedéseknek. A legfeltűnőbb kezdeti tünet az alvási igényem megváltozása volt. Az álmatlanság, a rémálom és a nappali elalvás kezdeti szakaszai után észrevettem, hogy egyre többet tudok aludni: az ágyamban vagy az ágyamon töltött órák száma messze meghaladta az ébren töltött órák számát, és olyan mélyen aludtam, mintha altatót vettem volna be. Két napig szinte csak az étkezések és a templomi szolgálatok — a mise, a vesperás és a kompletórium — voltak az egyedüli világos pillanataim. Azután rendkívüli átalakulás kezdődött: az óriási kimerültség teljesen elenyészett; az

éjszaka ötórányi könnyű, álomtalan, tökéletes alvással zsugorodott, melyből energikusan és világos frissességgel ébredtem. Egyszerű a magyarázat: a beszédre, a mozgásra és az idegi kifejezésre való vágy, amelyet Párizsból hoztam magammal, ezen a csendes helyen nem talált válaszra vagy legyőzőre, nem kellett semmilyen visszhangot; és miután egy ideig szálmalmasan gesztikulált a légüres térben, elsorvadt, és végül inger vagy táplálék híján elpusztult. Azután a hatalmas mértékű felhalmozódott fáradtság — minden kortársunk közös tulajdonsága — kitört és mindent elárasztott. Miután felbukkantam ebből az alvásáradatból, semmi nem vette igénybe idegi energiáimat: nem volt automatikus elszívás, mint például az étkezések alatti csevegés, könnyed társalgás, állomásra rohanás, aggasztó semmiségek százai, amelyek megmérgezik a mindennapi életet. Még a bűntudat és az aggodalom főbb okai is feledésbe merültek, és nemcsak hogy nem kezdtek kínozni üres órámban, hanem mintha elvesztették volna kíméletlen érvényességüket is. Ez az új rend napi tizenkilenc órányi abszolút, isteni szabadságot adott. A munka pillanatról pillanatra könnyebbé vált; és amikor nem dolgoztam, az apátságot vagy a környező vidéket jártam vagy olvastam. Az apátság a sír ellentétévé vált — tényleg nem Thelema vagy Nepenthe volt, hanem csendes egyetem, vidéki ház, égben lebegő kastély, melyhez nem érnek fel a mindennapi élet gondjai és bosszúságai. A kompletórium szertartásának egyik verse ugyanezt a gondolatot fejezi ki; és nem kétséges, hogy tudattalan emléke vitt rá, hogy lejegyezzem: *Altissimum posuisti refugium tuum... non accedet ad te malum et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo.*⁷ [...]

Amint azon kaptam magam, hogy egyre több szerzetessel leegyezdek szóba, meglepődtem a beszélgetéseinken. Nem volt nyoma a sötét közepkornak, a temetői gyászos hangulatnak vagy szenteskedésnek, még kevésbé a rémes bizalmaskodásnak, ami sok angol lelkész zavarba ejtő tulajdonsága. Kétség sem fért hozzá, hogy tiszteletben tartják az ügyet, amelyre feltették az életüket, mégis olyan volt a társaságukban lenni, mint bármely civilizált, művelt franciáéban. Megvolt bennük a megszokott kiegyensúlyozottság, iskolázottság és szellemesség, a különbség mindössze az egész közösségre jellemző szelidségben, a sietség hiányában és a nyugalomban állt. Amikor csak áhítat közben és csöndben étkezve láttam őket, nem hittem volna, hogy képesek a nevetésre, a kíváncsiságra vagy a személyes érzelmek bármely mindennapi megnyilvánulására.

Az első alapkövetelmény a hit után, mely nélkül a szerzetes élete neveléses és elviselhetetlen lenne, a szerzetesi létet az ima szükségességébe és hathatóságába vetett meggyőződés határozza

meg; és csak akkor remélhetjük, hogy megértjük a szerzetesség alapjait, ha megpróbáljuk felfogni, hogy mennyire fontos ez a modern világi gondolkodás minden irányától távol álló hit a számukra. Különösen igaz ez az elmélkedő rendekre, például a bencésekre, a karthauziakra, a karmelitákra, a ciszterciekre, a kamalduliakra, szilvesztrinusokra; ugyanis a többiek — például a ferencesek, a domonkosok vagy a jezsuiták — cselekvésre szerveződött testvériségek. Ez utóbbiak utaznak, tanítanak, prédikálnak, térítenek, szerveznek, terveznek, gyógyítanak és ápolnak; és az általuk elért anyagi eredmények a Korszellem számára, ha nem is feltétlenül elismerésre méltóak, de legalább érthetőek. Eredményeket érnek el; szállítják az árut. De mit (kérdi a Korszellem), mi jót tesznek a többiek kolostorokba zárva, a világgal való minden kapcsolattól elvágva? A válasz az — ha mind a keresztény vallás igazságát, mind az ima hathatóságát alapulannak minősítve elvetjük —, hogy nem többet, mint más emberi lények, akik jól élnek az életüket, nem jelentenek gazdasági terhet a közösség számára (mert eltartják magukat), nem bántanak senkit és tisztelik a szomszédaikat. Ha viszont a két alapelvelet elfogadjuk — különösen ennek a meghatározott témának a szempontjából az utóbbit —, akkor segítő erejük felbecsülhetetlen. Az ebbe az erőbe és az Isten napi és óránkénti imádságának szükségességébe vetett hit a bencés szerzetesi élet fő mozgatórugója. Ez a hit volt az, ami a hatodik században Szent Benedeket egy barlangba űzte a szabin hegyekben, és háromévtizednyi magányos aszkézis után arra készítette, hogy megalapítsa az első bencés közösségeket. Könyve, a *Szent Benedek Regulája*, hetvenhárom rövid és bölcs fejezet, amelyben kifejti a szerzetesi élet elméletét és kodifikálja gyakorlatát, egyszerűen azt a célt szolgálta, hogy védelmet nyújtson szerzeteseinek a világ ellen, hogy semmi se akadályozza ennek a hatalmas erőnek a legteljesebb kiaknázását. A szegénység, szüzesség és engedelmség vállalására tett fogadalmak arra irányultak, hogy ezeket az embereket megszabadítsák a béklyóktól, amelyek a világhoz láncolták őket, hogy felszabadítsák őket a cselekvésre, Isten imádságára és az ima gyakorlására; egyszerűen a szentség keresésére. Az istentisztelet fő kifejezési formája természetesen a mise volt; de a hét imaóra szolgálatai, amelyek az éjszakai vigília szolgálatát követik — a reggeli dicséret, a prima, a tertia, a szexta, a nona, a vesperás és a kompletórium, egy olyan ciklus, amely az éjjel utáni órákban kezdődik, és napnyugta után fejeződik be —, mondhatni díszszemlén tartotta és tartja a szerzeteseket szintén katonai fegyveléssel. Napjukból három és fél vagy négy órát a templomban töltenek. Más időszakok pedig, határozottan elkülönítve a tanulmányokra szentelt időtől, a vértanúk történetének

gyűléstermi olvasására, önvizsgálatra, magányos imádkozásra és meditációra vannak kijelölve. Élég csak egy pillantást vetnünk a hitbuzgalmi és misztikus művek tömegére, amelyek a keresztény kor folyamán keletkeztek, hogy képet kapjunk a lelki gyakorlat ezen formájának nehézségéről, összetettségéről, csapdáiról és jutalmairól. Bármilyen furcsának is tűnjének ezek az értékek a *homme moyen sensuel*⁸ számára, e tevékenységek töltötték ki egy szerzetes életének nagy részét. Ezek a foglalatosságok az egyszerűbb imák ismétlésétől, amelyet néha a rózsafüzér morzsolgatásával számoltak ki, az imádkozásban és a meditációban elért fejlett intellektuális képzettségig terjedtek; és időnként a lélek veszélyes misztikus utazásainak szintjeire emelkedtek, amelyek a megtisztító és megvilágosító időszakok végén az Istennel való egyesülés vakító pillanataiban érték el a csúcspontjukat. Olyan élmények ezek, amelyeket az átélő misztikusok a nyelv szegénysége miatt kénytelenek a profán szerelem kifejezéseivel leírni: egyfajta személyes, szemtől szemben átélt intimitásként, amelynek még a fogalma is eltűnt az angol életből, mióta Donne, Quarles, Herbert, Vaughan és Traharne megírták verseiket. Az istentisztelet napi, elapadhatatlan áradatának nyomán az ima felemelkedik, aminek, ha az hatásos, mindannyian a haszonélvezői vagyunk. Azok között az emberek között, akik egy ilyen szellemi hűségesküt tettek, az *Imádkozz értem* és az *Áldj meg engem* nem udvarias kifejezések, hanem meghatározott, hatásos cselekedetekre irányuló kérések. És könnyű elképzelni, hogy — a szkepticizmus elterjedése előtt — micsoda megbecsülésük és hírnevük volt azoknak az embereknek, akik azzal töltötték az életüket, hogy néma, „üzemeikben” aprólékos munkával előállítsák ezeket a felmehetetlen, de felbecsülhetetlen értékű javakat. Ők a névtelen jóakarók, akik csökkentik az emberiség morális adósságát, mint Huysmans mondja: *les paratonneres de la société*.⁹ Egy szerzetes számára az élet az örökkévalósághoz képest szempillantásnál is rövidebb, és ez a töredéknyi idő istentiszteletben, lelkének megváltásában és a boldogságból száműzött sorstársai lelkéért való szerény közbenjárásban roppen el.

Az ő értékeik szilárdak maradtak, míg a világi kaleidoszkopszerű változásokon mentek át. Különös hallani a külső világ évi rendszeres metamorfózisainak vajúdásai közepette a szerzetesi életet célba vevő gúnykacajt. Gondolhat bárki bármit a keresztény vallás alapvető igazságáról vagy hamiságáról, de képmutatással, lustasággal, önzéssel és a világtól való meneküléssel vádolni a szerzeteseket, sekélyes gondolkodásra vall. A szerzetesek élete a fehéren izzó meggyőződés és törekvés állapotában telik, ahol soha nincs szabadság; és egyetlen élő ember sincs végső soron abban a hely-

zetben, hogy igaznak vagy hamisnak nyilvánítsa premisszáikat. Ünnepelesen lemondtak egy olyan világ örömeiről és jutalmairól, amelynek értékeit értelmetlennek tartják; közösségként egyedül ők néztek szembe az örökkévalóság rettentő problémájával, hogy mindent feladva segítsenek embertársaiknak és maguknak megbirkózni vele.

Az istentisztelet és az ima tehát a bencés rend *raison d'être*-je,¹⁰ és minden egyéb, még hatalmas tudósi, építési és egyháztudósi teljesítményeik is másodlagosak. Ennek ellenére évszázadokon át kizárólag ők őrizték az irodalmat, a klasszikus tudást, a természet- és társadalomtudományokat egy olyan világban, amelynek zűrzavarát leginkább saját atomkorszakunkhoz lehet hasonlítani. Hosszú ideig, a bencés tudomány nagy cluny-i korszaka után, St. Germain-des-Prés maurinus bencés apátsága volt a műveltség és a tudomány legjelentősebb letéteményese Európában. Mára csak néhány borostyánnal befutott rom maradt belőle, amelyből alig látszik valami a *zazou* öltönyök és az egzisztencialista frizurák között a *Deux Magots*¹¹ teraszáról. Ugyanezek a liberális hagyományok rengeteg apátságban éltek tovább és virágoztak szerte Európában. Életük melléktermékei voltak azok a csodálatos épületek is, ahol laktam, és a példátlan nyugalom, amely uralkodott bennük. A Szent Wandrille-ban végre elfoglalhattam egy szilárd elefántcsonttornyot, ahol én voltam az eszkapista, nem a szerzetesek. Vendéglátóimnak ugyanis az apátság ugródeszkát jelentett az örökkévalóságba, nekem azonban csak egy olyan hely volt, ahová visszavonulhattam könyvet írni, hogy aztán még hatékonyabban ugorhassak vissza az örvénybe. Különös, hogy ugyanaz a környezet kedvezőnek bizonyulhat ilyen nyilvánvalóan ellentétes törekvések számára.

*

A kolostori nagymise minden reggel tízkor kezdődött, közvetlenül a tercia után. Ennek a szolgálatnak az eleje meglehetősen egyszerű volt, a szerzetesek ugyanúgy csöndben vonultak be és foglalták el a helyüket a padosorokban, ahogy az első nap a vesperásnál láttam. Az apát koppanására csaknem kétrét görnyedtek néma imájuk közben, tonzúráik sora egy percre korongok sorának tűnt a padosorok közti átjáró két oldalán. (Fejüket kéthetente borotválták. Egyik nap a fejbőrük olyan kék és borostás volt, mint a betörök állá, másnap frissen nyírva ragyogott hajkoszorújukban.) Minden imaóra ugyanúgy kezdődött: „*Deus in adjutorium intende*”¹² — énekelte egy hangon a szolgálatban lévő szerzetes, „*Domine ad adjuvandum me festina*”¹³ — zsolozsmázták egy szólamban a többiek. Majd egy himnusz következett,

négysoros versszakokból álló, a korai egyház latinságával írt rövid vers, amelyet egy megfoghatatlan kis dallamon énekeltek. Azután a padokba visszauelve a szerzetesek a reggeli zoltárokat kántálták antifóniában, a gregorián zene a kápolna elentétes oldalairól zendült fel, amint a Szent Jeromos latinságával megírt egyik versszak követte a másikat. A tercia befejeződött, ünnepi ruhában belépett a szolgálatos szerzetes, majd a diakónus és az aldiakónus, az oltárszolgák és a fáklyavivők. Együtt térdet hajtottak, és a mise elkezdődött. A szertartás pompája percről percre nőtt. Nagy szentek ünnepén a trónon ülő apátot mirmidonjai teljes főpapi díszbe öltöztették. Arany mitrát helyeztek a fejére, a pásztorbotot tartó kesztyűs kezét a stigma helyén felékszerzték, és a gyűrűsujjon a nagy gyűrű szikrázott a szöveten át. A tömjénező megközelítette a miséző papot, tömjénoszlop emelkedett a levegőbe, a füst, mint egy tölgyfa nőtt, és terebélyesedett a napsugarakon át. A kántálás egyre összetettebbé vált, amelyet egy szerzetesekből álló kórus vezetett a padsorok közt állva, hangjuk lefestette az énekeket, amelyeket a fekete gregorián hangjegyek üstököszerű farkukkal és mór hatású arabeszkjeikkel az antik négyvonalas kotta fonalai közé szóttek a graduálék lapjain. Azután a szerzetesek egy felékszerzett kereszt nyomában csöndes ünnepélyességgel beáramlottak a kerengőbe. Lassan átvonultak az aransugarakon, melyeket a gótikus mérmű hasított ki a napfényből. Lépteik nem csaptak zajt, csak a pásztorbot végének koppnását és a füstölő csengettyűjét lehetett hallani a gregoriánon át. A menet elérte az árnyékos oldalt, néhány percre megállt, és ezalatt a hatvan hang felszállt a fák koronája fölé; majd visszatért a templom kapuján át, ahol az égő mézgából formálódott ívek és zárójelek, a napsütötte négyzög után, elmélyítették a boltozatos árnyakat. A padsorokból szóló antifóniás éneklés tovább építette láthatatlan zenei architektúráját: az egyzólamú énekek oszlopaikat magasba emelő állványzatot, amit azután a kórus himnusza tett teljessé, baldachinként betetőzve az építményt. A himnuszot hosszú csönd követte, amelyet mintha a hang legmélyéből vájtak volna ki. Hosszú percekkel később egy kis harang csendült fel, majd a toronyban lakó nagyharang; ez a bemutatott szertartásokról és megtörtént misztikus eseményekről szólt; és a szerzetesek feje aláhullott, mintha egyetlen csapással lekaszálták volna őket. Azután feloldás, *decrecendo* következett. A mise kiénekelte magát, a békecsókok elszuttogott üzenetként adták tovább a padsorok között, a miséző udvar szétoszlott, a miseruhákat levették. Egy szerzetes eloltotta a gyertyákat, a kámszákat feltették, az apát énekelni kezdte a szexta

nyitó versszakát, és a válasz ugyanazon a hangon zengve tért vissza...

A nagy gótikus templom összeomlása és kifosztása óta a funkcióját tizenhetedik századi káptalani gyülesterem tölti be. Itt semmi sem töri meg a fehér kőívek és falak egyszerűségét, csak az oltár, egy magas feszület, a faragott fapadok és az apát díszes trónusa. Ez a puritánság óriási hangszúlyt ad a mise pompájának és a misét körülfogó szolgálatok egyszerűségének; ugyanakkor azt mondják, hogy az alacsony boltívek gyengítik az apátság híres gregorián énekeinek hatását. A Szent Wandrille egyedüli vetélytársa a Franciaország nyugati részén fekvő solesmes-i apátság. Bizonyos zenei részletekkel kapcsolatos nézetkülönbségek a franciaországi gregorián éneklést két iskolára osztják, és mindkettőnek megvannak a fanatikus hívei. A két apátság liturgiája nemcsak pompájáról, hanem egyszerűségéről is híres, és arról a gondosságról, amellyel minden tizenhetedik és tizennyolcadik századi vadhajítást kigyomláltak belőle, tehát egyik szertartásban sincs semmi olyan, ami ne az egyház aranykorához tartozna.

✱

Egy monostorban nyugtalanító sebességgel telik az idő. A nagy egyházi ünnepeket leszámítva az évszakok váltakozásán kívül nincsenek az időt felosztó határvonatok; és úgy láttam, hogy a napok, és nemsokára a hetek, szinte észrevétlenül telnek el. Ennek az időmúlásnak a sebessége olyan jelenség, amelyet minden szerzetes észlel: hat hónap, egy év, tizenöt év, egy egész élet hamarosan eltelik, és amint beszédbe tudtam elegyedni velük, megtudtam, hogy csak azt sajnálták, hogy túl sokáig késlekedtek a világban, mielőtt az apátságba jöttek volna. A háttérük teljesen különböző volt, sokan nagyon fiatalok voltak, elvégezték a lycéet vagy az egyetemet, esetleg felnőttek egy gazdaságban, mások éveket töltöttek az üzleti életben, tanárok voltak vagy katonák, tengerészek vagy tisztek a haditengerészetnél, a kereskedelmi flottánál. Egészen különböző társadalmi osztályokból kerültek ki; néhányan megnősültek, majd megözvegyültek. A noviciátus hosszú évei alatt a viszszalépés lehetősége állandóan nyitva áll előttük, így akik örök fogadalmat tesznek, mind mélyen meg vannak győződve elhivatottságukról. Végül is szerzetesek vagy laikus testvérek lesznek; az utóbbi pozícióval eredetileg azoknak a jelölteknek akartak lehetőséget adni a szerzetesi életben való részvételre, akik az iskolázatlanságuk vagy temperamentumuk miatt alkalmatlanok voltak a papi hivatáshoz szükséges tanulmányok elvégzésére. A laikus testvérek nem kapják meg a tonzúrát, de a hajukat a novíciusok módjára rövidre vágva vi-

selik, és főként alapítványuk gazdaságával, a földdel és az állatokkal foglalkoznak. Franciaországban a monostorok nem részesülnek állami támogatásban, ezért saját erőfeszítéseik révén kell színén tartani magukat: minden monostornak van egy vállalata és tisztán világi funkciója, amelyet az egyéb kötelességek mellett csak nehéz munkával lehet ellátni, és ebben mindenkinek részt kell vennie. A Szent Wandrille cipőkrém gyártásával és eladásával, továbbá egy nyomda üzemeltetésével tudja fenntartani magát. Megkérdeztem az egyik szerzetest, hogyan tudná néhány szóban összefoglalni az életmódját. Egy pillanatra elgondolkodott, majd azt mondta: „Volt már szerelmes?” — „Igen” — válaszoltam. Hatalmas Fernandel-vigyor terült el az arcán. „Eh bien” — mondta — „c’est exactement pareil...”¹⁴

✱

[...] Hetek teltek el, és a tökéletes késő nyári idő tiszta, száraz ősze fordult. Korlátlan szabadidőm nagy részét azzal töltöttem, hogy bebarangoltam az apátság környékére. A birtok erdős dombjait hosszú, zegzugos lovaglóösvények, bükkalagutak szeltek át. Ezek moha borította urnáknál futottak össze, amiket egyetlen dór oszlop tartott. Időnként egy-egy boltív bukkant elő, amelybe az apátság címerét vésték, és az egyik alléban egy keskeny fülkét vágtak ki a sziklából, részekre osztották és a zodiákus jeleit festették rá alig kivehetően, és az így egyfajta hatalmas napórát formázott. A lehullott levelek minden léptet elnyeltek, és a kopaszodó ágak közt máglyák füstje szállt. Hirtelen elém tornyosult a magasabb fák közt rejtőző Szent Szaturnin-kápolna tömör, vasos, karoling tömbje; és amint kinéztem a fák ereszkedő koronái fölött, megláttam az apátsági épületeket; most egy csoportban úgy festettek, mint egy faliszőnyeg hátterében ábrázolt város. A Fontanelle vize hidak alatt folyt, a pisztrángok óráig lebegtek mozdulatlanul a virágzó zsázsával borított patakban, ami vizenyős réteken át kanyargott a Szajna felé. A patakon túl szürke épületek emelkedtek — a magas normann refektórium, Stacpoole herceg különös boltívei, a kerengő gótikus négyszögletű kútya, az apátság magas kőgyűrűje, amelyet Abbé de Jarente nagyszerrű — csipkés és rokokó — kapuzata tört meg. Azután következtek a tizenhetedik és a tizennyolcadik századi részek, méltóságteljes lépcsőket és kovácsoltvas lépcsőkörlátokat rejtve, timpanonokkal megkoronázva, melyekből inda- és virágdíszek, jelképes alakzatok csordultak ki; majd manzárdtetők és magas kémények tömege ferde füstcsóvával. Föléjük magasodott egy szürke harangtorony, ahonnan minden első harangütésre izgatott csókaraj rebbent fel. Az apátsági templom romjai uraltak

azonban mindent: támpillérek nyalábjai — tizenöt vagy húsz kőszár hatalmas, emelkedő kékbe kötve —, melyek az oldalhajó és a szentély előtti diadalívek összetört részeibe, a trifórium néhány levegőben végződő pillérébe, a karzatvilágító ablakosor egy-két pillérébe ágaztak... Mögöttük láttam a falu zsúpfedeles faházait és az eltűnő erdős kontúrokat a völgy másik oldalán, megfigyelőhelyemmel szemben. Ezekben az erdőkben még mindig sok vaddisznó él, bár a lépteim mókusnál nagyobb állatot soha nem riasztottak fel. A lemenő nap a szürke normann kövekből vékony aranyépitményeket kovácsolt; és miközben az alkonyat elnyelte ezeket is, és a monostori épületeket fénylő ablakok ütötték át — négyszögletesek és klasszicisták, normannok és kerekék, fent pedig a gótikus mermű fonadékai — az apátság felvértezte magát az éjszakára.

A kompletórium, a szerzetesi napot záró szolgálat kötődik a legszorosabban a középkori egyház világához. Csak egyetlen lámpát gyújtanak meg, ami elég is a *Szent Benedek Regulációjából* vagy az *Imitatio Christiből* felolvasó szerzetesnek. „*Fratres*” — zsolozsmázza egy szerzetes — „*sobrii estote et vigilate, quia adversarius vester diabolus tanquam le rugiens circuit quarens quem devoret: cui resistite fortes in fide!*”¹⁵ A padokban ülő szerzetesek arca kámzsájukba van rejtve, fejüket lehajtják, és ők maguk is alig kivehetőek az árnyékok tömegében. A hangosan olvasó magányos hang mintha az őket körülvevő csöndnél is hatalmasabb belső csöndből fakadna. Az olvasás véget ér, az egyetlen fényt kioltják, és teljes sötétségben egymás után kántálják a zsoldárokat. Az egész szolgálat az éjszaka retteneteinek egyfajta megelőző kiűzése, a gonosz erők elhárítása; minden szó egy sebében felállított akadály, helyére tolt retesz a Gonosz prédára leső csapataival szemben. „*Scapulis suis obumbrabit tibi*” — éneklik a hangok — „*et sub pennis ejus sperabis.*” „*Scuto circumdabit te veritas ejus; non timebis a timore nocturno,*

A sagitta volante in die, a negotio perambulante in tenebris, ab incursu et daemonio meridiano.”¹⁶

Az erődítmények kulcsai sorra elfordulnak, a kapurostélyok lezuhannak, a láthatatlan függőhidak hozzásimulnak az oromzatokhoz...

„*Procul recedant somnia
Et noctium phantasmata
Hostemque nostrum comprime
Ne polluantur corpora*”¹⁷

Az ablakok el vannak zárva az ólálkodó lidérccek elől, a nyolcadik század előtti jambikus diméterek eltömítenek minden rést, ahol a fenyegető démonok betörhetnének.

*Asperges me, Domine, hyssopo et mundabor, lavabis me et super nivem dealbabor.*¹⁸ Egy hosszú, néma ima után a szerzetesek az apát halk koppantására

riadtak fel, és köpenyeik suhogása volt az utolsó emberi hang, mielőtt még mindig koromsötétben négykor újból összegyűltek a reggeli áhítatra. Amikor elmentem, térdeplő alakjaik mint egy iránytű pontjai helyezkedtek el a középpont, a kerengő egyik szögletében álló, tizennegyedik századi gyönyörű komadonna körül (fél arcát lehasították a hugenották), és hosszú árnyékokat vetettek az oszlopsorra. Az ablakomból figyeltem, amint a cellákban egyenként kialszanak a fények, azután nekiláttam, hogy kitöltsem az éjszaka üres óráit. Előttem halmokban kéziratok heverték, a Karib-szigetek térképei, a közép-amerikai dzsungelről és a maja indiánok kifejezéstelen arcáról készített fényképek.

Az apátságból távoztak a vendégek, és áthelyeztek egy hatalmas cellába, ami valamikor egy kardinális vagy választófejedelem szállása lehetett. Tökéletes hely volt egy óriási baldachinos ágynak és egy falikárpitnak, ami azt a jelenetet ábrázolta, amint Aktaiont szétmarcangolják Artemisz kutyái. A falakon két sötét tónusú kép függött, egy Luini-utánezat Szent Terézről és egy Murillo-utánezat Krisztus megkorbácsolásáról. A rózsaszín lapokkal borított padló közepén egy bordázott korinthoszi faoszlop állt, ami háromméteres magasságban fodros oszlopfőbe torkollott, de nem tartott semmit, mintha csak egy miniatűr oszlopszentre várt volna, és minden kétséget kizáróan egy Stacpoole idején felállított óriási, mára már szétdarabolt baldachin része lehetett. Az ablakokon nem volt függöny, és semmi sem takarta el az ablakmélyedések szépen dőlő fehér síkjait és a bordűrök ellipszis alakú díszítéseit. Csodálatos volt felébredni ebben a szobában. Az álomtalan éjszakák kisebb megrázkódtatással értek véget, mint amikor egy csónak kifut a tópartra. A három magas ablakon át ömlött be a fény, és ahogy hevertem az ágyban, nem láttam mást, mint gesztenyelevelek egyre emelkedő rétegeit, melyek mintha milliónyi egymásra rakott lapát alakú zöld kezecskék voltak volna, és a kristálytisza októberi eget, amelyet keretbe foglaltak a falak, az ablakívek és ablakmélyedések halványan tükröződő kék-fehér, tejfehér — vagy ahol besütött a nap — fehérarany felületei.

Ha a monostorban töltött első napjaimban depressziósnak éreztem magam, akkor távozásom után az ellazulás folyamatát még rosszabbul éltem meg. Az apátság kezdetben temető volt; a külvi-

lág azután ezzel szemben lármás és közönséges alvilágnak tűnt, ami tahókkal, szajhákkal és csalókkal van tele. Éreztem, hogy ez a benyomás ugyanolyan hamis lehet, mint a szerzetesi étellel kapcsolatos első impresszióim voltak, de ennek a belátása semmivel sem csökkentette kellemetlen érzéseimet. A vonatról nézve, amely visszavitt Párizsba, meg a Byrrh- és Cinzano-reklámok is, amelyeket általában a szabadság és a menekülés mámorító jelképeiként üdvözöltem, személyes sértésként hatottak. Az alkalmazkodás fájdalmas folyamatát — az ellenkező irányban — újból el kellett kezdeni.

PATRICK LEIGH FERMOR

¹vallási dísz tárgyak, csecsebecsek

²térdeplő

³*Te pedig, Uram, könyörülj rajtunk.*

⁴Ann Radcliffe (1764–1823) gótikus regényeiről híres angol írónő. (A ford.)

⁵John Keats: *Óda egy csalogányhoz* (Tóth Árpád fordítása).

⁶akédia: csüggedtség, csömör, kedvetlenség

⁷*A Magasságbeli választottad oltalmadul. Így nem ér semmi baj, otthonodhoz nem közelíthet semmi csapás.* (Lásd 90. zsolttár — A ford.)

⁸átlagember

⁹a társadalom villámhárítója

¹⁰létoka

¹¹Híres kávéház Párizs St. Germain-des-Prés negyedében. (A ford.)

¹²*Istenem, jöjj segítségemre!*

¹³*Uram, segíts meg engem!*

¹⁴„Nos, ez épp olyan...”

¹⁵*Testvérek: Jőzanok legyetek és vigyázzatok, mert a ti elenségeitek, az ördög, mint az ordító oroszlán, körüljár, keresvén, akit elnyeljen; kinek erős hittel álljatok ellen.* (Lásd 1Pét 5,8–9 — A ford.)

¹⁶*Vállalvaival beármányoz téged, és biztos helyed lesz az ő szárnyai alatt, pajzs és páncél az Úrnak hírsége. Nem fogsz félni az éjjeli rémtől, a nappal repülő nyílától, a sötétben járó vesztől, és a déli gonosz támadásától.* (Lásd 90. zsolttár — A ford.)

¹⁷*A rossz álmok távozzanak, / És minden éji képzelet / Elenségünket űzzed el, / Hogy testiünket ne rongosíts meg.* (A komplotórium himnusza — A ford.)

¹⁸*Hints meg engem izsóppal, és megtisztulok, moss meg engem, és a hónál fehérebb leszek.* (Lásd Zsolt 50,9 — A ford.)

Heil Tamás fordítása

DOHÁNYFÜST, PÁRA, KÖD, HÓESÉS, SZÖRÉNYI

Szörényi Laci barátom évek óta nem pipál, nem is cigarettázik. Mégis, sok évtized emlékei sűrűsödven bennem, emlékeimben mindig füstbe burkolva látom. Ha pipázott, kellemes füstök lengték körül — a füst mozgott, keringett, Laci meg szinte mozdulatlanul ült, hallgatott, meghallgatott, engem vagy másokat. Az ember szinte fontosnak érezte magát. Ha viszont cigarettázott, a fehér cigarettá önmagát életet élt, kezével gesztikulálva a parázs szabálytalan köröket írt le. Füstje ennek alig volt, én inkább kelléknek láttam, a kéz meghosszabbításának. Elképzelni sem tudom, hogy előadásain hogyan volt meg legalább cigarettá nélkül — igaz, hogy akkor meg könyvekkel vette körül magát. Felemelte a pulpitusról az egyiket, letette a másikat, felütött egy idézetért egy harmadikat.

A könyvek egy hátizsákból kerültek elő. Ez az öltözék-kiegészítő akkor lett lényének tartozéka, amikor egy hosszabb ösztöndíj után hazajött Amerikából. — Nem furcsa az öltönyhöz a hátizsák? — kérdeztem tőle, mert ebben nálunk ő volt talán az első. — Amerikában mindenki így jár — vágta hozzám, mire én ingerülten megjegyeztem, hogy „ez nem Amerika”. Mindez még 1990-ben történt, vagyis Laci negyvenöt éves korában, a rendszerváltás hajnalán (egyébként az MDF II. Országos Gyűlésén). Nem voltunk már ifjak, tudtuk, hogy kenyerünk javát az „átkosban” már megettük. Jól éreztük magunkat, persze, a számunkra tét nélkülűnek ígérkező új helyzetben. Laci különösen büszke volt arra, hogy mind az MDF-be, mind az SZDSZ-be belépett, s aztán nem kevésbé büszke volt arra, hogy mind a kettőből kilépett. A politika érdekelte, de csak mint egy *performance*, mint az élet egy szórakoztató szelete. Azután kénytelen volt (persze örömet tette) néhány évét a politikának szentelni. Római nagykövetségében valósággal lubickolt mint italianista, mint megfigyelő, mint szolgálati utakat teljesítő. És mint barát: mert ki tudja hányadszor vezetett végig engem jó ismerőseként Róma utcáin, de ezt fáradhatatlanul élvezte, bár a végére igencsak elfáradt, hogy azután a rezidencián egy fotelba rogyva anekdotázzon tovább. (A rezidencián nem volt könyvespolc, ezt a bűrtort úgy kellett kiharcolnia és így tovább.)

Egy-két évvel később már zozoga kisbusszal robogtunk az alpesi és appenninekbeli ködben,

magyar irodalomtörténeti emlékhelyeket keresve fel, hogy aztán ott elmondjuk a magunkét Zrínyiről vagy Faludi Ferencről, egy Duna TV-beli ismeretterjesztő sorozat számára. Útközben Laci átrendezte magával hozott kis könyvtárát, az elkészült felvétel nyomán egyes könyvek a hátizsák mélyére kerültek, s onnan újak bújtak elő, szerkesztőnk, Csonka Erzsébet nem kis ijedelmére, mert újabb filmi nyersanyag felhasználása került általa napirendre, nem is szólva a forgatási idő múlásáról. A pára lengett körül a Márvány-tenger partján is, Rákóczi házában vagy Brüsszel csatorna-partjain, Jósika Miklós nyomdokát keresgélve. De az igazi szürreális látvány Csíksomlyón következett, amikor egy őszi felvétel közben olyan hózápor kerekedett, amely mögül csak Laci hangja hallatszott, ahogy mondta, mondta — kár, hogy nem került adásba.

A Gellérthegyről legördülő ködfelhők burkolták be ősztől tavaszig a Ménesi utat, az Eötvös Collegium és az Irodalomtudományi Intézet közös palotáját. Belül szörcsögött a radiátor, az igazgatói szobában a donátorok és igazgatók képe alatt szürcsöltük a gőzölgő teát s latolgattuk a soron következő akadémiai vagy országos politikai választás esélyeit. És persze, megbeszéltük lassan, de biztosan romló egészségi állapotunkat. No meg, hogy hány év is van még a nyugdíjig. (Nincs most már egy sem...)

Az igazat megvallva, azért nemcsak a négy-szemközti baráti beszélgetésekről, hanem az éjszakába nyúló társas együttlétekről, anekdotázásokról is meg kell emlékezni, a *Mozgó Világ* 1980–1983 közötti éveiről, ahol Laci a szerkesztőség legbelső kültagjaként hozott híreket és szeretetet közénk, avagy a nyári nagyköveti értekezletek panoptikumszerű figuráiról és csekély számú ottani barátainkról, azután a „védségek” az akadémiai világban, ritka családi összejövetelekről, publikációinkról, terveinkről — megosztva magunkat előbb az idősebbekkel, majd egyre inkább a fiatalabbakkal.

Cammogunk tovább. Szidjuk az időjárást, a ködöt. S a ködből néha váratlanul, néha tervezetten elő-előbukkanunk, látjuk és szem elől vesszítjük egymást. De így megy ez már évtizedek óta. Pályánk érintkezik és elválik, megbízhatóan, emberileg előre láthatóan. Most megállunk egy pillanatra: hetven év... Fújtatunk egy kissé, páras lélekkel és lélegzettel.

GERGELY ANDRÁS

„NEM ÉR A NEVEM”
Villányi László: *Kimméria*.
Lévai Ádám grafikáival

Villányi László a Nyitott Műhelyben tartott könyvbemutatón elmondta, hogy tizenhat éven át érelődött benne a *Kimméria* című kötet. De aki nem halotta e szavakat, az megtalálhatja a műben, igaz, művészi szöveggé transzponálva ezt a vallomást: „Kutatással telt életem kétszer nyolc esztendeje.” (117.) A „kutatás” megfogalmazás az elbeszélői vagy költői éntől származik, és szerény, talán önironikus áthallást sejtethetünk benne. Fogas kérdés, hogy költői vagy elbeszélői ént véltünk vezetőnknek ebben a szövegben. Amikor a *Kimméria* című könyvet kézbe vesszük, olvassuk, többször is elolvassuk, sokáig nem értjük, míféle játékba avatódunk bele, amikor elmélyülünk a tetemes, sőt, szerteágazó műveltséganyagban, amely egyszerre vonz és eltaszít magától, mert érezzük, sántít minden idézet, minden hivatkozás, argumentáció. Nem fontos, hogy hiszünk-e vagy sem a mesélőnek, sokkal inkább érdekel az, hogy ha mégoly rejtőzködő módon is, de miről szól, mit mond el nekünk ez a műfajilag első pillantásra nehezen meghatározható alkotás?

Az lenne a legjobb, ha előfeltevések s félelmek nélkül elfogadnánk, meghallgatnánk azt, aki e kötetet nekünk elmeséli, aztán pedig megpróbálnánk értelmezni az ővele megtett kulturális utazást. Nem kell tartanunk tőle, egészséges, épkezláb férfiember e kötet beszélője, aki önmagát és a külvilágot olyan alapossággal és elmerengve figyeli, hogy lekési a vonatot, a buszt, a barátokkal megbeszélte találkozást, és hirtelen kiesik a valóságos térből és időből. Az első meghökkentő érzésünk tehát az, hogy bármilyen banális élethelyzetben, bármelyik pillanatban átléphetünk a fantázia világába, ahol azonban művészileg nem mindenki mozog otthonosan. Az elbeszélő mindent megtesz, hogy kedvenc helyét, a tavat és annak környékét a legkülönfélébb történeti, mitológiai, irodalmi, művelődéstörténeti szempontból bemutassa az olvasónak, ám tudós magyarázatai mögött jól körülhatárolható, érzékeny lírai én rejtőzik. De nemcsak rejtőzik, hanem időről időre meg is mutatkozik. A kétféle elbeszélői én között számos kapcsolódást, és egy közös vonást észlelünk: a női nem iránti hol tudós, hol érzéki érdeklődést és hódolatot. A kétféle „hang” hol szétválik, hol egybeolvad, de ott van még ezenkívül egy másik játék, a játék a valósággal, például a valóságban létező személyek, barátok is megjelennek más-más korokban, különös helyzetekben. (Például Karátson Endre [115.], Jász Attila [93.],

vagy Görgey Guido [127.] és a mások által méltatlanul elfeledett Mózsi Ferenc [157.]

Első megközelítésben: olyan történetet olvassunk, amely egy topográfiailag azonosítható tónak (tatai Öreg-tó) és környékének a történetét és hiedelemvilágát idézi fel. Ha azt mondom, történet, máris számos kérdés merül fel, közöttük a kauzalitás, konszekutív elrendezés, időbeliség. Ha engedek az érzéseimnek, a benyomásaimnak, akkor olyan álmodozó mesélőt hallok olvasás közben, aki képes minden korábban írásban rögzített, vagy a szájhagyományban fennmaradt (folklor, hiedelemvilág) történetet átírni, kifordítani, újraköltetni. És eközben nem áttal kútfőkre, forrásokra hivatkozni.

A kötetet bárhol fel lehet lapozni, fejezetei nem hagyományos módon alkotnak egységet. Valamiféle történeti-időbeliség föllelhető benne, a 19. századig bezárólag, de nem evilági, és nehezen körülírható az a képzeletbeli tér-idő, amely kibomlik előttünk e könyv olvasása közben. Mivel az elbeszélő lekéste a vonatot, elmulasztotta a találkozást a tíz chiméra rajzát őneki megmutatni szándékozó grafikus barátjával (a valóságban a kötet illusztrátorával, Lévai Ádámmal), magára maradva, a tó partján bókászva valamiféle köztes, félig éber, félig látomásos állapotba kerül. Egyszer csak megjelenik a Tó Lénye, egy sok formában testet öltő nőalak. „A vízből kiemelkedett a Lény, felvillantva száz és száz lány gyönyörűséges arcvonását...” (7.) Annyira rabul ejti a látvány, hogy úgy dönt: „Feladom eddigi életemet, s *Kimmériába* költözöm, (...) vittem magammal könyvtáramat.” (15.) A mű látszatra arról szól, hogy ez az egyelőre elbeszélőként nevezhető férfi (hiszen megtudjuk, ki ő, csak később) olvasmányélményei, illetve kutatásai révén megpróbálja értelmezni a jelenséget: a Tó Lényét, annak egész geneziséjét. Hogy ez a játék formai vagy filológiai értelemben is hihető (félreérthető) legyen, a könyv két részre oszlik: a szövegtestre és a jegyzetekre. A „jegyzetek”-ben hiába keressük a kiegészítő, magyarázó funkciót, a korpuszban foglalt történetek indáznak tovább, még jobban összezavarva a hiszékeny olvasó fejét. A chiméra–kimmér rokonásgról annyit tudunk, hogy a chimérák valószínűleg magukba szívták a kimmérek tudattalanját: „...a chimérák (...) rendhagyó megtestesülései a kimmérek tudatalattijának.” (85.) — amelyből pedig óvatosan arra következtethetünk, hogy a kimmérek tökéletesek és ártatlanok. A kimmérek az emberi szem számára láthatatlan (83.) külső megkülönböztető jegyeket viselnek: a szemük színe felemás és a hajukban egy tincs is más színű, és mint fentebb is említettük, rejtelmes kapcsolat fűzi őket a chimérákhoz: „A kim-

mérák tehát nem tévesztendő össze a chimérákkal, bár kétségtelen tény, hogy különös szimbiózisban éltek...” (11.), vagy máshol: „...a kimmér vallás és filozófia (...) beépült a nyugati kultúrába...” (79.), megint másutt: „A huszadik század elején (...) a kimmér vallás és filozófia (...) visszaszorult a kollektív tudattalanba” (81.), és beszél még országról, Kimmériáról is, vagyis e három százból szövdök a narráció. Eksztatikus álmvilágban találjuk magunkat, de csak akkor, ha képesek vagyunk az irodalmi (Vergiliustól Janus Pannoniuson, Kleisten, Rilken, Cvetajeván, Kafkán át Borgesig és Julio Cortázarig), filozófiai, folklór ismeretanyag átköltött világában megmártózni, és felhagyni a valósággal való beazonosítás buzgal-mával, mint ahogyan e sorok írója tette kezdetben.

A képzeletbeli világ kettős, majd később hármas olvasatban tárul elénk: részben a költő-elbeszélő olvasmányélményeinek átiratai, a történelmi (Mátyás, Zsigmond és egyéb királyok udvara, a Kultúra legfőbb helye a Tó) „tanúságtételek” (a világ számos nagy írója járt a Tó partján, vagy halott, írt róla) részben a saját képzelete, személyes élményei, gyerekkori emlékeinek álomszerű megidézései révén, részben pedig a grafikus barát chiméra-rajzainak ihletésére született szövegek segítségével. Mint láthatjuk, bonyolultan építkező műről van szó, melynek műfaji meghatározásától erősen óvakodunk. Inkább arról szólnánk, hogy mi-féle álmvilág ragad magához minket; hasonlót ér-zünk, mint az a kisfiú, aki kibújik a gumiabroncs-ból és felfedezi a víz alatti csodavilágot. „...a biztonságosnak hitt gumiról a víz alá csúsztam, az ijedségtől nyitott szemmel, s egy hajósok testéből felépül-ő hajót láttam, vagy fordítva is lehet mondani, egy élő hajót hajósok nyúlványvaival.” (111.) Ebben a képbén mindenki a gyermeki mivoltára ismerhet, arra az időre, amikor a valóság és képzelet nem hasadt még ketté, amikor a szépség és szörnyűség, a félelemnélküliség és valami genetikailag kódolt félelem osztatlan egészet alkot. A felnőtt-tudat már képtelen lemerülni a gyermekkor e rétegébe, csak egy költő segítségével álmódhatjuk bele magunkat e lelki-érzelmi állapotba, ahol szó sincs szépelgés-ről, mert amit ez a kisgyerek lát, maga a rettenet: (véltetően) oszló emberi testek alkotnak hajóformát a vízióban. E parányi képből hirtelen ráláttunk az egész műre, és talán most megértettük: a fájdalom- és szépségélményben fogant fegyvelmezt, de ugyanakkor végtelenen érzéki költőiséget. Most már a szöveg-együttesben is meglátjuk a Nő avatott ismerőjét, a magyar költői hagyományunkból fájdalomosan hiányzó trubadúrköltészetet.

Ki is ő, e költő, aki spiritualizált, ugyanakkor izzó erotikát és nőklutust teremt? Vértete a tudás, amellyel kideríti — hát persze, hogy át kell hozzá írnia a gondolkodástörténetet, a magyar és a világirodalmat is! —, hogy Kimméria, a kimmér

nép, a Nő és a Szerelme tiszteletén alapuló közösség megszülethessen. Most már nyugodtan ki merjük jelenteni, hogy — bár képzeletben magát kimmérnek tételezi („...de hiszen te is kimméra vagy. Nem kellett tükröz, tisztában voltam arcom furcsaságával.” 12.) — nem teljesen kimmér és nem is névtelen költő beszél, hiszen a „jegyzetek”-ben közöltek alapján tudjuk, a magát Vivaldi leszármazottjának tekintő Villányi László vezet be minket költői világába, oda, ahol minden tudás, varázslat és a gyönyör forrása is a Nő. Olyan erotikus líra rejtőzik a sok körülírás mélyén, amelyben feltétlen — és talán sérülékeny — nőtiszteltet tárul fel előttünk. S hogy mennyire érzékenyen fordul a Nőhöz a költő, azt mi sem mutatja jobban, mint az, hogy maga a szerelmi aktus, mint a férfi és a nő fizikai egyesülése nem szerepel ennek az erotikától szó szerint „áttitatott” szövegben. Amiről viszont a lehető leggyakrabban esik szó, az a nők azon testrésze, amely a gyönyör legnagyobb forrása és tárháza, kizárólag azoknak, akik e „hangszeren” játszani tudnak. Már egy korábbi, *Vivaldi naplójából* című verseskötetben (Orpheusz Kiadó, Budapest, 1997) elképedtem a „vonó” metafora-leleményen, amely mindenféle érzékenység (a lélek — az idegek — az érzékek húrjai feszülnek ki rajta...) fallikus, de egyúttal női attribútumát lehetett felismerni. A szexualitás fizikailag egyszerre jelen való, ugyanakkor szubtilis, érzékileg legies, szinte szemünk előtt elvaporáló költői megfogalmazását tartom e kötet legfőbb értékének.

A *Kimmériát*, amely — mint korábban említettük — több korábbi vers- és szövegrészletet tartalmaz, a Vivaldi-kötet folytatásának, vagy inkább időben-térben kötetlenebb és szerteágazóbb kiteljesedésének érzem. Hogy e feltételezésemet némileg alátámasszam, hadd hivatkozzam Villányi László *Változatok a szeméremre* című (a Parnasszus című folyóiratban önálló műként már évekkor ezelőtt megjelent) versére, amely nem talált volna helyet a „Vivaldi-líra” homogén világában. Itt, ebben a szövegkontextusban (178–179.) egy ismeretlen taitai család dédapai verses naplójából vett, 19. század végén kelt versrészletként szerepel. Mind formai, mind tartalmi szempontból páratlan ez a kötet függelékébe illesztett finomság. Első benyomásra megmosolyogtató paradoxon ez a pár strofa a „nyelvről”. Arról, hogy a nyelv mint jelrendszer kommunikációja mennyire másodlagos két ember egymásra találása vagy egymásra hangolódása szempontjából. Az elkopott szerelmi kép-klisék mind együtt vannak, az éjtel, a telihold, a hegy, a tó, ám a történés és a megfogalmazás módja: a férfi-monológba illesztett elképzelt dialógusban, a szóhasználatban egyszerre ott a nyers érzéki valóság és az élmény-párlat. E verseszéd mintha izgalmasabb lenne a Vivaldi-Apollo arisztokratikus

erotizmusánál. Lassított, majd le-leálló filmkockakként érzékeljük a képeket, de összefüggő képsort nem látunk, a kihagyások miatt. Az ellipszis éppen a figyelemfelkeltés egyik retorikai alakzata, és e kimetszések „hidegfejű” alkalmazása teszi elmosódottá, elemeltté, némiképpen talányossá is az egyébként mindenki által ismert pettingelést. „Fent állt a lépcsőn, így tökéletes magasságban / mikköndhetett szám, ahogyan az övé is, / amikor már álltam, s lelkesen alkalmazta a kimmér fogást; / de nem bizonyult elég tartónak, ezért jobb híján / a tó langyos vizével tisztogatta virágos ruháját, / finom, vígasztalt ondómra célozva, szemérmesen.” A harmadik sor végi pontosvessző (mindig) a szünet, az elakadás jele, tehát itt (szándékoltan) megbicsaklik a versbeszéd, és csak a jó ég tudja, mit és hogyan ügyetlenkedett el a fiatal lányka a pásztorórán. Ez a picike homály, úgy látszik kell, hogy ráérezzünk arra, hogy mellékes, ami kimaradt, nézzük inkább a sötétben fölfénylő ruha pontos leírását: a „virágos ruha” metonimikusan utal a nőre, és a nő-virág népköltészetből ismert metaforát is magában foglalja. Vagyis, egyszerűen szólva, nemcsak itt, ebben a mikrorészletben, hanem az egész versben: nem a férfi élvezete az elsődleges, a nő örömről, a nő fértől kapott gyönyöréről szól általában véve is a kötet legbelső, legrejtettebb rétege. És nem tudunk nem gondolni Rilke rózsájára: a nő legrejtettebb titkához hozzáférni igazi férfimunka, mindenki téved, aki mást hisz. A *Kimmériában* e kérdést több oldalról is körbejárja a költő, és nem lehet eléggé becsülni azt, hogy Agrippa von Nettesheim 1529-ben publikált művét, *A női nem nemesrendűségéről és kiválóságáról* leporolja, előhossa a feledésből. (Természetesen mint minden más, művébe olvaszott „idegen” szöveggel, Villányi a maga kedve szerint

bánik vele.) Itt olvashatjuk, hogy „a férfi és a nő közötti fiziológiai eltérések a nő felsőbbrendű finomságát bizonyítják”.

A könyv aranymetszésében a *Vivaldi titkos naplójából* (71–75.) áll. A *Vivaldi naplójából* megismert, a melankóliából kiérlelt szépség és harmonikus hangzatok feszültsége — mint főntebb, más aspektusból már utaltunk rá — most feloldódni látszik. A négy évszakot, a négy természeti ciklust betöltő szeretkezés azt sugallja, hogy a szerelem, a gyönyör örök. Ezenfelül: a nő és a férfi, a hegedű és a vonó egymást egészíti ki: „Tömérdék több felvonásos operát teremtünk, a kettős kék / végtelen sorát.” (71.) A versciklusban megidézett szerelmespár gyönyöre a természet és a művészet (alkotás) kettős foglatában fokozódik, jut a tetőpontjára, és kezdődik újra el. Az élmény ugyanakkor eltávolító, reflektált is, és a következő kép Platónat juttatja eszünkbe: „Bevilágított a telihold. Nézhettem a falon, ahogy / Vonóm árnyékához közelít ajka árnyéka.” (75.)

De vége a mesének, visszatérünk a tóparti képhez, és az *Utószóban* visszazökkenünk a mindennapi éniünkbe és melankolikus létünk valóságába. „Majd látom, amint eloldja biciklijének láncát a lámpaoszloptól.” (117.) De a világ leghétköznapiabb látványában is ott a költészet, az erotikus jelekkel telített szépség. Ezenfelül a lánc és az eloldódás, az oldás és a kötés eme hétköznapi képében valamely metafizikus szomorúság rejtőzik. Az a zsigeri tapasztalat, hogy minden biztonsághoz lánc kell, s minden odaláncoltság a szabadulást keresi, és nincs feloldás e létünkben gyökerező ellentmondásra... (*Kelet Kiadó*, Budapest, 2014)

RÖHRIG ESZTER

FENNÁLLÁSÁNAK 80 ÉVES JUBILEUMA ALKALMÁBÓL
A VIGILIA FOLYÓIRAT
IRODALMI ESTET RENDEZ

2015. március 3-án, kedden 17.30-kor
a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Könyvtárában
(1052 Budapest, Piarista köz 1. II. emelet)

Felolvasnak: Dobai Lili, Győrffy Ákos, Iancu Laura, Jász Attila és Lackfi János
Közreműködik: Tóth Barnabás (cselló)
Házigazda: Lukács László főszerkesztő és Bende József szerkesztő

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

KÖNYVESPOLC MELLETT

Legeza József két évtizednyi elmélkedéseinek gyűjteménye látott napvilágot ezzel a címmel, Kocsis Fülöp püspök úr bevezetőjével. A Görögkatolikus Szemlében megjelent népszerű írások válogatása felhőtlen örömet szerezhet minden olvasójának. Nem a megszokott elmélkedések ezek, hanem annak bizonyítékai, milyen sokat méríthetünk igazán jó versekből és prózai művekből, amelyek hozzásegíthetnek, hogy a lét tisztultabb dimenziójába lépve közelebb kerüljünk Istenhez, jobban átlássuk velünk kapcsolatos terveit, és alázatosan fogadjuk el azokat.

Miben is fedezhetjük fel az Atya akaratát? Érdemes szembesülnünk a következő gondolatokkal: „Az Atyának az volt a rendelése, hogy Jézus mindenben legyen hozzánk hasonló. Ezért szegény lett, kétkezi munkás, üldözött, magára maradt, meg nem értett, ezért vállalta az önkéntes szenvedést és halált, vagyis az emberi élet minden helyzetét átélte. Megvizsgálhatjuk ezzel szemben a mi magatartásunkat, mennyire nem krisztusi. Mi győzni akarunk, privilégiumokat, kiváltságokat kapunk, az extra dolgokat szeretjük, mindent, ami nem átlagos. Távol tartjuk magunkat a szerencsétlenektől, üldözöttektől.”

A kereszténységet jelvényként viselők nem a szívükben, hanem csak kívül keresztények. Máskülönben miért nem azonosulnak a szegényekkel, a kétkezi munkásokkal, a szenvedőkkel? Hogyan válaszolnak arra a kérdésre: mit cselekedtél Jézus nevében? Mintájára, tanítása szerint élek? Legeza József a könyvespolc mellé lépve a jó könyvekben megtalálja a hiteles keresztény életre eligazító műveket: elbeszéléseket, verseket. Nem bekötözött újságokat, propagandairatokat keres, hanem igazi irodalmat, amely az emberi léteket tölti el reménységgel, és távlatokat mutat. Ha jól számoltam, több mint száz író művére hivatkozik, de nem lábjegyzetként, hanem kiindulásul, értékeket keresve és felmutatva. Tolsztoj műveiből rugaszkodik el legtöbbször, azaz jó helyről veszi le a könyveket. Értékszemléletű írásokra hivatkozik. Ez azért is érdeme, mert napjainkban az értéket furcsa szempontok szerint mérlegelik, abban a hitben, hogy az elfogadottság, hivatalos dicséretetek egyben értéket jelentenek. Egy nagyon tiszteletré méltó, a szegényekért rengeteget áldozó ismerősöm mesélte: levelet kapott valamelyik kiadótól, köszöntse az író, akinek tiszteletére pályatársai, politikai és egyházi személyiségek könyvet adnak ki. Nem olvasott tőle, de nem akarta

megsérteni, írt hát néhány közhelyet. A könyv megjelent, az olvasó pedig abban a hitben olvassa, hogy a benne szereplők őszinte véleményüket fogalmazták meg, holott szemfényvesztés áldozatai.

Legeza József nem csajja be olvasóit. Igazi irodalmat, maradandó művekből idéz, amit azért is nagyra kell értékelnünk, mert nem törődik a kánon változásaival, hanem saját ízlésére hagyatkozik, amely biztonságosabb iránytűje, mint sok tudósé, aki sajátos tudományának engedve — nem tudok szebb kifejezést — megerőszkolja az irodalmat, kilúgozva, jelentéktelenné mutatva annak erkölcsi mondanivalóját vagy sugallatát. Ráadásul igen fontosnak érzi az „emberi tényezőt”, a teljességet, amelyben erények és bűnök feszülnek egymásnak, s harculat a kegyelem reményébe kapaszkodva lehet javunkra fordítani. Ezt a már-már fogcsikorgató küzdelmet jeleníti meg Martin du Gard *A Thibault család* című regényében a családfő haldoklásának jelene (mely remek választás, hisz a regényt egyre kevesebben olvassák, arra hivatkozva, hogy „hosszú”). A haldokló mellett ott állt az abbé, aki mint a kegyelem hírnöke Isten vigasztalásával győzi le az öregember kétségeit. Ha hozzá hasonlóan visszapergetjük magunk előtt életünk filmjét, bizony kevés megnyugtató történetet látunk. Am a rossz is jóra fordulhat, ha bizalommal tekintünk a befejezése felé, és tudatosul bennünk, hogy onnan voltaképp egy egészen más és új élet közelébe léphetünk. „Szeret kibékülni az ember, / Mikor halni készül” — írta Ady, s önmagunkkal is megbékélhetünk, ha átérezzük, hogy hibáztunk, botlásaink bocsánatot nyerne, ha hiszünk abban, akinek hatalma van megbocsájtani. Bárányok módjára kell élnünk — szűri le a szerző *A párduc és a gödölye* tanulságát — „és magunkra öltenénk a bárány sorsát. Ez azzal jár, hogy a farkasok esetleg felfalják a bárányokat, de akkor sem állhatunk a farkasok közé, és nem viselkedhetünk farkasok módjára. Igen, az a tapasztalatunk, hogy a farkasok felfalják a bárányokat, de kétezer év óta a farkasok nem tudták felfalni a bárányt. Míg bárányok vagyunk, ha ezer farkas vesz is körül minket, legyőzzük azokat. De mielőst farkasokká válunk, elveszünk, mert elmarad a nagy Bárány segítsége, aki a bárányokat eteti, de a farkasokat nem” (Aranyszájú Szent János).

Természetesen Legeza József két évtizednyi munkásságát egybefogó kötete elmélkedések, evangéliummagyarázatok gyűjteménye. Máiig sem eldöntött kérdés, vajon szerepe van-e ezeknek önálló műnemként az irodalomban. Némelyikük a teológia és a bölcsélet magaslatán jár, mások a lelki olvasmányok kategóriájába sorolhatók, ismét má-

sok végső soron imádságok. Nyilván másként olvassuk Prohászka elmélkedéseit, mint a *Krisztus követését*, Kempis Tamás munkáját. Legeza József egyéni utat választott, amikor Isten felé irányítja olvasóit, szintetizálja az irodalmat és a szentírási igéket, így teremtve olyan közeget, amelybe szívesen követjük, és benne otthonosan érezhetjük magunkat, már csak azért is, mert a könyvespolcról majdnem ötven magyar író művét emeli le, hogy kiindulást találjon. Ráadásul kevésbé emlegetett íróktól is tud olyan művet választani, amely az illető életművének legjavához tartozik. Herczeg Ferentől a *Lószőr-vitézre* hivatkozás — telitalálat, az elmulasztott jócselekedet mesteri ábrázolása. Legeza József arra figyelmeztet, tegyük a jót, amíg tehetjük, még ha nehéznek véljük is. És Isten „külön-külön nem azért számoltat el, hogy kinek mi volt a küldetése, feladata, hanem hogy ennek a feladatnak a teljesítéséhez hogyan használtuk fel lehetőségeinket, képességeinket, talentumunkat”. Különléle talentumokat kapunk, kinek bölcsesség, kinek szépség, kinek jószág jutott. Mind olyan, hogy a másik ember javára is kamatoztathatjuk, nem szerencsés elrejtteni. De túlzásba sem eshetünk, joggal idézi a szerző Vörösmarty életbölcsességét: „Ne nézz, ne nézz hát vágyaid távolába: / Egy egész világ nem a birtokunk, / Amennyit a szív felfoghat magába, / Sajátunknak csak annyit mondhatunk.” Saint-Exupéry kis hercege is arra figyelmeztet: a szívünkkel lássunk, s kiegészíthetjük: szívünk sugallata szerint cselekedjünk. Nehéz meghallanunk ezt a sugallatot, sok minden zavar, nagy a lárma, még nagyobbak a kísértések. De csak szív szerint élhetünk tartalmasan. Erre nevel Legeza József könyve, amelynek fejezeteit haszonnal olvashatjuk az egyházi év mindegyik szakaszában. De arra is alkalmat ad, hogy visszatérjünk a régi szokásokhoz, s olvasmányainkból merítsünk ösztönzést az élet valós értékeinek átélésére, s ezek segítségével formáljuk meg az imádságok bensőséges szavait. (Hajdúdorogi Egyházmegye kiadása.)

Az imádság a sok tekintetben magányos, feladatok sokasága alatt roskadozó pap vigasza. Hány és hány példa akad arra, hogy négy filiát lát el a lelkipásztor, aki tudatában van, mekkora küldetés mindenhová elvinni az evangéliumi üzenetet, misét mondani, keresztelni, temetni. Talán föl sem fogjuk, mennyire vágyódik megértő, emberi szavak után, melyek részt üthetnek páncélján. A 19. században gyakori jelenség volt, hogy feltoluló gondolataikat versekben fogalmazták meg, s egy ösztönző személyiség köre sorakozva (ilyen volt például Mindszenty Gedeon Egerben) a vallásos líra kifejezőmódját próbálgatták új színekkel gazdagítani. Szinte mindegyikükre hatottak valamegyest a kor nagy költői, például Vörösmarty és Petőfi, de nem elhanyagolható ösztönzéseket adtak

koruk lírai köznyelvének, amelyből mindig kiemelkednek a maradandót alkotók, akik fel is frissítik ezt a nyelvet.

Az egyik papköltő Pájer Antal (1817–1881). Leveleiből és legszebbnek ítélt verseiből válogatott egy-egy kötetnyit Lisztóczy László. (*A Puszták magános fája* verseskönyvet a jászapáti Római Katolikus Plébánia, a leveleket a plébániával karöltve az egri Dsida Jenő Baráti Kör adta ki.) A köteteket gondozó irodalomtörténésznek önálló kötet is megjelent *Az ótágú síp üzenete* címmel; válogatás „irodalomtörténeti barangolásokból” és alkalmi beszédeiből. A kiadó ezúttal is az egri Dsida Jenő Baráti Kör, amely a jelek szerint ugyanolyan ösztönzője az egri kulturális életek, mint a 19. századi irodalmi iskola volt. Lisztóczy László lelkes tanítványai alapították 1997-ben. Legfontosabb célja névadója költészetének népszerűsítése, a műveiből áradó erkölcsiség továbbadása és Heves megye irodalmi életének gazdagítása, hagyományainak feltámasztása és megőrzése. Ebbe a hármasságba illik Pájer Antal életének példázata, hagyományainak feltámasztása és megőrzése. Amint *Az ótágú síp üzenete* tanúsítja, szerzője is hivatásának érzi elfeledett íróarcok portalanítását, a kanonizált értékrend esetleges módosítását.

Pájer Antal a legjobb szándékkal sem nevezhető százada jelentős lírikusának, mégis érdekes és tanulságos, ahogyan az eseményekre reflektál, s elmondja azokat a kollektív érzéseket, örömet és bánatot, amelyeket a hétköznapi ember nem tudott versebe foglalni. A hétköznapi életet nem negatív értékmérőnek gondoljuk, lírájának épp ez az egyik érdekessége: a költői nyelvet és kifejezésformát — az imádságos versek kivételével — a korzérés megfogalmazójaként használta, egyszerűen, pátosz nélkül. *Az Imádság, 1850* mintha Petőfi *A XIX. század költői* című versének messianisztikus látomására válaszolna kesernyés lemondással: „Ezernyolcszáz-negyvennyolc kezdetén / Felbomlott a világnak keze; / Népek és királyok ellenség lévén, / Egymást öle a pártok serege. / A népek a királyoktól jogot / S ezek kívántak hűség-zálogot. // S ha őszintén beszélni akarunk, / Most sincs béke olajága alatt itt, / Nem is lesz, bár nem fog fegyvert karunk, / Míg nem hullók itélet-szavaid; / Itélet-szózat népek Istene, / Ki legjobban tudod, mint kellene.”

Pap volt és közéleti ember. Utóbbi minőségében jó néhány versében szállt síkra a zsarnokság ellen. Megvetését nemcsak verseiben, hanem külsőségekben is kifejezte (sosem celebrált hálaadó szentmisét a Habsburg-ház, a királyi család ünnepeinek szánt eseményei alkalmával, ilyenkor helyetteseket hívott). Viselkedésével a besúgók figyelmét is felkeltette, de az ellene indított fegyelmi eljárásnak nem lett következménye. Istenbe he-

lyezte bizalmát, s több változatban is megírta azt a boldog pillanatot, midőn elnyerjük az üdvösséget. Ebből a verstípusból idézzük *Az Isten igazsága és irgalmassága* című költeményét, mely egy-két döccenőjével is figyelmet érdemel. „Irgalmasságod, szent Isten, egy nagy tenger. / Mely rózsás habokkal mindent elfut szépen, / S örök igazságod, mint egy gránitszikla. / Úgy áll a hullámok kelles közepében. // Boldog ember, ki a tengerre szállott; / Mert ha a sziklák széttörik és sajkája / Irgalmadnak habzó tengerébe süllyed, / S ott az üdvösségnek biztos réve várja.” Depressziójában, olykor fojtogató magányában e rév ismerője maradt, s ha dadogó szavakkal is, ide kormányozta hívei és a saját hajócskáját.

RÓNAY LÁSZLÓ

SUHAI PÁL: BÁBELI ADOTTSÁGOK

Úgy emlékszem, már az óra elején elújságotam, hogy a napokban kisfiam született. Mindenesetre az óra végén, ahelyett, hogy szedelőzködtek volna, meghívtak sörözni az egyetemmel szemben lévő, híres Százévesbe. 1967. május havát írtuk. János fiam azóta negyvenhét éves háromszoros családapá, egyetemi docens. Suhai Pál a szemináriumi csoportom hallgatója volt, azóta is kapcsolatban vagyunk egymással. Verseit a kezdetektől ismerem. 2010-ben *Külön körön* címmel közreadott egy válogatásra-valót abból, amit még egyetemi hallgató korában írt, és ezekkel a szavakkal dedikálta: „Ezek az egykori tanítvány egykori versei”. Ahogy most leveszem a polcra a füzeteszerű kiadványt, gépelt lapok esnek ki belőle, versek, versfordítások. Nem egyszer küldte el verseit még megjelenés előtt, s többszörös levélváltásba bocsátkoztunk róluk, az utóbbi időkben persze már e-mail formában.

Először 1971-ben a Szépirodalmi Könyvkiadó *A magunk kenyerén* című antológiájában jelent meg a nagyobb nyilvánosság előtt, többek között Bertók László, Czigány György, Dobai Péter és Veress Miklós társaságában. A nemzedékinek látszó kötetben (valójában nem az volt) én Szabó Sándor versei elé írtam néhány ismertető sort, őt pedig nem kisebb költő mutatta be, mint Csoóri Sándor. De nem is bemutatva, hanem inkább olyasféle tanácsokkal látta el, amelyeket a maguk útját járó fiatal költők nem szoktak megfogadni. Később Vészi Endre rajzolt kis arcképet versíró természetéről: „Vakmerő fogalomtársításokkal új fogalmakat teremt, s a maga építette mitológiában napjaink világa jelenik meg. Suhai Pál jelentős tehetség: az igazak és ügyesek rajzolásában a figyelni érdemesek közül való.”

Azóta hat verseskönyve jelent meg, pontos filológusként rész vett a Mikszáth-kritikai kiadás

munkálataiban, írt tankönyvet, három prózakötete van esszéekkel, tanulmányokkal, irodalmi levelekkel, és van egy Rilke-kötete hatvankét fordítással. Tiszteletre méltó életművet tud maga mögött, helye van a legújabb kori magyar irodalom történetében. Amikor annak idején szemináriumi vezetője voltam, a köztünk lévő hat esztendő egy egész világot jelentett, de amikor idén hetven éves lesz, egyszerűen pályatársak vagyunk és mindketten öreg emberek.

Rilke költészete irodalmi alapélményei közé tartozik, legalább úgy, mint a hazaiak Vörösmartytól József Attilán át a maiakig. Költői hangja mégis leginkább a Nyugat harmadik nemzedékének arra a hangvételére hasonlít, amelyet Kálnoky László, Jékely Zoltán, Rónay György, Takáts Gyula nevével lehet körülírni. De ez a hasonlóság nem hangutánzás eredménye, és nem is irodalmi hatás következménye, nem kívülről jön, hanem bensős rokonság. Ő maga ilyen. A harmadik nemzedék olyan, másféle iránymutatói, mint Határ Győző vagy Weöres Sándor, távolabb vannak tőle. Nem akarja a gondolattól elválasztani a logikát, nem akarja szélnek eresztetni a szót a mondat rabságából. Személyiség-sokasító szerepértémet helyett a közvetlen Én-azonosság keresése igazgatja. Finoman kimunkált, esztergályozott nyelven szól, verselési, poétikai megoldásaiban még árgus szemmel firtatva sem lehet szakmai hibát fellelni. Verstechnikai tudása hibátlan és természetes modulattal tudja beépíteni abba, amit ír.

A versválogató antológia után mégis csak 1984-ben jelent meg első önálló kötete. Többek között ezért panaszozza hendikepes pályakezdését, és panaszzavaiban igaza is van: ám senkit nem lehet kárhozthatni érte. Hangvételével, hogy úgy mondjam „irályával” késve indult már 1971-ben is, de életkoránál fogva nem indulhatott volna sokkal előbb. Mire azonban szóhoz jutott, magára maradt esztétikai értékeivel, amelyeket finom érzékel fel kellett volna ismernie az irodalomkritikának. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy 1968-tól ott volt már Tandori Dezső, a 70-es évek első felében bejelentkezett Spiró György, kisvártatva letette névjegyét Esterházy Péter. Szinte föld-rengésszerűen átalakult az irodalmi ízlés, és átfordult az érték-várakozások egész bonyolult rendje. Az irodalomkritika és az irodalomtörténet-írás történetében talán először az érdeklődés középpontjába a költészet helyett a merőben új utakon járó regényírás került, a vers hagyományos elsőbbségét a próza vette át. Rendkívüli változások következtek be az irodalmi nyelv egész szerkezetágazó rendszerében, és evel párhuzamosan jelentősen átalakultak az irodalomkritikai értelmezések és értékvizsgálatok hangsúlyai és módszerei is. Ez persze nem azt jelenti, hogy Orbán

Ottótól és Petri Györgytől kezdve máig a költészet kevesebb értéket teremtett volna, mint korábban, csak azt jelenti, hogy a kritikai figyelem világító fókuszpontja átkerült a prózára. Egy más éghajlat kezdődött az irodalmi életben, és ez alatt az éghajlat alatt másképpen kell felöltözni.

A *Bábeli adottságok* című új kötete vegyesen tartalmaz verseket és prózai írásokat, leveleket, tanulmányokat és kritikákat. Az én értékrendemben az irodalmi tanulmány és a jól megírt kritika egyenrangú félként a szépirodalom non-fiction nevű műfajaihoz tartozik, nem is beszélve az eszszéről, ami prózánknak hagyományosan egyik kiemelkedő ágazata. Suhai Pál nagyon jó prózát ír. A kötet misszilis levelek hosszú sorával kezdődik, második fejezetében esszéket, kritikákat közöl, és egy csokorra való verssel fejeződik be.

A levelek valóságos, elküldött levelek, nem kitalációk, és a címzettek betűrendjében sorakoznak egymás után, tekintet nélkül megírásuk időpontjára. Ez ebben az esetben el is fogadható rendezési elv, mert időtávuk nem vész a messze múltba, alig ível át az elmúlt néhány évnél nagyobb távolságot. Végiggondolt, megformált, jól megírt esszé-levelek, levél-esszék, van bennük szó apró-cseprő napi eseményekről is, egy betonlépcső kijavításáról, a címzett hogylétéről, egy közös barátért érzett aggodalomról, de a levelek fő és szinte kizárólagos témája az irodalom és az irodalmi élet. Rendkívül széles és kiterjedt ismeretségi és baráti körről tanúsodva közel negyven személy szerepel a címzettek névsorában Ács Margittól Wild Lászlóig. Őket szólítja meg a levélíró, mondhatnánk velük folytat párbeszédet, s a misszilis levél csakugyan a dialógus egyik alapformája, beszélgetés, eszmecsere a másikkal. A levelek sok esetben válaszolnak a címzettek hozzá írott megelőző leveleinek gondolataira, de ezeket a gondolatokat (kérdéseket, problémákat) csak kikövetkeztetni tudjuk, nem oda-vissza levelezést közöl a könyv, csak Suhai Pál válaszait, s a viszontválaszokról már nem lehet tudomásunk. Így dialógus helyett inkább irodalmilag igényesen megformált monológokat hallunk. Véleményt, az ő véleményét, amely a legtöbb esetben meggyőz bennünket igazáról, de nem mindig.

Előfordul, hogy a véleményezésre hozzá elküldött kéziratnak kijavítja a helyesírási hibáit, előfordul, hogy a szakmánkban köztiszteltben álló barátunknak a sajtóhibáira hívja fel a figyelmet, ami a valóságos levelezés folyamatában kedves szívesség, de nyilvánosságra hozatalát illetlenségnek tartom. Gyakran szerepelnek a levelekben a mai könyvkiadás nehézségei, megoldatlanságai, a finanszírozás dilemmái, ezeket mindnyájan a bőrünkön tapasztaljuk. Én négy utolsó könyvemre egyetlen fillér honoráriumot nem kaptam, mégsem jutna eszembe, hogy a neoliberális „gyenge állam-

ban” keressem a strukturális hibát, mert amint látom, hogy a most kiépülő „erős állam” sem siet, hogy megoldja ezeket a gondokat. Az is távol áll tőlem, hogy a jogi értelemben vett legitimitást azonosítani próbáljam az igazsággal és pláne az igazságossággal. Ismerem a huszadik század történelmét, nagyobbik felét meg is éltem, fel tudom idézni azoknak az eseteknek a sorát, amikor formális jogi alapon, elfogadott rendtartási szabályok szerint, legitimnek mondott választások és többségi elvek alapján szörnyűségeket követtek el. Az írástudónak az is a dolgai közé tartozik, hogy a formális törvényeknél magasabb erkölcsi elvek törvényhelyeihez föllebbezzon. Azt sem gondolom, amit egyik egyébként szép versében ír, hogy „Tiéd a ház, de csak ha véded, óvod (...)”. Az apa korholja is a fiait, ha szükség van rá. Avval óvja.

Viszont örömmel lapozok rá a hozzám írt levelekre. Sokat leveleztünk a Rilke-fordításokról, próbáltam véleményt mondani hangzásbeli részleteikről, bár nem vagyok szakavatott germanista. Tanúja voltam a *Schlussstück*-fordítás változatainak, annak a makacs, s még azt is merném mondani, hőszi küzdelemnek, hogy ez a világszép, meggyőződésem szerint lefordíthatatlan verset lefordítsa. (A közvélekedéssel ellentétben igenis vannak lefordítható versek, olvastam már olyat is, amely tartalmasabb és szebb volt fordításban, mint az eredetiben.) De ez a Rilke-vers nem ezek közé tartozik. Lator László próbálkozott vele, de hangzásában valami egészen más tonalitású szöveg lett belőle, Suhai Pál két változatot is közöl a kötetben, az első hívebb az eredeti hangzásához. Az eredetiben a halál komor dobütéseit halljuk (*Munds, uns, uns*), valami mély, ugatásszerű hang vonul végig rajta, szemben Lator László világos színű magas magánhangzójával. A második verzió viszont a tartalmilag nagyon fontos negyedik sort adja vissza szebben, igaz, Rilke hétköznapi egyszerűségénél retorizáltabban („Wenn wir uns mitten im Leben meinen” — „Ha hiszünk magunkat a lét szívében”).

A levelezés mindig pontos korlenyomatként működik, már a felvetett témák megmutatják keletkezésük idejét. E levelekben is sok minden felvetődik, ami napjaink jellemző témája, például az internet-világ, amelyről azt írja, hogy már megszületett, de koraszülött, s még inkubátorra szorul, hogy majd egyszer a nyilvánosság igazi tere legyen. A fő téma az irodalom és az irodalmi élet, de nem egy bezárkózó filosz írja a sorokat, hanem olyasvalaki, aki széles kitekintésre törekszik a világra. A '68-as nemzedék tagjának tudja magát, s gondolatainak értékrendjében ez meg is mutatkozik. Több szabadságot szeretne látni a piac szabadságánál, L. Simon Lászlónak (2011-ben) arról ír, hogy az egyoldalú piacorientáció és nyereségorientáció káros nyomást gyakorol a kulturális életre és károsan hat

a könyvkiadásra is. Amikor ilyesféléről ír, érvelését mindig korszerű társadalomtudományi hivatkozásokkal támogatja meg. Nemcsak a jelen irodalomban él benne kortársként és pályatársként, hanem széleskörű és eleven érdeklődésről tesz tanúságot, egy egész egyetemi kollokviumra való olvasmányjegyzéket lehet kigyűjteni írásaiból. A mai nyelvfilozófia antropológiai álláspontja is hatással van rá. Egy velem folytatott levél-beszélgetésben Lányi Andrászt idézi az Én-nel és az identitás-kérdéssel kapcsolatban: „Descartes állításával ellentétben a gondolkodás nem egy gondolkodó Én, hanem mindenekelőtt egy nyelv és egy beszédkapcsolat meglétét feltételezi. Gondolokom, tehát vagyunk.” (*Napkút Kiadó*, Budapest, 2014)

KENYERES ZOLTÁN

BÖNDÖR PÁL: BENDER & TSA.

Aligha volt/van köztünk valaki, aki ne szeretné tudni, ne tette volna fel a kérdést: ki is vagyok? Ha költő az illető, erre versben keresi a választ (lásd például Petőfi), ha viszont olyan költő, aki több figyelemre méltó verseskötet után újabbban regényírára adta a fejét, akkor versben, majd regényben is kérdez, mint Böndör Pál, aki nevének variánsai alapján szeretné tudni: ki ő? Az, akinek neve könyvei fölött olvasható, vagy az, akit ettől eltérően anyakönyveztek s vezetnek azóta is mindenféle hivatalos papíron? Mert a kettő nem azonos. Nem lehet, mert a hatalom, már csak ilyen a természete, nem rugalmas, sőt, kifejezetten merev. Költőnk/írónk esetében többszörösen is. Egyfelől, mivel az államalkotó többségi nemzet beszédében nem használ bizonyos hangokat, melyek írásbeli rögzítésére ebből adódóan az államnyelv és a hivatalos (cirill) írásmód nincs felkészülve, alkalmatlan, ezeket átírja: ö-ből e lesz, következőképp Böndörből Bender. Másfelől pedig mivel költőnk születésekor, 1947-ben, s utána még sokáig, az anyakönyvi nomenklatúrában a Pál keresztnév nem szerepelt, ezt a név megfelelő szerb változatára, Pavlera írták át. Na és, kérdezhetnénk, miért kell ebből ekkora ügyet csinálni? Kell. Mert arról van szó, ami miatt Böndör Pál joggal felháborodik: „...megloptak, kifosztottak, semmisnek nyilvánítottak, meggyalázták a nevem...” (81). A név viszont én vagyok. Kizárólag én.

De egy névnél több is veszhet Rigómezőn, ugyanis aki a nevét veszti, az elkerülhetetlenül a nyelvét is veszti, ami pedig nemzeti identitásának elhagyását jelenti. Hogy nem egyedi sérelem a tét, hanem ennél több, arra példa lehet Márai Sándor *San Gennaro vére* című remek regényének azon részlete, melyben az olasz bevándorlási hivatal ágense amiatt értetlenkedik, hogy a vasfüggöny

mögül menekültek makacsul ragaszkodnak a nevükön levő ékezetekhez. „Mindenféle jel és ékezet van a nevükön, az irataikban, a magánhangzókön, sőt a mássalhangzókön is van ékezet. Vagy olyasmi jel, mint az ékezet. Külön ékezetük van a magyaroknak, aztán a románoknak, a cseheknek és a lengyeleknek. (...) Úgy látszik, már nincsen semmijük, s egy napon feleszámélnak, hogy ékezet nélkül nem egészen azok a világban, mint voltak régebben, amikor még ékezetük volt. Ezért cipelik magukkal görcsösen, földrészeken át, a régi, rozoga írógépeiket, amelyeken vannak még ékezetes betűk.” Erre jegyzi meg a hivatal vezetője: „Lehet. Az ékezet a személyiségüket jelenti. Félnek elveszteni valamit a személyiségükből.”

Ez a félelem munkált Böndör Pálban is, amikor a kilencvenes évek elején, nem véletlenül épp akkor, megírja *Ahol nevemet...* című versét, melyben „kificamított” vezetékneve miatt emel panaszt: Banderként „a világirodalom legnagyobb szelhamosának / lettem a névrokona”, amire — bár „az elmúltott majdnem öt évtized alatt / el kellett nekem is követnem / egyet s más” — semmiképpen sem tart igény. Azt viszont szeretné, ha olyan mondatokat tudna írni, „melyekkel meggyőzhetném önmagam / hogy még élek”. Mégpedig „nem akárhogyan és nem / akármilyen nevet viselve”. (Ahogy a költő fogalmazott: neve „védjegy / mint akármely mosópor”). Ez a vágy hívta életre Böndör Pál saját névkálváriáját végigböndörködő regényét, melyben a Bender név mellett más — Bänder, Bépé, Bondor — változatok is fel-feltűnnek. De ez a két évtizeddel korábbi, „mindössze száztizt szóból összeesztergált” témaadó vershez hasonlóan szintén száztizt, végjegyzetnek is nevezhető fejezetből álló szöveg nemcsak életrajzknak, hanem akár kisebbségi sorsörténetként is olvasható. Az előbbihez a családnév története utáni nyomozás nyújt múltat idéző háttérrel. Amikor az 1910 óta Péterrévén működő tanítóos nevet a „Nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter Úr”-hoz zentai püspökkel kinevezésért írt folyamodványa, majd e helyett szállási tanítói állásról szóló levéltári dokumentuma, illetve hősi haláláról kapott értesítés szerint „még hibátlanul írták”. Míg az utóbb említett közösségi vonatkozásra utal, amikor a regény írója vállalkozására, amit néhány oldallal előbb még akár Guinness-rekordra érdemes, vagy tébolyda után kiáltó tettnek vélhetőnek tart, ekképpen ír: „lusta időfolyamokban sodródó hordalék vagyunk, mely kanyarokban el-elhullva, lerakodva, meandereket alkot, majd idővel holtágakat a későbbi kisebbségeknek a bizonytalanság síkján” (92).

Hogy a szerző egy „névtelen ember névfeleslegei”-ből építkezve hagyományos értelemben vett cselekményt nélkülöző regényt ír s ez élvezetes

olvasmány, azt a már-már verset idéző gazdasá-
gos szerkesztés, a nyelv racionális, de kifejező hasz-
nálata, az egyszerre személyes és közérdekű témát
jól illusztráló epizódok megválasztása, továbbá a
hol tárgyilagos, hol némileg érzelmes, vagy olykor
poénra hegyezett ironikus stílus harmonikus egy-
séget szavatolja. (*Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2014*)

GEROLD LÁSZLÓ

SZABÓ FERENC SJ: „KRISZTUS FÉNYE” Bevezetés Henri de Lubac SJ életművébe

Hazánkban a francia teológia kevésbé ismert, a hit-
tudománnyal foglalkozó irodalom — történelmi,
nyelvi és kulturális okokból — inkább német irá-
nyultságú. Mindazonáltal az elmúlt évtizedek so-
rán voltak olyan szerzők, akiknek hála a frankofón
katolikus irodalom kiemelkedő alakjai, úgy hit-
tudósok (például Pierre Teilhard de Chardin, Yves
Congar, Jean Daniélou, Marie-Dominique Chenu),
mint filozófusok, litterátusok (például Jacques Ma-
ritain, Paul Celan), közelebb kerülhettek hozzánk.

Ezen magyar tudósok, írók sorába tartozik
Szabó Ferenc jezsuita, akinek kiemelkedő munkás-
sága elvitatathatlan érdemeket szerzett ezen a té-
ren. Az ő fáradságos és alapos kutatásait dicséri a
most megjelent kötet, amelyben bepillantást nyer-
hetünk a 20. század egyik jelentős, a világegyház
hittani ébredésére is kiható teológusa, Henri de
Lubac „életművébe”. Fontos ez a kifejezés, hiszen
a könyv nemcsak kronologikus életrajzot vagy jól
adatolt szaktudományos összeggést jelent, sokkal
többet nyújt ezeknél: megmutatja a hívőt, a szer-
zetest, a papot, látni, sőt érteni, megérteni engedi
a lelket, a gondolatot, a küzdelmeket és a harcokat.

Szabó Ferenc számára ez az írás egyfajta *opus
magnum* is egyben, hiszen fiatal hittudósként sze-
mélyesen is megismerkedhetett a jeles francia
rendtárrsal, akivel haláláig levelezett, szakmai
kérdéseket vitatott meg. Így az a tény, hogy most
több esztendő leforgása alatt újraolvasta de Lubac
összes művét, tekinthető egy mindvégig figye-
lemmel kísért, a magyar közönség felé közvetített
munkásság *relecture*-jének, amelyben az értelmezés
és érték kulcsát nemcsak a szemlemi rokonság, de a
valós, „élet általi” érintettség is a szerző kezébe adja.
Ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy az első fe-
jezet a következő címet viseli: *Személyes emlékek mes-
teremről, Henri de Lubacról*. Innen indulva az olva-
só is megérintettként léphet be egy hatalmas szel-
lem belső birodalmába (amelynek „térképét”
nyújtja a második fejezet: *Henri de Lubac életműve*).

Ezt követően indulnak útjukra a tematikus fe-
jezetek. Az első kettő két olyan vonatkoztatási

rendszerrel mutat fel, amelyek ma is elevenné te-
szik de Lubac gondolkodását, szüntelen aktua-
litást kölcsönözve neki: az egyik a történelem (III.
fejezet), a másik pedig maga az ember, aki a hit-
ben pozitív, az ateizmusban negatív módon áll
meg Istennel szemközt (IV. fejezet). E két nagyon
fontos vonatkoztatási rendszer kapcsán merül fel
a másik kiemelkedő rendtárs, Pierre Teilhard de
Chardin gondolata, akinek de Lubachoz való vi-
szonyát az ötödik fejezet taglalja. A fejlődő teremtés
elgondolása, illetve a sajátosan teilhardi ember-
értelmezés hatott de Lubacra, aki nem egyszer véd-
te meg rendtársát a nemtelen támadásoktól.

E nagy kereten belül tárulnak fel aztán az egyes
szakteológiai, dogmatikai témák, amelyek de Lu-
bac organikusan eklektikus életművének fő ten-
gelyeit képzik: a természetfeletti misztériuma (VI.
fejezet), a Szentírás és a hit viszonya, a sugalmazás,
a szentírás-értelmezés kérdései (VII. fejezet), vala-
mint az egyház misztériuma (VIII. fejezet). Akár-
melyik tematikát is vizsgáljuk, hamar nyilvánva-
lóvá válik a de lubaci „forradalom”: a radikális
Krisztus-központúság. Erre utal a kötet címe is —
„*Krisztus fénye*” —, amely egyben a kilencedik fe-
jezet tárgyát is kijelöli. A tizedik fejezet ezt köve-
tően azt vizsgálja — szükségszerűen érintve de
Lubac zsinati hatását, illetve a zsinat utáni de
Lubacot, gondolatainak értékelését, recepcióját —,
hogy milyen *Wirkungsgeschichte*-je, hatástörténete
volt, van a nagy francia hittudósna.

Pontosan ez a rész mutatja fel de Lubac egye-
diségét és erejét. Hisz míg a zsinat előtt sokan újí-
tónak, veszélyes elhajlónak tekintették őt, a zsinat
után egyesek „integrizmussal”, egyfajta negatív
konzervativizmussal vádolták meg személyét (ez
az egyszerű tény mintha már önmagában is hite-
lesítene a jeles jezsuita életművét, jelezve, hogy soha
nem adta el magát semmiféle egyházon belüli „iz-
mus”-nak). Holott ő pusztán a hagyomány foly-
tonosságának és az aktuális korra való nyitottság-
nak az együttes kritériumrendszerét igyekezett
megfogalmazni: „Nem menekülhetünk a magunk
kénye-kézzel szembe a mi korunkból egy másikba.
(...) Nem mellőzhetjük problémáit, nem húzó-
dozhatunk a mai feladatoktól, nem odázhatjuk el
a mai küzdelmet.” Ugyanakkor: „Kétségtelen, a hal-
adás mindig relatív. Nincs szó a hit lényegének a
megváltoztatásáról. A fejlődés ehhez nem ad hoz-
zá semmit; nem vezet be semmiféle »újítást«” (16).

Paradoxon e két kritérium együttes megkö-
vetelése? Nem. Sokkal inkább így valósul meg a
teológus karakterében a jezsuita lelkiesség egyik
alaponása: *sentire cum Ecclesia*, együttérezni az
egyházzal. Így mutatkozik meg, hogy Henri de
Lubac — ahogy Szabó Ferenc is írja — valóban
homo ecclesiasticus volt, aki Krisztus fényében tö-
retlen hűséggel és szeretettel szolgálta Istent.

A kötetet egy érdekes, de Lubac mestereit, kortársait és tanítványait tablószerűen bezáró rész (XI. fejezet), majd egy alapos nemzetközi bibliográfia (XII. fejezet) zárja.

Szabó Ferenc könyve valóban „bevezetés”, nem csak „ízeltő” vagy szaktudományos élettelen szöveg. Felragyog benne Krisztus fénye, amely de Lubac hitének, lelkiiségének és teológiaijának forrása volt. Épp ezért mindenki nagy haszonnal forgathatja ezt a kötetet, amely egyszersem mind valomás és tanúságtétel is. (JTMR, Budapest, 2014)

TÖRÖK CSABA/MAGYAR KURÍR

FRANÇOIS VARILLON: JÉZUS ÜZENETE

A Korda Kiadó gondozásában megjelent kötet François Varillon (1905–1973) francia jezsuita szerzetes, teológus imádságra indító elmélkedéseit tartalmazza, melyeket az Evangéliumról szóló egyhetes lelkigyakorlat számára készített. Hallgató-ságát arra szólítja fel, hogy saját véleményét alkosson a hitről és a keresztény életéről, s meditáció közben mélyrehatóan vizsgálja meg saját személyiségét is.

P. Varillon számára egyértelmű, hogy Jézus nem nyilatkoztathatta ki másképpen Isten alázatosságát, csakis önmaga alázatos életével. Az Atya nyilatkoztatójaként mondja: „Aki engem lát, látja az Atyát is” (Jn 14,9). A szerző ezt az Evangélium egyik legfontosabb mondatának tartja. Azáltal ugyanis, hogy látjuk az alázatos, engedelmes és szegény Krisztust, eljutunk arra a következtetésre, hogy „az örök Atya alázatos, engedelmes és szegény”. Csak egyetlen módja van annak, hogy megismerjük az Atyát: Jézust kell szemlélnünk.

A jezsuita teológus felteszi a kérdést: mi a különbség Jézus és köztünk? Két dolog. Az egyik, hogy Ő Isten, fogantatásának első pillanatától kezdve, „a Szentlélektől fogant”, magától Istentől, míg mi emberek vagyunk, teremtmények, de hivatásunk az, hogy istenivé váljunk. „Ha nem válhatnánk istenivé, Jézus, aki Isten, nem lenne ember.” Jézus azáltal, hogy megtestesült, az emberi fajhoz tartozik, amely istenivé tehető, a Krisztussá válás folyamatában van.

A másik különbség Jézus és köztünk, hogy Istenné válunk általa. Varillon Krisztust Isten prizma-jának nevezi. Ahogy a prizma felbontja a napfényt, a fehér fényt több színre, ugyanúgy Krisztus is az, „aki emberi cselekedetekre, emberi szavakra, emberi tettekre, gondolatokra bont, ahogy azt az Evangéliumban tapasztalhatjuk”. A szerzetes teológus figyelmeztet: ne is reméljük, hogy megismerhetjük Jézust, ha nem a Szentlélek ismerteti meg velünk. Erőszakkal ugyanis nem hatolhatunk be Jézus lelkébe. Ha viszont meg akarjuk őt ismerni, kérjük tőle azt is, hogy tegyen bennünket azzá, ami ő. Varillon

idéz Loyolai Szent Ignác *Lelkigyakorlatos könyveiből*: „Ismerjétek meg Krisztust lelkileg, hogy minél közelebből tudjátok őt követni és több szeretettel őt szolgálni.” Meg kell tehát ismernünk Krisztust, hogy követhessük, vagyis hasonlítsunk rá. „A szegénység, a tisztaság és az engedelmesség terén.” Jézusra pedig csak az Evangéliumban találhatunk rá, „ott lakik, nem tudunk máshol rátalálni”. A jezsuita szerzetes felidézti azt az evangéliumi részt, amikor András azt mondja fivérének, Simonnak: „Megtaláltuk a Messiást” — és elvitte őt Jézushoz (Jn 1,40–42). Felteszi a kérdést: megtörtént-e már velünk, hogy elvittünk valakit Jézushoz? Nem a valláshoz, mert az más jelent, hanem Jézushoz. Egyúttal arra inti hallgatóságát, hogy sokat imádkozzanak azokért az emberekért, akik a kereszténységről beszélnek, de akiknek nincs valódi kapcsolatuk Jézussal. A valódi kapcsolatot Krisztussal az imádkozás jelenti.

A hegyi beszédet elemezzé Varillon kiemeli, hogy Jézus szerint már azt is törvényszék elé kell állítani, aki haragot tart. Krisztus itt is a gyökerekig hatol. Amikor ugyanis haragszom a másik emberre, „mintegy megsemmisítem őt. Már nem akarom, hogy legyen. Nem tiszteltem... fölé helyezem magamat. Eltiprom őt — haraggal is eltiprom valakit, erővel. Megsértem őt.” Jézus arra tanít bennünket: ha elhagyom felebarátomat, Isten a bálványommá válik. „Attól kezdve, hogy elhagytam felebarátomat gyűlölet vagy harag miatt, Isten már nem lehet az Istenem.”

Az igazságosság kérdését érintve a jezsuita teológus rámutat, hogy az ember csak úgy tud mással igazságos lenni, ha többre, a szeretetre törekszik. Mindig meg kell látnom a másikban azt, akinek Isten megbocsátott. A szeretet valódi, konkrét szolgálat, ahogy azt tökéletesen fejezi ki az irlalmas szamaritanus története (Lk 10,25–37). Az ellenség szeretete pedig aktív szeretet, ami a számunkra nem szimpatikus, vagy éppen nekünk ártó személyek érdekében kifejtett pozitív cselekedetben mutatkozik meg. Az ellenség szeretetének előírása a tudat legmagasabb foka, amelyre Krisztus tanít. Teljesítésére csak akkor vagyunk képesek, ha megfogadjuk Jézus intelmét: „Szeressétek ellenségeiteket és imádkozzatok az üldözőitekért!” (Mt 5,44).

P. Varillon a keresztre feszített Jézus arcát szemlélve megállapítja, hogy egy szabad ember arcát látja. „Csak akkor vagyunk valóban szabadok, ha az életünket adjuk... Az egyház Krisztus szabadságából született, aki életét adja és aki meghal a kereszten.” A keresztre szegezett Jézus a teljes szabadságot jelenti. „Szabadság az étellel szemben, és ez a szabadság fog felragyogni a feltámadáskor.” Az apostolok tanúi voltak Krisztus e nagyfokú szabadságának, egész életében. A feltámadáskor pedig megértették, hogy mi az igazi szabadság, s ennek szellemében hirdették ettől kezdve az Evangéliumot (Ford. Mán Éva; *Korda Kiadó*, Kecskemét, 2014)

BODNÁR DÁNIEL

PETRÓCZI ÉVA: SZÜRKEHÁJ Két szemmútét története

Az önmagával mindenkor szembenézni tudó, saját szavaival „polihisztérikai” színekkel megáldott szerző új és rendhagyó könyve ez a mű, alcíme szerint két szemmútét története. „Versekkal gazdagított betegségrövidítés”, az életmű fontos adaléka, az életrajz egyik sorsfordító pillanata. Olyan hajdani műveket is az olvasó eszébe juttat a *Szürkehájjal*, mint például Karinthy Frigyes *Utazás a koponyám körül*, vagy éppen Galsai Pongrác *Egy hipochonder emlékiratai* című könyve.

Petróczi Éva persze nem hipochonder, hanem mint egyik nagy elődje, Németh László (a hipertóniát), ő is szépirói és tudományos eszközökkel írja le betegségének történetét. Képes a kívülről szemlélődésre is, miközben hű önkronikásként meggyógyítja a kijelölt úton. Közben megmutatja az eszményi orvos jellemzőit: az olyan gyógyítóét, aki a lélekten és a hit ösvényén is tud járni.

Petróczi prózája gördülékeny és olvasmányos. Ez azokra a részletekre is jellemző, amelyekben fontos adalékokat tár elénk az orvos- és kultúratörténehez, némi családörténettel fűszerezve. S van benne egy legalább ilyen jelentős többlet, amiről Steinbach József református püspök az előszóban így ír: „Ez a kötet még ennél is több, biztatás arra, hogy szemünket merjük mindig az Úrra vetni: »szemeim mindenkor az Úrra tekintenek, mert Ő húzza ki a tőrből lábamat« (Zsoltárok 25,15).” Valóban: a szem, a látás önmagán túlmutató, a dolgok lényegét látni engedő tulajdonságáról is szólhatunk mindezekkel összefüggésben. A háttérben az igazi gyógyító maga az Ur, aki az orvos kezét is irányítja — sugallja az író. És az elsőbbség pedig a lelki látásé.

Igen rokonszenves, ahogy megjelenik előttünk az esendő ember, aki az első pillanatban megrémül a betegségtől, ám aki az első sokk után felelősen gondolkodik és cselekszik. És cselekszik költőként is, hiszen beépül a szövegbe néhány vers is. Például az *Áfonyás fohász*, ezzel a szép befejezéssel: „Teremtő Isten, látom világot, / lássam ez tán is, világra-éhes / szememben látás hadd rakjon fészket, / világ szennyétől engedj tisztulnom, / szent gyümölcs által fényre virulnom.”

Olykor könnyed, önironikus, másutt meg enyhén patetikus hang jellemzi. Magának a címnek a játékosága is sokatmondó. Játék a háj és a hály(og) egybevonásával, s még azt is az olvasó eszébe juttatja, hogy a táplálkozásnak is szerepe van a szem-bajok keletkezésében, gyógyulásában... A *Szürkehájjal* című versben — kedves feszültségoldóként — ezt a Móra Ferenctől vett gyógyító ráolvasást is megtaláljuk: „Én meg a gyerekszájra / való mondókat mondogatom / — váltogatva komoly imával — / »Nyúlháj, daruháj, / majd meggyógyul, / ha nem fáj.«” Így, együtt, az epika és a líra tulaj-

donképpen teljes képet ad Petróczi Éva emberi, irodalmári, tudósi, rendkívül összetett egyéniségéről, és talán a legfontosabb értékéről: hitéről.

Mindeközben hitelesen ír a szembetegség „ontológiájáról” is. Arról, hogy gyermekkorában különböző előjelek jelezték az érlelődő bajt. Árpa, köthártya-gyulladás stb. E „kacsaringók” teszik még teljesebbé a történetet. Ugyanakkor bepillantást nyernünk egy, önmagát többnyire tudományos alapos-sággal figyelő ember világába is. Ehhez a tudományossághoz adalék, hogy óva inti olvasóját a világhálón terjedő „csodakészítmények” befogadásától. Azt is láttatja, hogy a sarlatánság nem a jelen sajátja, hiszen van rá példa bőven a múltból is.

És persze szép részletek szólnak a katolikus és egyben Máltai Lovagrend-pillér dr. Sz. L-ről, az „örökös szemórról”, aki emberileg is közel került a szerzőhöz. Isten embere ő, az igazi gyógyító, lényegében a könyv főhőse. A néhány évvel ezelőtt boldoggá avatott Batthyány-Strattmann László méltó utóda. Az „én kezeltem, Isten meggyógyította” elvének vallója. Így hát természetes az is, hogy a beteg a mütét előtt úrvacsorát kér egy kedves lelkész-től. „Nem *viaticum* volt ez, nem olyasmi, mint az utolsó kenet, csak egy megerősítő, jelképes táplálék, amely felkészített a továbbiakra.” Végigvonnul a kötetben ez a szellemiség, ez az összetettség. A hívó és gondolkodó, a szorongó és bizakodó ember összetettsége. A lelki, szellemi, testi dolgok egymást erősítő létezése. És vele van a Károlyi-biblia, mint hűséges társ, mint lelki táplálék.

Betegségről, mütétekről persze már sokan írtak. Petróczi Éva könyvének nagy újdonsága, hogy a személyes történetek és a tudományos mélységek együtt vannak jelen. Ám hasonlóképpen élvezetes, ahogy — némi váratlan fordulattal — saját családjának kissé komikus szemészeti anekdotáit idézi meg. (Például a lánya szeméről mustárt nyalogató anyja esete...) S azután jön az újabb „visszakanyar”: újra saját története. Hasonló mélységekkel, mint a már idézett Németh László hipertónia-elemzése. Közben vissza-visszatér az imádság, a fohász-kodás sok szép pillanata. „És persze egyre vacogósabb, mégis bizakodó esti imáim.” Vagy éppen az őrangyaloként az unokára vigyázó nagypapa lényé.

És aki így gondolkodik, annak tollán a maga természetességében születik meg a *Hálaének* is. „De mire rám borult az este, / a félelmemk vége lett: / még kötés-kupola alól, / de habzsolhattam, világ, színeid.” És ez a hála a legmeghatározóbb mozzanata ennek a szép, olvasmányos, a betegséggel emberien számoló, valamint a legmélyebb hit erejéről tanúskodó könyvnek. A *Szürkehájjal* Petróczi Éva egyre kiteljesedőbb és beérett szépirói és tudományos (ezúttal: tudománytörténeti!) életművének újabb emlékezetes darabja. (*Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2014*)

BAKONYI ISTVÁN

KOVÁCS GUSZTÁV: ÚJ SZÜLŐK, ÚJ GYERMEKEK Miképpen változtatja meg szülői felelősségünket a reprodukciós medicina

A bioetika valamiképpen mindnyájunkat érintő kérdéseit olykor nemcsak a szellemi becsületesség okán, hanem fásultságból hagyjuk megválaszolatlanul: az orvoslás és a vele összefüggő technológia újabb és újabb eljárásai egyre gyorsuló ritmusban készítenek korábbi nézőpontjaink újraértelmezésére. Eközben gyakran kísértésbe esünk: ha az élet kezdetével és végével kapcsolatos etikai állásfoglalások hátterében végső soron kien-gesztelhetetlenül különböző világnézeti, hitval-lásbeli elkötelezettségek és ízlések rejtőznek, akkor több eredménnyel kecsegtet, ha az éppen lehetséges orvosi eljárásokat egyszerűen kínálatként értelmezzük azzal a kereslettel szemben, amelyet a sajátos élethelyzetek jelentenek. Gyakran meg-szenvedett vágyakról van szó, ezért igazságtalan lenne azt állítani, hogy pusztán kényes kérdésekre keresünk kényelmes válaszokat; azt viszont ne-megyszer tapasztaljuk, hogy kultúránk kényes kérdései túl gyorsan kerülnek a magánszféra kö-rébe. Ennek jele, hogy bioetikai kérdéseket meg-szólaltatva hajlamosak vagyunk intézményes nyelvezet mögé rejtjeni életútjaink drámai tényeit.

Kovács Gusztáv korábbi (*A páciens neve: Doktor House*) és friss könyve is arra tesz kísérletet, hogy a bioetikai kérdéseket visszahelyezze a maguk élet-világába, történeteibe. Az új kötetben a pécsi teo-lógus a magyar nyelven tájékozódó olvasó számára nemcsak új információkat és az ezekkel kapcsolatos etikai reflexió nemzeti irányait fogalmazza meg szellemi örömtől jelentő igényes közérthetőséggel, hanem olyan távlatot nyit, amely nem utasítható el esetleges elfogultságból fakadó állásfoglalásként. Az élet kezdetével kapcsolatos — gyakran orvosi szakkifejezések mögé rejtett — kérdések elem-zésekor, mint amilyen az *in vitro* megtermékenyítés, a petesejt nem gyógyászati célú fagyasztása, az ivarsejtek adományozása, a béranyaság és a szü-letendő gyermek tulajdonságainak előzetes befolyásolása, a szerző a könyv egészében szem előtt tartja e kérdések kettős vonatását.

Egyfelől, következetesen érvényesülnek a gyermekvállalás különféle társadalmi és történeti szempontjai. E szempontok közül kiemelkedik a tudatos választásé, hiszen a gyermekvállalás keretét alkotó szülői élettörténet bontakozását korábban a közösség hagyományaitól szabályozott magatartásminták segítették, egyben korlátozták. E kánonok érvényének megszakadásával azonban, a posztmodern ember állapotában az efféle élet-tudást kinek-kinek magának kell felépítenie, a meghatározó döntéseket minták nélkül kell meg-

hozni. Az individualizáció „nagy tudatosságot és a folyamatos önreflexió képességét követeli meg mindenkitől” (63.), egy minden korábbinál meg-nesebb értékskála zavarában válogatunk, és egy minden korábbinál differenciáltabb és speciali-záltabb társadalom sűrűjében vezet az utunk.

Másfelől, a szerző nem téveszti szem elől az élet kezdetének orvosi vetületét: egyszerre zajlik a nem kívánt gyermek és a nem kívánt gyermektelenség technológiai forradalma. Az egyre hatékonyabb el-járások lehetősége e tekintetben kényszeríti legin-kább az imént jellemzett tudatos választásra a gyer-mekvállalásról gondolkodókat: „nem örökölhettek a korábbi generációktól cselekvési mintát, hiszen korábban ezek az eljárások nem is léteztek. Saját ma-guknak kellett meghozni a végső döntést, hogy mi az, amit igénybe vesznek a felkínált módszerek kö-zül, és mi is a pontos céljuk.” (71.)

Úrrá lenni az élet kezdetének homályba vesző folyamatán: erre vezetnek tehát a gyermekvállalás társadalmi változásai, illetve az orvosi technológia forradalma. S mivel a modern biológia nyújtotta tu-dás „nem pusztán természettudományos ismeret, ha-nem kulturális és szimbolikus jelentőséggel is bír” (43.), értelmezéséhez antropológiai távlat szükséges. Kovács Gusztáv könyvének fő erénye éppen ez: a reprodukciós eljárásokat érintő etikai szakkérdé-seket nem pusztán az etikai elméletek általános ho-rizontján tárgyalja, hanem a személyek közötti kap-csolatok természetére ügyelve. Hans Jonas és Em-manuel Lévinas nyomában a szerző a szülők kö-zötti személyes kapcsolat és a szülők gyermekkel való kapcsolatának összefüggésében olvassa újra az egyes etikai érveket. A szülői tapasztalat ugyan-is — amely „a (reménnyel átszótt) fantáziából él: többet lát, mint ami konkrétan jelen van” (41.) — egészen sajátosan nyitott arra a felszólításra, amely a „létező léte mélyén” rejlik (Hans Jonas).

Jóllehet a könyv gondolatmenetének követését segítené, ha a fejezetek címei és alcímei tipográ-fiailag jobban elkülönülnek egymástól, a poszt-modern állapottal, a hagyományok érvényvesztésével bátran szembenéző, szakszerűen megírt könyv sorai arra vezetik az olvasót, hogy lénye-ges kérdéseket tegyen föl. Azon túl, hogy az új technológiai eszközök „miképpen formálják át a szülő és a gyermek közötti viszonyt és a rá épü-lő személyes kapcsolatot” (10.), az olvasás során elkerülhetetlenül fölvetődik: vajon jó az, ha a gyer-mekvállalást illető alapvető választásainkat a reprodukciós medicina épp kéznél lévő lehetőségeihez szabjuk? Vajon nem inkább az a jó, ha éle-tünk e döntéseit mindenekelőtt az egymáshoz fű-ződő és a lehetséges, végső soron uralhatatlan kap-csolatokat segítő hozzuk meg, s ehhez szab-juk az orvoslás eszközeit? (*Pécsi Püspöki Hittudo-mányi Főiskola, Pécs, 2014*)

OROVA CSABA